

BURSA ÇEŞMELERİ

Ebru ÇETİNKAYA

**Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ
2012
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

Ebru ÇETİNKAYA

BURSA ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ**

ERZURUM-2012

17/ 09/ 2012

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Bursa Çeşmeleri" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

17/09/2012

Ebru ÇETİNKAYA

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ danışmanlığında, Ebru ÇETİNKAYA tarafından hazırlanan bu çalışma 17/09/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ İmza: .....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
PLAN LİSTESİ	VIII
RESİM LİSTESİ	X
KARŞILAŞTIRMA RESİM LİSTESİ.....	XVII
ÖNSÖZ.....	XX

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSA'NIN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. BURSA'NIN COĞRAFİ KONUMU	1
1.2. BURSA'NIN TARİHÇESİ	2

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞME MİMARİSİ

2.1. ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ.....	6
--------------------------------------	---

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. KIRKODALAR ANİBAL ÇEŞMESİ	16
3.2. ALAADDİN CAMİİ ÇEŞMESİ.....	17

3.3. HÜDAVENDİGAR CAMİİ ÇEŞMESİ	18
3.4. SUBAŞI EYNE BEY MEDRESESİ ÇEŞMESİ	19
3.5. SELÇUK HATUN CAMİİ ÇEŞMESİ	20
3.6. BEDRETTİN CAMİİ ÇEŞMESİ	21
3.7. BEŞİKÇİLER CAMİİ ÇEŞMESİ	22
3.8. İBN-İ BEZZAZ CAMİİ ÇEŞMESİ	23
3.9. İSA BEY FENARİ CAMİİ ÇEŞMESİ I	24
3.10. İSA BEY FENARİ CAMİİ ÇEŞMESİ II.....	25
3.11. KIZ YAKUP (SİTTİ HATUN CAMİİ) ÇEŞMESİ	26
3.12. MURADIYE MEDRESE ÇEŞMESİ	27
3.13. VELED-İ VEZİR (ÜÇ KURNALAR) CAMİİ ÇEŞMESİ	28
3.14. ZEYNİLER ÇEŞMESİ	29
3.15. UMURBEY CAMİİ ÇEŞMESİ	30
3.16. ARMUTLU MEYDAN ÇEŞMESİ	31
3.17. ALTIPARMAK CAMİİ ÇEŞMESİ	32
3.18. MEYDANCIK ÇATAL ÇEŞME	33
3.19. HÜSAMETTİN TEKKE ÇEŞMESİ	34
3.20. ABDAL CAMİİ ÇEŞMESİ	35
3.21. KARAKADI MESCİDİ ÇEŞMESİ	37
3.22. İSMAİL HAKKI TEKKE ÇEŞMESİ	37
3.23. BEŞİR AĞA ÇEŞMESİ	39
3.24. DARÜS'SAADE AĞASI ÇEŞMESİ	42

3.25. HACILAR ÇEŞMESİ	45
3.26. KAVAKLI CAMİİ ÇEŞMESİ	48
3.27. YER KAPI KARAALİ CAMİİ ÇEŞMESİ	50
3.28. KAYABAŞI CADDESİ ÇEŞMESİ	51
3.29. FATMA HANIM ÇEŞMESİ	52
3.30. HOCAALİZADE ÇEŞMESİ	54
3.31. KURTBASAN ÇEŞMESİ	56
3.32. MÜNİR PAŞA ÇEŞMESİ	57
3.33. ULU CAMİ AVLU (MÜNİR PAŞA) ÇEŞMESİ	59
3.34. MURADIYE CAMİİ ÇEŞMESİ	61
3.35. HAMİDİYE ÇEŞMESİ	62
3.36. ÇİNİLİ (MÜNİR PAŞA) ÇEŞME	63
3.37. BURSA KIZ LİSESİ ÇEŞMESİ I	65
3.38. BURSA KIZ LİSESİ ÇEŞMESİ II	66
3.39. BUSKİ (FRANSIZ) ÇEŞMESİ	67
3.40. ÜFTADE CAMİİ ÇEŞMESİ	68
3.41. KİREMİTÇİ SİNAN BEY ÇEŞMESİ	69
3.42. VELED-İ YANIÇ ÇEŞMESİ.....	70
3.43. ŞERAFETTİN PAŞA (AHMET FAİK EFENDİ) ÇEŞMESİ.....	71
3.44. PİREMİR ÇEŞMESİ	72
3.45. TOPHANE PARKI ÇEŞMELERİ	73
3.46. MOLLA ARAP CAMİİ ÇEŞMESİ.....	74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME**

4.1. TİPOLOJİ AÇISINDAN	76
4.1.1. Konumlarına Göre Çeşmeler	76
4.1.2. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler	79
4.1.3. Plan Tiplerine Göre Çeşmeler	84
4.2. YAPI ELEMANLARI	87
4.3. MALZEME VE TEKNİK	90
4.4. KİTABELER.....	91
4.5. SÜSLEME.....	91
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ.....	233

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****BURSA ÇEŞMELERİ****Ebru ÇETİNKAYA****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ****2012, 233 sayfa****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ (Danışman)****Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ****Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM**

Osmanlı su mimarisinin vazgeçilmez ögesi olan çeşmeler, hayır amaçlı yapıldıkları gibi dönemin mimari üsluplarını taşıyan, meydanları süsleyen, sesi ve görüntüsü ile estetik değer taşıyan, halkın su ihtiyacını karşılayan sanatsal eserlerdir.

Bursa, Bitinya Krallığı zamanından beri var olan Büyük Kumandan Anibal'ın yaşadığı tarihi çok eskilere dayanan bir merkezdir. 1326 yılında şehrin fethi ile başlayan Osmanlı'nın imar faaliyetleri kapsamında çeşmeler de yaptırılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre Bursa'da 2060 adet hayrat çeşme yaptırılmıştır.

Bu çalışma kapsamında Bursa merkezde bulunan, en eskisi M.Ö. 200 yılına ait Kırkodalar Anibal Çeşmesi olup, devamında XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar inşa edilen tarihi değere sahip 46 çeşme incelenmiş ve bunlar tarihsel, mimari, süsleme ve tipolojik özelliklerine göre değerlendirilmiştir.

Bursa çeşmelerinde, Klasik Dönemin sadeliğini, Barok dönemin zengin süsleme anlayışını gördüğümüz gibi, sadece su ihtiyacını karşılamak için ve estetik kaygı düşünülmeden yapılan bezemesiz çeşmelerde bulunmaktadır.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

BURSA FOUNTAINS

Ebru ÇETİNKAYA

Advisor: Assist. Prof. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

2012, Page:233

Jury: Assist. Prof. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ (Advisor)

Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Which is an essential element of the architecture of the Ottoman water fountains, architectural styles of the period, such as charitable which they were built, decorated squares, with sound and image and aesthetic value, artistic works that meets the needs of the public water.

Bursa, Bithynians history since the time I have lived in Hannibal, the Grand Commander is a center with deep roots. Construction activities began with the conquest of the city in 1326 under the Ottomans built fountains. According to Evliya Çelebi, one charity fountain, built in 2060 in Bursa.

The scope of this study in the city, the oldest M. Anibal Kırkodalar Fountain for the year is 200, the continuation XIV. XX century. 46th century fountain built with historical value have been investigated and the historical, architectural, decorative and typological characteristics were evaluated according to.

Fountains of Bursa, the simplicity of the classical period, as we have seen the understanding of rich decorative Baroque period, only water fountains embellished and made to meet the needs and aesthetic concerns are being considered.

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Ana Bilim Dalı
C	: Cilt
cm	: Santimetre
H.	: Hicri
Krş. Res.	: Karşılaştırma Resim
M .	: Miladi
Mad.	: Madde
m.	: Metre
S	: Sayı
S	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
VGMY	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

PLAN LİSTESİ

Plan 1. Alaaddin Cami Çeşme Planı.....	116
Plan 2. Hüdavendigâr Camii Çeşme Planı	116
Plan 3. Subaşı Eynebey Medrese Çeşme Planı	117
Plan 4. Selçuk Hatun Camii Çeşme Planı	117
Plan 5. Bedrettin Camii Çeşme Planı	118
Plan 6. Beşikçiler Camii Çeşme Planı.....	118
Plan 7. İbn-i Bezzaz Camii Çeşme Planı.....	119
Plan 8. İsa Bey Fenari Camii Çeşme I Planı	119
Plan 9. İsa Bey Fenari Camii Çeşme II Planı	120
Plan 10. Kız Yakup (Sitti Hatun) Camii Çeşme Planı	120
Plan 11. Muradiye Medrese Çeşme Planı	121
Plan 12. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşme Planı.....	121
Plan 13. Zeyniler Çeşme Planı	122
Plan 14. Umurbey Camii Çeşme Planı	122
Plan 15. Armutlu Meydan Çeşme Planı	123
Plan 16. Altıparmak Camii Çeşme Planı.....	123
Plan 17. Meydancık Çatal Çeşme Planı	124
Plan 18. Hüsamettin Tekke Çeşme Planı	124
Plan 19. Abdal Camii Çeşme Planı	125
Plan 20. Karakadı Mescidi Çeşme Planı	125
Plan 21. İsmail Hakkı Tekke Çeşme Planı	126
Plan 22. Beşir Ağa Çeşme Planı.....	126
Plan 23. Darüs'saade Ağası Çeşme Planı.....	127
Plan 24. Hacılar Çeşme Planı	127
Plan 25. Kavaklı Camii Çeşme Planı	128

Plan 26. Yer Kapı Karaali Camii Çeşme Planı.....	128
Plan 27. Kayabaşı Caddesi Çeşme Planı	129
Plan 28. Fatma Hanım Çeşme Planı	129
Plan 29. Hocaalızade Çeşme Planı	130
Plan 30. Kurtbasan Çeşme Planı	130
Plan 31. Münir Paşa Çeşme Planı	131
Plan 32. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşme Planı	132
Plan 33. Muradiye Camii Çeşme Planı	133
Plan 34. Hamidiye Çeşme Planı	133
Plan 35. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Planı.....	134
Plan 36. Bursa Kız Lisesi Çeşme I Planı.....	135
Plan 37. Bursa Kız Lisesi Çeşme II Planı.....	135
Plan 38. Buski (Fransız) Çeşme Planı	136
Plan 39. Üftade Camii Çeşme Planı	136
Plan 40. Veled-i Yaniç Çeşme Planı	137
Plan 41. Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşme Planı.....	137
Plan 42. Piremir Çeşme Planı.....	138
Plan 43. Tophane Parkı Çeşmeleri Planı	138
Plan 44. Molla Arap Camii Çeşme Planı	139

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Kırkodalar Anibal Çeşmesi Konumu	140
Resim 2. Kırkodalar Anibal Çeşmesi'ne iniş merdivenleri	140
Resim 3. Kırkodalar Anibal Çeşmesi Görünümü	141
Resim 4. Alaaddin Camii Çeşmesi Genel Görünüm	141
Resim 5. Alaaddin Camii Çeşme Cephesi	142
Resim 6. Hüdavendigâr Camii Çeşmesi Genel Görünüm	142
Resim 7. Hüdavendigâr Camii Çeşmesi Cephesi	143
Resim 8. Hüdavendigâr Camii Çeşmesi Su Teknesi	143
Resim 9. Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi Genel Görünümü	144
Resim 10. Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi Taslık Kısmı	144
Resim 11. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Genel Görünümü	145
Resim 12. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Batı Cephesi.....	145
Resim 13. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Güney Cephesi.....	146
Resim 14. Bedrettin Camii Çeşmesi Genel Görünümü	146
Resim 15. Bedrettin Camii Çeşmesi Cephesi	147
Resim 16. Beşikçiler Camii Çeşmesi Genel Görünümü.....	147
Resim 17. Beşikçiler Camii Çeşmesi Cephesi.....	148
Resim 18. Beşikçiler Camii Çeşmesi Su Teknesi.....	148
Resim 19. İbn-i Bezzaz Camii Çeşmesi Genel Görünümü.....	149
Resim 20. İbn-i Bezzaz Camii Çeşme Cephesi	149
Resim 21. İsabey Fenari Camii Çeşmesi I Genel Görünümü	150

Resim 22. İsabey Fenari Camii Çeşmesi II Genel Görünümü (Arif Özer'den)	150
Resim 23. İsabey Fenari Camii Çeşmesi II Cephesi.....	151
Resim 24. Kız Yakup Camii Çeşmesi Genel Görünümü	151
Resim 25. Kız Yakup Camii Çeşmesi Cephesi	152
Resim 26. Kız Yakup Camii Çeşmesi Lüle ve Su Teknesi	152
Resim 27. Muradiye Medrese Çeşmesi Genel Görünümü	153
Resim 28. Muradiye Medrese Çeşmesi Eski Fotoğrafi (Albert Gabriel'den)	153
Resim 29. Muradiye Medrese Çeşmesi Nişi.....	154
Resim 30. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi Genel Görünümü	154
Resim 31. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi Nişi.....	155
Resim 32. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı.....	155
Resim 33. Zeyniler Çeşmesi Genel Görünümü	156
Resim 34. Zeyniler Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den).....	156
Resim 35. Zeyniler Çeşmesi Günümüzdeki Görünümü ve Bursa Kemerini	157
Resim 36. Umurbey Camii Çeşmesi Genel Görünümü.....	157
Resim 37. Umurbey Camii Çeşmesi Kitabesi	158
Resim 38. Umurbey Camii Çeşmesi Ayna Taşı	158
Resim 39. Armutlu Meydan Çeşmesi Genel Görünümü	159
Resim 40. Armutlu Meydan Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)	159
Resim 41. Armutlu Meydan Çeşmesi Su Teknesi	160
Resim 42. Altıparmak Camii Çeşmesi Genel Görünümü.....	160
Resim 43. Meydancık Çatal Çeşme Genel Görünümü.....	161

Resim 44. Hüsamettin Tekke Çeşmesi Genel Görünümü	161
Resim 45. Abdal Camii Çeşmesi Genel Görünümü	162
Resim 46. Abdal Camii Çeşme Kitabesi	162
Resim 47. Abdal Camii Çeşme Cephesi.....	163
Resim 48. Abdal Camii Çeşmesi Ayna Taşı	163
Resim 49. Karakadı Mescidi Çeşmesi Cephe Görünümü	164
Resim 50. İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi Kitabesi	164
Resim 51. İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi Genel Görünümü.....	165
Resim 52. İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi Su Teknesi.....	165
Resim 53. Beşir Ağa Çeşme Kitabesi.....	166
Resim 54. Beşir Ağa Çeşmesi Genel Görünümü	166
Resim 55. Beşir Ağa Çeşmesi Ayna Taşı.....	167
Resim 56. Beşir Ağa Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı.....	167
Resim 57. Beşir Ağa Çeşmesi'nin 1938'deki Görünütüsü (Albert Gabriel'den).....	168
Resim 58. Beşir Ağa Çeşmesi Kemer Formu ve Süslemeleri	168
Resim 59. Darüssaade Ağası Çeşme Kitabesi	169
Resim 60. Darüssaade Ağası Çeşmesi Arka Cephesinde Bulunan Kitabe.....	169
Resim 61. Darüssaade Ağası Çeşmesi Genel Görünümü.....	170
Resim 62. Darüssaade Ağası Çeşmesi Ayna Taşı	170
Resim 63. Darüssaade Ağası Çeşmesi Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri.....	171
Resim 64. Darüssaade Ağası Çeşmesi Arka Cephedeki Süslemeler.....	171
Resim 65. Hacılar Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)	172

Resim 66. Hacılar Çeşmesi Kitabesi	172
Resim 67. Hacılar Çeşmesi Cephe Görünümü	173
Resim 68. Hacılar Çeşmesi Kemer ve Ayna Taşı.....	173
Resim 69. Hacılar Çeşmesi Su Teknesi	174
Resim 70. Hacılar Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri	174
Resim 71. Kavaklı Camii Çeşmesi Genel Görünümü	175
Resim 72. Kavaklı Camii Çeşmesi Kitabesi.....	175
Resim 73. Kavaklı Camii Çeşmesi Ayna Taşı.....	176
Resim 74. Kavaklı Camii Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı ve Süslemeleri.....	176
Resim 75. Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi Genel Görünümü	177
Resim 76. Kayabaşı Caddesi Çeşmesi Genel Görünümü.....	177
Resim 77. Kayabaşı Caddesi Çeşmesi Kitabesi	178
Resim 78. Kayabaşı Caddesi Çeşmesi Ayna Taşı ve Su Teknesi.....	178
Resim 79. Fatma Hanım Çeşmesi Genel Görünümü.....	179
Resim 80. Fatma Hanım Çeşmesi Kitabesi	179
Resim 81. Fatma Hanım Çeşmesi Cephesi.....	180
Resim 82. Fatma Hanım Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)	180
Resim 83. Fatma Hanım Çeşmesi Ayna Taşı Üzerinde Bulunan Bitkisel Motif	181
Resim 84. Fatma Hanım Çeşmesi Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri.....	181
Resim 85. Fatma Hanım Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı	182
Resim 86. Hocaalızade Çeşmesi Genel Görünümü.....	182
Resim 87. Hocaalızade Çeşmesi Kitabesi	183

Resim 88. Hocaalizade Çeşmesi Cephesi.....	183
Resim 89. Hocaalizade Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri	184
Resim 90. Kurtbasan Çeşmesi Kitabesi.....	184
Resim 91. Kurtbasan Çeşmesi Cephesi	185
Resim 92. Kurtbasan Çeşmesi Su Teknesi Üzerindeki Madalyon	185
Resim 93. Kurtbasan Çeşmesi Ayna Taşı Çevresinde Bulunan Asma Dalları.....	186
Resim 94. Münir Paşa Çeşmesi Kitabesi.....	186
Resim 95. Münir Paşa Çeşmesi Batı Cephesi.....	187
Resim 96. Münir Paşa Çeşmesi Yüzeysel Kemerini	187
Resim 97. Münir Paşa Çeşmesi Doğu Cephesi	188
Resim 98. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Genel Görünümü (Arif Özer'den). 188	
Resim 99. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi	189
Resim 100. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi.....	189
Resim 101. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi.....	189
Resim 102. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Günümüzdeki Görüntüsü	190
Resim 103. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Kemerini.....	190
Resim 104. Muradiye Camii Çeşmesi Genel Görünümü	191
Resim 105. Muradiye Camii Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den).....	191
Resim 106. Muradiye Camii Çeşmesi Nişleri	192
Resim 107. Muradiye Camii Çeşmesi Üst Örtüsü.....	192
Resim 108. Hamidiye Çeşmesi Cephesi.....	193
Resim 109. Hamidiye Çeşmesi Eski Görünümü (Arif Özer'den)	193

Resim 110. Hamidiye Çeşmesi Onarım Görmeden Önceki Görüntüsü (Arif Özer'den).....	194
Resim 111. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Genel Görünümü	194
Resim 112. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Kitabesi.....	195
Resim 113. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Güney Cephesi	195
Resim 114. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Kuzey Cephesi.....	196
Resim 115. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Batı Cephesi	196
Resim 116. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Cephelerinde Görülen Çiniler.....	197
Resim 117. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I Kitabesi	197
Resim 118. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I Cephesi.....	198
Resim 119. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I Süslemeleri.....	198
Resim 120. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II Genel Görünümü	199
Resim 121. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II Kitabesi.....	199
Resim 122. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II Su Teknesi Üzerinde Bulunan Rozetler.....	200
Resim 123. Buski (Fransız) Çeşmesi Genel Görünümü	200
Resim 124. Üftade Camii Çeşmesi Genel Görünümü	201
Resim 125. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi Genel Görünümü.....	201
Resim 126. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi Ayna Taşı ve Kitabesi	202
Resim 127. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)	202
Resim 128. Veled-i Yaniç Çeşmesi Genel Görünümü	203
Resim 129. Veled-i Yaniç Çeşmesi Ayna Taşı Üzerinde Bulunan Kitabesi.....	203
Resim 130. Veled-i Yaniç Çeşmesi Niş ve Kemerini.....	204

Resim 131. Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi Kitabesi.....	204
Resim 132. Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi Cephesi	205
Resim 133. Piremir Çeşmesi Genel Görünümü.....	205
Resim 134. Tophane Parkı Çeşmeleri Genel Görünümü.....	206
Resim 135. Tophane Parkı Çeşmeleri Cephesi.....	206
Resim 136. Molla Arap Camii Çeşmesi Genel Görünümü	207
Resim 137. Molla Arap Camii Çeşmesi Ayna Taşı ve Su Teknesi.....	207

KARŞILAŞTIRMA RESİMLERİ

Krş. Resmi 1. İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)	208
Krş. Resmi 2. Erzurum Ağvan Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)	208
Krş. Resmi 3. İstanbul Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (www.panoramio.com).....	209
Krş. Resmi 4. Silivrikapı'da Valide Saliha Sultan Çeşmesi (www.wow.turkey).....	209
Krş. Resmi 5. İstanbul III. Ahmet Çeşmesi (www.wow.turkey)	210
Krş. Resmi 6. İzmir Yeğenağa Çeşmesi (Gök Geyik'den).....	210
Krş. Resmi 7. Harput Üç Lüleli Çeşme (Azime Ferya Aktaş'dan).....	211
Krş. Resmi 8. Diyarbakır Zinciriye Medrese Çeşmesi (Evindar Yeşilbaş'dan).....	211
Krş. Resmi 9. İzmir Yeşil İmaret Çeşmesi (Gül Geyik'den).....	212
Krş. Resmi 10. Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (Murat Karademir'den).....	212
Krş. Resmi 11. İstanbul Katip Muslihüddin Camii Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr) .	213
Krş. Resmi 12. Giresun Pertevnihal Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)	213
Krş. Resmi 13. Afyon/Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (www.wow.turkey).....	214
Krş. Resmi 14. İzmir Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (Gül Geyik'den)	214
Krş. Resmi 15. Erzurum Emirkurbu Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan).....	215
Krş. Resmi 16. İstanbul Ahmet Paşa Çeşmesi (www.wow.turkey).....	215
Krş. Resmi 17. İzmir Kemeraltı Çeşmesi (Gül Geyik'den).....	216
Krş. Resmi 18. Erzurum Mahmudiye Camii Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan).....	216
Krş. Resmi 19. İstanbul Nuru Osmaniye Çeşmesi (Ayla Ödekan'dan).....	217
Krş. Resmi 20. İstanbul Esmâ Sultan Çeşmesi (www.wow.turkey).....	217
Krş. Resmi 21. İstanbul Genç Mehmet Paşa Çeşmesi (www.kulturenvanteri.gov.tr)..	218

Krş. Resmi 22. Elazığ/Karasungur Muhammed Narullah Çeşmesi (Azme Ferya Aktaş'dan).....	218
Krş. Resmi 23. Gümüşhane/Torul Güzeldük Köyü Çeşmesi (Haldun Özkan'dan)	219
Krş. Resmi 24. İzmir Çatal Çeşme (Gül Geyik'den)	219
Krş. Resmi 25. İstanbul Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphane Çeşmesi (www.kultur.gov.tr)	220
Krş. Resmi 26. İstanbul/Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (www.yapi.com.tr) ..	220
Krş. Resmi 27. Edirne Afife Hatun Çeşmesi (Murat Karademir'den).....	221
Krş. Resmi 28. Erzurum Dörtgüllü Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)	221
Krş. Resmi 29. Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi (www.wow.turkey)	222
Krş. Resmi 30. Erzurum Kırkçeşme (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)	222
Krş. Resmi 31. Edirne Hacer Hanım Çeşmesi (Murat Karademir'den)	223
Krş. Resmi 32. Sivas Gök Medrese Çeşmesi (www.gokmedrese.com.tr).....	223
Krş. Resmi 33. İstanbul Defterdar Çeşmesi (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr)	224
Krş. Resmi 34. Kilis Salih Ağa Çeşmesi (www.kilis.com.tr).....	224
Krş. Resmi 35. Harput Meydan Çeşmesi (Azime Ferya Aktaş'dan)	225
Krş. Resmi 36. İstanbul Ayşe Hatun Çeşmesi (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr)	225
Krş. Resmi 37. Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi Süslemesi (www.cesmeler.gen.tr).....	226
Krş. Resmi 38. İstanbul Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (www.kulturenvanteri.gov.tr)	226
Krş. Resmi 39. İstanbul Bereketzade Çeşmesi (www.bereketzade.com)	227
Krş. Resmi 40. Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (www.forumgercek.com.tr) ..	227
Krş. Resmi 41. İstanbul Yahya Efendi Çeşmesi (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr) .	228
Krş. Resmi 42. Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (www.cesmeler.gen.tr)	228

Krş. Resmi 43. İstanbul Kemankeş Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr).....	229
Krş. Resmi 44. İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (www.wow.turkey).....	229
Krş. Resmi 45. İzmir Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesi (Gül Geyik'den).....	230
Krş. Resmi 46. Üsküdar Saadettin Efendi Çeşmesi Süslemesi (Sinem Sevinçtav Kanlıçay'dan).....	230
Krş. Resmi 47. Beyazıt Seyyid Hasan Paşa Sebili (www.mustafacambaz.com).....	231
Krş. Resmi 48. İstanbul Mehmet Emin Ağa Sebili (www.wow.turkey)	231
Krş. Resmi 49. Davutpaşa Hazinedar Usta Çeşmesi (www.suvakfi.org.tr)	232
Krş. Resmi 50. İstanbul Silivrikapı Perestu Kadı Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)	232

ÖNSÖZ

2200 yıllık bir geçmişe sahip Bursa, yaşayan bir tarih ve kültür şehridir. 1326 yılında Orhan Bey tarafından fethedilen Bursa daha sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur. Osmanlıların kenti almasıyla birlikte kentin imarına büyük önem verilmiş ve cami, medrese, hamam, kervansaray, imaret ve su yapılarının imarı hız kazanmıştır. Hayır amaçlı yapılan çeşmeler ise yapıldıkları dönem üsluplarını taşıyan, meydanları süsleyen, cepheleri hareketlendiren bunun yanında insanların su ihtiyacını karşılayan zarif ve sanatsal yapılardır.

Son yıllarda Osmanlı Dönemi çeşmeleri ile ilgili yapılan çalışmaların artması sevinçle karşılanmaktadır. Yapılan bu çalışmalar Osmanlı Su Mimarisi hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir.

Bu tez çalışmasında Bursa il merkezindeki M.Ö 200 ve devamında XIV. ve XX. yüzyıllara ait 46 çeşme ele alınarak gerek kendi içinde gerekse İstanbul ve Anadolu'daki örnekleriyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bursa'da ki tarihi çeşmeler bu çalışma ile ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.

Bu konuyu seçmemde beni yönlendiren ve çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ'ye ve bölüm hocalarıma, plan çiziminde, Arş. Görevlisi Gül GEYİK'e ve Kemal TURGUTOĞLU'na, kitabelerin yazılmasında Arş. Görevlisi İlknur EMEKLİ'ye, çeşme yerlerinin tespiti, fotoğraflama ve ölçülerde büyük yardımı olan abim Kadir ÇETİNKAYA'ya, lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca bana evini açan desteklerini esirgemeyen amcam D. Ali ÇETİNKAYA ve ailesine, bu zorlu süreçte yine maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan babam Zeki ÇETİNKAYA, canım annem ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ve yine teşekkürler Babacığım...

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSA'NIN COĞRAFI KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. BURSA'NIN COĞRAFI KONUMU

Eski bir Osmanlı başkenti olan Bursa, eşsiz abideleri, ünlü kaplıcaları, dokumacılığı, denizi ve yemyeşil doğasıyla Türk tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesinde 28°10' ve 30°00' kuzey enlemleri ile 40°40' ve 39°35' doğu boylamları arasında yer alan Bursa ili 11.027 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye topraklarının yaklaşık %1.5'ini kapsamaktadır. İli doğudan Bilecik, kuzeydoğudan Sakarya, kuzeyden İzmit, kuzeybatı ve batıdan Marmara Denizi, güneybatı ve güneyden Balıkesir ve Kütahya çevreler¹. Bursa ili Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım merkez ilçeleri ile Büyükorhan, Gemlik, Gürsu, Harmancık, İnegöl, İznik, Karacabey, Keles, Kestel, Mudanya, Mustafa Kemalpaşa, Orhaneli, Orhangazi ve Yenişehir olmak üzere toplam onyediyi ilçeyle sahiptir².

Şehrin kurulmuş olduğu eğimli zeminin yükseltisi ova kesiminde, 100 m.'ye düşse de; Uludağ'ın ilk yamaçları önünde 300 m.'nin üzerine kadar çıkar. Şehrin, büyük kısmı dik yamaçlar önündeki sert traverten taraçalar veya sellerin yaydığı birikinti seri üzerinde doğu-batı doğrultusunda uzanır. Kuzey-güney doğrultusunda ise genişliği fazla değildir³.

İl topraklarının yaklaşık %35'ini kaplayan dağlar genellikle doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Bunlar Samanlı Dağları, Katırlı Dağı ve yüksekliği 2543 m.'ye ulaşan doruğuyla Türkiye'nin de önemli dağlarından biri olan Uludağ'dır⁴.

Bursa maden bakımından da zengindir. Volfram Uludağ'da çıkmaktadır. Ayrıca linyit, bor tuzları, manyezit, çinko, amyant ve mermer bulunmaktadır⁵.

---

¹ "Bursa", *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, III, 1623-1624.

² İbrahim Atalay- Kenan Morton, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1997, s.155-161.

³ "Bursa", *Meydan Larousse*, İstanbul 1973, II, 655.

⁴ *Bursa İl Yıllığı*, Coğrafya Bölümü, Bursa 1973, s.26; İbrahim Atalay-Kenan Morton, 1997, s.155-161.

⁵ Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa Aysan Matbaası, Bursa 1950, s.7.

Bursa iline hayat veren ovalar, göller ve akarsulardır. İnegöl, Yenişehir ve Bursa Ovası en büyük ovalardır. Bu ovaları sulayan akarsular, Nilüfer Çayı, Deliçay, Mustafa Kemalpaşa Çayı, Susurluk Çayı ve Göksu'dur. Üçü büyük, biri bataklık, üçü de küçük olmak üzere yedi gölü vardır. Ulubat Gölü, İznik Gölü, Gölbaşı, Yenişehir Gölü (bataklık) ve Uludağ Kara Gölü önemli göllerindendir⁶.

Bursa iklimi, Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında bir geçiş niteliği göstermektedir. Kışların çok sert geçmediği ilde, yaz dönemlerinde de şiddetli bir kuraklık görülmez. Sıcaklık ortalaması 14,4 °C' dir. En çok yağış kış ve ilkbahar aylarında düşmektedir. Bu nedenle yaz döneminde de yağış almasına karşın, ilde yağış ortalaması 713,1 mm. ile çevresindeki bir çok ilin ortalama değerinden yüksektir. Orman yönünden zengin olan Bursa'da dağların kuzeye bakan yamaçlarında Karadeniz kıyılarının nemcil orman özelliği görülür. Samanlı Dağlarında kayın, gürgen, kestane ormanlarına, Uludağ'da 750 m.'ye kadar, büyük ölçüde yok edilmiş meşe ve kestane ormanlarına rastlanır. Yükselti arttıkça kestane ağaçları hızla ortadan kalkar ve 1000 m.'den sonra yerini karaçam ağaçlarına bırakır. 1300 m.'den sonra ise karaçam ve kayınlar azalır, köknar ağaçları çoğunluk kazanır. 2100 m.'den sonra köknarın yerini otlaklar almaya başlar⁷.

2009 yılı nüfus sayımına göre Bursa'nın nüfusu 2.550.645' dir⁸.

Bursa, Türkiye'nin hem nüfus sıralamasına hem de ekonomik yapıya göre 4. büyük ilidir. Okur-yazar nüfus açısından ise İstanbul ve Ankara'dan sonra 3. sırada yer almaktadır.

1.2. BURSA'NIN TARİHÇESİ

Bursa'nın antik çağlardaki adı Prusa'dır. Bugünkü ismi de buradan gelir. Şehrin genellikle Bithinya krallarından Prusias tarafından kurulduğu kabul edilir. Antik dönemdeki Prusa adlı diğer şehirlerden ayırt edilmek için "Prusa ad Olympum" (Olimpos Prusası) adıyla anılmıştır. Şehrin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında Prusias'a iltica eden Kartacalı Annibal'ın

⁶ Besim Darkot, "Bursa", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1973, V, 417.

⁷ İbrahim Atalay – Kenan Mortan, 1997, s.155-161.

⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim tarihi: 20 Şubat 2011, <http://www.tuik.gov.tr>

teşebbüsü ile kurulduğu kaydedilir. Ayrıca Bithinya kralları tarafından şimdiki hisarın yerinde bulunan daha eski bir yerleşimin üzerinde yeniden tesis edildiği de belirtilir⁹. Bithinya'nın merkezi İzmit diye geçer. Lidya kralı Krezüs, Bithinya topraklarını ele geçirmiş, Persler Lidya'yı yenerek 200 sene valilik olarak idare etmiştir. Persleri Makendonya kralı İskender, yenerek bu bölgeye hakim olmuştur¹⁰. Bu dönemde zaman zaman müslüman Arap ordularının ve ardından da Türklerin hücumlarına maruz kalmıştır. Anadolu fatihi Süleyman Şah 1080'de İznik'i alarak kendisine merkez yaptıktan hemen sonra Bursa'yı fetheder. İznik'in 1097'de yeniden Bizans hakimiyetine girmesinin ardından buranın da zapt edilip edilmediği hakkında bir bilgi yoktur¹¹. Ancak 1107'de I.Kılıçarslan'ın ölümü ile şehzadeler arasında başlayan mücadeleler sırasında şehrin Türklerin hakimiyetinden çıktığı tahmin edilmektedir. Şehir 1113'de Türk kuvvetleri tarafından tekrar zapt edildiyse de daha sonra imparator Aleksis Komnenos tarafından geri alınmıştır. Böylece Osmanlıların bu bölgede faaliyet göstermelerine kadar Bizans'ın elinde kalmıştır. XIV. yüzyıl Bizans tarihçisi Pachymeres'in kaydına göre 1300'lerde Türklerin Batı Anadolu'ya yayılışları sırasında Bizans'ın elinde kalan üç önemli kale yani şehirlerden biri de Bursa'dır¹².

1243 yılında Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla Anadolu'da kurulan beyliklerden Osmanoğulları, 1308'de şehri kuşatma altına almıştır. On yıldan fazla süren ve herhangi bir yardım alamayan Bursa 6 Nisan 1326'da Osmanlılara teslim edilmiştir¹³.

Bursa, Orhan Gazi tarafından Osmanlı Beyliğinin merkezi yapılmıştır. Orhan Gazi gümüş sikkelerini 1327'de burada bastırır. Geniş imar faaliyetlerine girişilerek, Orhan Bey tarafından Hisarın içinde Bey Sarayı adı verilen bir saray yaptırılmıştır¹⁴. 1339-1340'ta kalenin doğu tarafında cami, imaret, medrese, hamam ve kervansaraydan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Bu bina grupları şehrin merkezini teşkil eder. Burası

⁹ Azmi Süslü, *Tarihi Bursa*, Ankara 1980, s.5; A. M. Turgut Koyunoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s.49; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul 1977, s. 5; Halil İncılık, "Bursa", *T.D.V.İ.A.*, İstanbul 1992, VI, 445.

¹⁰ "Bursa", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, IV, 220.

¹¹ *Bursa İl Yıllığı*, Tarih Bölümü, Bursa 1973, s.6.

¹² İncılık, 1992, s.445.

¹³ İncılık, 1992, s.446.

¹⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, T. T. K. Yay., Ankara 1947, I, 33; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, V.G.M.Y., Ankara 1983, III, Özet Kısım

bugünde şehrin canlı bir ticaret merkezi olma özelliğini korumaktadır. Alaaddin Bey, Çoban Bey, Hoca Naib gibi adlar taşıyan yeni semtler bu dönemde kurulur. Nitekim 1333'te şehri ziyaret eden İbn Battuta burayı canlı pazarları, büyük caddeleri bulunan güzel bir belde olarak tarif eder. Gelişmiş bir ticaret ve sanayi merkezi olan Bursa'da kısa zamanda pek çok han inşa edilmiştir¹⁵.

Bizans tarihçilerinden Gregeros, imparator Andionik'in Bursa'ya yardım etmek isteyen torunu ve saltanat varisi II. Andionik'e izin vermediğinden dolayı, Bursa'nın Türklerin eline geçtiğini söyler¹⁶.

Bursa alındıktan sonra Osmanlı Devleti teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu dönemde bir çok tarihi eser vücuda getirilmiştir. Bu yapılanmaların yanı sıra toprak bakımından da genişlemiştir. Orhan Bey, oğlu Süleyman'ın 1359'da ölümünden bir süre sonra vefat etmiştir (1360)¹⁷.

Orhan Bey'in vefatından sonra yerine oğlu I.Murat (Hüdavendigâr) geçer. I.Murat'ın zamanında Bursa'da bir çok abidevi yapı yapılır. Bunların başında Çekirge de bir külliye gelmektedir. Hüdavendigâr zamanında Osmanlı toprakları Balkanlara kadar uzar. Kosova Meydan Muharebesinde şehit düşünce yerine oğlu I.Yıldırım Bayezit 1389'da tahta geçer¹⁸.

Yıldırım Bayezit devrinde Bursa, büyük bir kültür ve siyaset merkezi haline gelir. Anadolu'dan ve komşu İslam memleketlerinden gelen şeyhlerin ve komşu devlet elçilerinin sık sık ziyaret ettikleri bir yer haline gelir¹⁹.

Yıldırım Bayezit'in ölümünden sonra oğulları arasında 10 yıl süren taht kavgaları sürer. 1413 yılında Çelebi Sultan Mehmet bu kavgalara son verir.

---

¹⁵ Lale Bulut, Aydoğın Demir (Ed.), *Akdeniz'de İslam Sanatı, Erken Osmanlı Sanatı, Beyliklerin Mimarisini*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s.96; Nurşen Günaydın-Raif Kaplanoğlu, *Seyahatnamelerde Bursa*, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Bursa 2000, s.21-22.

¹⁶ Ernest Diez, "Bursa", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1949, II, 811.

¹⁷ *Bursa İl Yıllığı*, 1973, s. 88.

¹⁸ Musa Ataş, *Bursa Kılavuzu*, Cumhuriyet Matbaası, Bursa 1944, s.10.

¹⁹ "Bursa", *Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, VIII, 457.

Çelebi Sultan Mehmet zamanında tekrar gelişmeye başlayan Bursa'nın en önemli anıtlarından olan Yeşil Camii ve Yeşil Türbe onun zamanında yapılmıştır. II. Murat ise kendi adını taşıyan semtte cami, medrese, imaret gibi yapılar yaptırmıştır²⁰.

Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'un fethi ve saltanat merkezinin İstanbul'a taşınması üzerine Bursa halkının bir kısmı bilhassa bilginler ve saygın kişiler yeni başkente göçer. Bu yüzden Bursa'nın siyasi hiçbir önemi kalmadığı gibi kültür merkezi olma bakımından da önemini yitirir²¹.

9 Şubat 1855 yılındaki büyük depremde Bursa çok büyük zarar görmüştür. Ulu Camii, Yıldırım, Şehadet, Emir Buhari Camii ve bir çok türbe, han, hamam ve çarşı bu depremde büyük hasar görür bazıları da yıkılmıştır²².

1837'de ilk ipek fabrikası açılmış, 1861'de Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın reisliğinde şehrin ilk defa büyük haritası yapılarak basılmıştır. 1845'de Askeri İdadi, 1883'de Mülki İdadi, 1888'de Alaca Mescit Mahallesi Halk Evi yerinde Fersizci Şakir Efendi tarafından matbaa açılır²³.

Altı asır süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu yıllarda belirtildiği gibi çeşitli idareciler tarafından yönetilir, yapılanmalar olur ve birçok felaketlere maruz kalır. Tarihi eserleri bakımından Bursa önemli merkezlerden biri haline gelir. Özellikle ilk devir Osmanlı mimarisinden klasik devre geçişte kendine has bir üslup geliştirir. Bu üslup değişip gelişerek kullanılır. Bunlarda ekonomik, politik, sosyal bir takım etkenler rol oynar.

Bursa 1919 yılına kadar İstanbul'dan gönderilen valiler tarafından idare edilir. 8 Temmuz 1920 yılında Yunanlılar Bursa'yı işgal eder. Büyük zaferden sonra 10-11 Eylül 1922 gecesi şehirden çekilirler²⁴.

Mudanya Mütarekesi bu ilimizin ilçesinde imzalanır ve Cumhuriyet'in ilanı ile bilim ve sanat merkezi haline gelmiş ve birçok ünlü kişi burada yetişmiştir²⁵.

---

²⁰ "Bursa", 1973, s.656.

²¹ Diez, 1949, s.812.

²² "Bursa", *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, II, 284.

²³ *Bursa İl Yıllığı*, 1973, s.6.

²⁴ Diez, 1949, s.812.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞME MİMARİSİ

2.1. ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Çeşme tanım olarak, genel su sağlama sisteminden gelen suyun kamunun kullanımına sunulduğu yapı²⁶ veya kaynağından bir hazneye toplanarak veya borularla getirilerek, akıtılan suların alınmasına mahsus, lüleli veya musluklu bir hazne şeklinde, mermerden ya da taştan yapılmış, umuma mahsus su alma yerleridir²⁷.

Çeşme kelimesini Farsça'da "göz" anlamındaki "çeşm"den geldiği genellikle kabul edilmektedir²⁸. XIII. ve XVI. yüzyıllarda ise çeşme kelimesi yerine Arapça göz manasına gelen "ayn" tabiri ile "sikaye" isimlerinin kullanıldığı bu dönemin çeşme kitabelerinden anlaşılmaktadır²⁹. Sivas'ta Gök Medrese Çeşmesi ile Bolvadin'de 1278 tarihli Alaca Çeşme kitabelerinde ayn kelimesi geçmektedir. Tokat - Pazar yolunda Hatun Han'ının 1239 tarihli iki lüleli çeşmede (yıkıldı) ve Sinop'ta 1429 tarihli Emir Şehabettin Çeşmesi'ndeki kitabelerde "sikaye" kelimesiyle karşılaşılır. Ayrıca çeşme kelimesi Osmanlı dönemi çeşme kitabelerinde "çeşme-i ab-ı zülal", "çeşme-i kevser" ve "çeşme-i dil küşa" vb. terkipler halinde sık sık kullanılmıştır³⁰.

Çeşmenin kısımları şu şekildedir³¹:

1. Su Haznesi; Suyun depo edildiği ve çeşmeye mimari hacim veren kısımdır. Bu kısmın üzeri bazı tiplerde, namazgah olarak kullanılmıştır. (Kadırga Esmâ Sultan Meydan Çeşmesi, 1781) gibi.

²⁵ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, s.30.

²⁶ Metin Sözen- Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s.58.

²⁷ C. Esat Arseven, "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, I, 389; Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997, s.12.

²⁸ Semavi Eyice, "Çeşme", *TDVİA.*, İstanbul 1993, VIII, 227; Beyhan Erçağ, "İstanbul Su Mimarisinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler", *İlgi Dergisi*, İlgi Yayınları, S.49, İstanbul 1987, 2-5.

²⁹ Önge, 1997, s.5.

³⁰ Eyice, 1993, s.227; Önge, 1997, s.5.

³¹ Nuran Kara Pilehvarian, "*Osmanlı Çeşme Mimarisi*" *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, 247; Ayhan Aytöre, "*Türklerde Su Mimarisi*" Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Ankara 1962, 57-58; Nuran Kara Pilehvarian, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*, İstanbul 2000, s.25; Gül Geyik, *İzmir Su Yapıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s.10.

2. Musluk Taşı veya Ayna Taşı; Kemerli niş içinde ve üzerinde daimi akan (salma) veya kesilebilen (burma) muslukların bulunduğu sade veya bezeli bölümdür.

3. Kitabe; Musluk taşı üzerinde çeşmeyi yaptıran hayırseverden bahseden, suyun cinsini ve genellikle ince bir espri olarak tarih düşürme usulü ile yapıldığı tarihi belirtir.

4. Su Teknesi; Musluktan akan suyun toplanıp aktığı çukur olan tekne, “kurna” olarak da isimlendirilir.

5. Bekleme Sekileri; Kısmi ve umumi çeşmelerde teknenin iki tarafında yer alan mimari öğelerdir.

Türk kültüründe çeşmeler ayrı bir öneme sahiptir. Bu yapılar özellikle şehir merkezlerinde mahalle ve sokakların oluşmasında belirleyici rol oynamışlardır³². İslamiyet’in suya büyük önem vermiş olması ve insanlara su sağlamanın hayır işlerinin büyüklerinden olduğunu bildirmesi bu önemi daha da artırmıştır. Nitekim bir hadis-i şerifte “sadakanın en faziletlisi su teminidir” diyerek konunun önemi Peygamber Efendimiz tarafından da vurgulanmış ve bu hadis Müslümanlar için aynı zamanda önemli bir teşvik olmuştur³³.

Anadolu’da en erken tarihli su kalıntıları, M.Ö. III. ve II. binlerde güçlü bir devlet kuran Hititler dönemine aittir. Günümüze çok az sayıda kalıntısı gelen Hititler döneminde, kaynakların kullanıldığı su iletme sisteminin II. binin sonunda inşa edilen Karakuyu barajıdır. Boğazköy’de su toplama havuzu biçiminde bir yeraltı su derleme yapısı da, Anadolu’daki ilk su yapılarına diğer bir örnektir³⁴.

Türk mimarisinde en eski çeşmelerden biri Mardin’de Artuklular’dan Necmeddin İlgazi tarafından 1109-1122 yılları arasında geniş bir külliyenin içinde yaptırılmıştır. Günümüze pek az kısmı sağlam olarak ulaşabilen çeşme, bir payenin desteklediği iki aynı yöne açılan çifte kemerlidir. Çeşmenin üzeri çapraz tonozludur³⁵.

³² Rahmi Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi*, İstanbul 1992, s.86.

³³ H. Yurttaş- H. Özkan, *Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları*, Erzurum 2002, s.17.

³⁴ M. Sabri Doğan, *İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları*, Konya, 2004, s.5; Uzal Öziş, *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye’deki Eski Su Yapıları*, Ankara 1994, s.31.

³⁵ Eyice, 1993, s.278.

Anadolu'nun fethiyle birlikte Selçukluların, yerleştikleri antik merkezlerde belli bir süre mevcut yapılardan istifade etmiş olmaları kabul gören bir görüştür. Ele geçirilen bu yapılar içinde birçok çeşme, havuz, kuyu, sarnıç, bend vb. yapılar muhtemelen Selçuklular tarafından gerekli onarımlara tabi tutularak kullanılır hale sokulmuş fakat zamanla bu yapıların ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmesi nedeniyle yenileri yapılmaya başlanmıştır³⁶.

XI. ve XII. yüzyıllarda Konya, Tokat, Sivas ve Kayseri gibi önemli Selçuklu şehirlerinde yapılan mimari eserlerin yanında, örülmüş su yolları üzerinde kurulmuş birçok süslü, bol tezyinatlı çeşmeler, havuzlar gibi tesisler ve mimari mekânlar görülür. Sivas Gök Medrese havuzu çeşmesi, günümüze gelmiş en eski Selçuklu eseridir. Konya Karatay Medresesi içinde bulunan havuzda ise su, açık bir kanaldan gelmektedir. Konya Sahip Ata Külliyesi Sebilleri (1258) adeta birer portal niteliğinde Selçuklu dönemi su mimarisi hakkında fikir vermektedir³⁷.

Selçuklu dönemi çeşmelerinin ağırlıklı olarak cami, medrese, han vb. yapıların ana yola bakan ön cephelelerinde inşa edildikleri bilinen bir gerçektir. Bunu tüm Selçuklu dönemi merkezlerinde görmek mümkündür. Bununla beraber bu dönemde her ne kadar bağımlı çeşmeler ağırlıklı olarak inşa edilse de tek başına müstakil olarak nitelendirdiğimiz çeşmeleri de görmek mümkündür³⁸.

Anadolu Beylikler Döneminde, Selçuklu devrinde yapılan çeşme, sebil, şadırvan ve diğer su yapıları ve yapım teknikleri, biçimleri ve süslemeleri ile tekrarlanmıştır. Karamanoğulları, Aydınoğulları, Eşrefoğulları, Germiyanogulları, Candaroğulları ve Osmanogulları olmak üzere, diğer Anadolu beyliklerinin de hakimiyet sahalarında inşa ettikleri su yapıları, yöresel özelliklerle şekillenmiştir. Beylikler döneminde yapılan su mimarisi daha iyi korunarak gelmiştir. Karaman İbrahim Bey İmaret Çeşmesinde dönem özelliklerini görmek mümkündür³⁹.

---

³⁶ Önge, 1997, s.11.

³⁷ Aytöre, 1962, s.48-49; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986, s.538.

³⁸ Murat Karademir, *Edirne Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s.40.

³⁹ Yılmaz Önge, "Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadırvanları", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989)*, Ankara, 1997, 2.

Yılmaz Önge tarafından XIII. yüzyıl Selçuklu dönemi çeşmeleri dört ayrı grupta incelenmiştir⁴⁰. Buna göre, yapıların genellikle ön cephelerinde veya ana giriş kapıları yakınında yer alan, profilli bir çeşmenin meydana getirdiği, satıhta kalan bir niş aynası içinde lüleyle sahip bir su haznesinden meydana gelen çeşmeler ilk grubu; Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271), Erzurum Çifte Minareli Medrese Çeşmesi (XIII. yüzyıl sonları)⁴¹. Yapıların ön cephelerinde veya ana giriş kapıları yakınında yer alan kemerli derin bir kavsara ile şekillenen niş duvarında, lüle haznesinden ibaret yarı müstakil çeşmeler ikinci grubu; Kayseri Sahibiye Çeşmesi (1266)⁴², Malazgirt Elti Hatun Camii Çeşmesi (1252)⁴³. Yapıların iç avlularında genellikle ana giriş kapısına yakın bir eyvanın duvarında yer alan, tabanı lüleli su haznesine açılan bir nişten ibaret çeşmeler üçüncü grubu; Mardin Şehidiye Medrese Çeşmesi (XIII. yüzyılın ilk yarısı)⁴⁴. Son olarak yapıların iç avlularında genellikle bir eyvanın duvarında yer alan, mimari yapısıyla mihrap görünüşünde bir niş içine yerleştirilmiş çeşmeler ise dördüncü grubu oluşturur. Tercan Mama Hatun Çeşmesi (XIII. yüzyılın ilk yarısı), Avanos Sarı Han Çeşmesi (XIII. yüzyılın ilk yarısı), Alara Han Çeşmesi (1231)⁴⁵ gibi.

Çeşmeler buldukları yer ve kullanım amaçlarına göre farklı gruplara ayrılmaktadır⁴⁶. Bunlar;

1. Hususi Çeşmeler-Oda Çeşmeleri; Şehir şebekesi künkler vasıtasıyla umumi binalara, saraylara, konaklara verilerek, halka ait evlerin umumi çeşmelerden istifade etmesi sağlanmıştır. Eski konak ve saray odalarında temizlik ve abdest almak için yapılan oda çeşmeleri, dönemin özelliklerini taşıyan mimari unsurlardır. (Topkapı Sarayı Oda Çeşmesi gibi). Bunlarda genelde yapıldığı dönemin üslup özelliklerini taşıyan süsleme öğeleri ile bezenmiştir.

2. Umumi Çeşmeler-Mahalle Çeşmeleri; Su haznesinin önünde kemerli niş içinde bezemesi, ayna taşı ve kitabesi, tekne taşından oluşan mimari yapısı ile halkın su

⁴⁰ Önge, 1997, s.37.

⁴¹ Önge, 1997, s.37-54-55.

⁴² Mustafa Denктаş, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, VII, 873.

⁴³ Karademir, 2007, s.41.

⁴⁴ Karademir, 2007, s.41.

⁴⁵ Önge, 1997, s.44.

⁴⁶ C. Esat Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1954, s.495; Ayla Ödekan, "Çeşme", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, II, 488; Aytöre, 1962, s.58-59.

ihtiyacı için, binalara bitişik olarak veya köşe başlarında yalnız başına yada başka bir binaya bitişik olarak yapılan, tek yüzlü veya birkaç yüzlü olarak yapılan basit çeşmelerdir.

3. Abidevi Çeşmeler; Abidevi çeşmeler, meydan çeşmeleri ve sebilli çeşmeler şeklinde iki kısımda incelenir. Bu çeşmeler Lale devrinden itibaren görülmeye başlamaktadır.

İslam dininde çeşmeler abdest almak için zorunlu olup, her camide bulunmaları şarttır. Fakat suyu, yüksek mimari eserler içinde toplayıp ihtiyaca dağıtmak Osmanlı sanatının işi olmuştur⁴⁷.

Osmanlı döneminde su medeniyetinde yapılan çalışmalar yalnız, şehirlere basit bir su dağıtımını değil, suyun toplandığı haznedeki suyun aktığı çeşme lülesine kadar lüzumlu teknik bilgilerden başka devrinin sivil mimarisini karakterize eden yüksek bir konfora sahiptir. Osmanlı su mimarisine ait eserlerde Orta Asya ve Selçuklu sanatının özelliklerini, özellikle çeşme, sebil ve şadırvanlarda, Klasik Devrin sade güzelliğini, Lale Devrinin yaldızlı süslerini, Rönesans'ın Türk barok ve ampirinin tezyini ve ihtişamını görmek mümkündür⁴⁸.

Bu seyir üzerinden Bursa'da daha Sultan Orhan zamanında başlayan dini inşaatın içinde yer alan su tesisleri Edirne'de daha ilerlemiş bir şekil aldığı, İstanbul'da ise büyük bir gelişime uğrayarak abideleştiği görülür⁴⁹.

Osmanlı döneminde yerleşim yerlerinin içinde yapılan ve hepsi hayrat olan çeşmeleri, şadırvan çeşmeler, sütun çeşmeler, meydan ve iskele çeşmeleri, duvar çeşmeleri şeklinde ayırmak mümkündür⁵⁰. Bazı çeşmelerde yapıldıkları yer itibarıyla çevrenin zemin kotu altında olduğu için çukurda kalmış ve yerini ifade eden "çukur çeşme" adı altında toplanmıştır. İstanbul'da Laleli'de bulunan Kanuni döneminde

⁴⁷ Ernest Diez-Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1955, s.194; Sedat Çetintaş, "Türklerde Su, Çeşme, Sebül", *Güzel Sanatlar Dergisi*, İstanbul 1944, V, 125-146.

⁴⁸ Aytöre, 1962, s.49; Yılmaz Önge, "Vakıf Müessesinde Su ve Önemi", *Birinci Vakıf Haftası*, Ankara 1983, s.26.

⁴⁹ Sadi Nazım, Nirvan, *İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti*, İstanbul 1953, s.14.

⁵⁰ Eyice, 1993, s.279.

yaptırılmış olduğu düşünölen çukur eşme, İstanbul ölçüsü bakımından büyük çukur çeşmelerden biridir. eşmeye 5 m kadar genişlikte 22 basamak taş merdivenle inilmektedir⁵¹.

Şadırvan çeşmelerin, abdest almak için kullanılan cami şadırvanları ile ilgisi olmayıp şadırvan adını bunlara halk vermiştir. Anadolu’da örneğine rastlanmayışına karşılık, Rumeli yakasında yaygın olduğu bilinmektedir. Sütun eşmelerde, mermer direğın içine bir su kanalı oyulmuş, önüne de musluk veya lüle konularak buradan su alınması sağlanmıştır. Buna örnek olarak, İstanbul Koca Mustafa Paşa Camii avlusunda olup 1150’de Hacı Beşir Ağa yaptırmıştır. Tarabya’da 1831-32 tarihli Sultan II. Mahmud eşmeleri sütun çeşmelerin örneklerindedir. Meydan ve iskele başı eşmeleri, küçük meydanların karşısında inşa edilmiş olup, bir kısmı abidevi bir görünüme sahiptir. Bunların bazen tek, bazen iki veya dört yüzlerinde de çeşmeler ve süslemeler vardır. Naz Efendi Camii’nin yakınında küçük bir meydana yer alan eşme (1590), Güzelce Mahmud Paşa eşmesi (1621-22), Silivrikapı’da Valide Saliha Sultan eşmesi (1725-26), Sultan III. Ahmet eşmesi (1728-29) örnek olarak verilebilir. Duvar eşmeleri bir çok hallerde kesme taştan fakat bezemesiz bir hazne binası önüne yapılmış, önceleri sivri, sonraları barok üslupta kemerli bir niş halindedir. Kemerin dilimli biçimde olduğu da görülür. Uygulamanın örnekleri arasında Fatih’te Haydarpaşa (1569-70), Karagömrük’te Hacı Bekir (1735-36) eşmeleri sayılabilir⁵².

XV. yüzyıl ile birlikte mevcut eşme örneklerinde birtakım değişiklikler görölmektedir. Bu dönemde tonozlu veya kubbeli bir su deposunun bir cephesinde kemerli veya kavsaralı özellikle derince bir niş içine yerleştirilmiş çeşmeler yapılmaya başlanmıştır⁵³.

XV. yüzyıl eşmeleri genellikle sade görünümlü yapılardır. eşme cephelerinin en önemli unsurlarından birisi, sivri kemer uygulamasıdır. eşmelerin başlıca bölümleri hazne, niş içindeki ayna taşı, su tekneleri, yine niş içinde yer alan kitabelikler ve tas yuvalarıdır. Bu dönemde çeşmeler bağımsız olarak inşa edildikleri gibi bir külliyenin

⁵¹ Semavi Eyice, “ukur eşme”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 537; Eyice, 1993, s.279; Affan Egemen, *İstanbul eşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s.244.

⁵² Eyice, 1993, s.279-282.

⁵³ Önge, 1997, s.37.

parçası olarak ta inşa edilmiştir. En güzel örneklerinden birisi İstanbul Davut Paşa Camii avlu kapısı dışında bulunan Davut Paşa Çeşmesi (1484)'dir⁵⁴.

XVI. yüzyılda mevcut çeşmelerde bazı önemli değişiklikler dikkat çekmektedir. Bu dönemde görülen en önemli yeniliklerden birisi, müstakil bir su deposunun cephelerine yerleştirilmiş lüle şeklindeki musluklara sahip meydan ve iskele başı çeşmeleridir. Anıtsal bir yapıya sahip olan bu çeşmeler tek yüzlü, iki yüzlü, üç yüzlü ve dört yüzlü olabilmektedir. Özellikle başkent İstanbul'da bu tipin sayısız örnekleri bulunmaktadır.

Bu dönemde ortaya çıkan bir başka çeşme tipi de bir cephesinde mihrap nişi olan müstakil yapılı namazgah çeşmeleridir. Daha çok şehirlerarası yollar üzerinde veya deniz kıyılarında inşa edilen bu çeşmelere başkent İstanbul ve çevresinde rastlanmaktadır. Bu çeşmelere örnek olarak Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (1588) gösterilebilir⁵⁵.

XVI. yüzyılın bir başka çeşme tipi de genellikle saray, köşk, kasır gibi mimari yapıların pencere sövelerine veya duvar nişleri içine yerleştirilmiş dekoratif unsurlara sahip çeşmelerdir⁵⁶. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında özellikle İstanbul, Edirne ve Bursa gibi merkezlerde inşa edilen çeşmelerin ayna taşlarına palmet, lale, selvi, karanfil gibi dönemin diğer yapılarında rastladığımız stilize motifler işlenmiştir. İstanbul Eğrikapı Yatağan Çeşmesi⁵⁷, Edirne Musalla Çeşme⁵⁸ bunlara örnek verilebilir.

XVII. yüzyıl çeşmeleri, XVI. yüzyıl çeşmelerinin karakteristik özelliklerini taşıyarak üslup açısından da devamı niteliğindedirler. Bu yüzyıllarda önceki yüzyıllardan farklı olarak süslemeler, ayna taşının dışında kemer üzerinde ve kitabe çevresinde de yer almaktadır⁵⁹. Bu dönem çeşmelerinin bir diğer özelliği de malzemede görülmeye başlayan değişimdir. Özellikle başkent İstanbul'da bazı örneklerde çeşme

⁵⁴ Pilehvarian, 2000, s.31.

⁵⁵ Örcün Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı Dönemi Çeşmeleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, 244; Yılmaz Önge, "İstanbul'un Namazgahlı Çeşmelerinden Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi", *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*, TTOK, İstanbul 1992, s.189-200; Ödekan, 1992, s.488; Önge, 1997, s.37; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1986, s.248.

⁵⁶ Önge, 1997, s.38.

⁵⁷ Pilehvarian, 2000, s.35.

⁵⁸ N.M. Köylüoğlu, *Edirne'de Osmanlı'dan Günümüze Su Yapıları*, Edirne, 2001, s.86.

⁵⁹ Pilehvarian, 2002, s.248.

yüzeyinin temel ögesi olan sivri kemer cepheyi zenginleştirmek amacıyla renkli taşlarla örülmüştür. Bunlara örnek olarak 1661 tarihli Divanyolu Köprülü Mehmed Paşa Çeşmesi, 1682 tarihli Salacak Silahdar Mustafa Ağa Çeşmesi gösterilebilir⁶⁰. 1661 tarihli İstanbul Çemberlitaş Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi'nde ise XVII. yüzyılda süsleme, ayna taşından başka kemer üzerine ve kitabe etrafına da yayılmaya başlanmıştır⁶¹.

XVIII. yüzyılda batılılaşma sürecine girilmesiyle birlikte çeşme tasarımlarında birtakım değişiklikler ve yenilikler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde mevcut çeşme örneklerinin yapımına devam edilmekle birlikte değişim daha çok çeşme cephelerinde görülür. XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda klasik dönem içinde sade bir ayna taşı, kitabe, tekne sekileri ve su haznesinden oluşan tasarımın yerini XVIII. yüzyılda çeşitli dekoratif kemerlerin içinde güller, vazoda çiçekler, tabakta meyvelerle bezenmiş istiridye kabuğu biçiminde kemer içi süsleme, kitabesi cephede ayrı bir bölüm oluşturan ve bazen de Barok üsluba uygun unsurları bulunan cephe tasarımları almıştır⁶².

Bu dönemde küp gövdenin yerini çokgen gövdeler almıştır. Çokgen prizma gövdede dışbükey dönüşler izlenmeye başlar. Yine bu dönemle birlikte kent dokusunda belirmeye başlayan meydanların merkezlerinde geniş saçakla son bulan anıt niteliğinde meydan çeşmelerinin yapımı da artar⁶³. İstanbul'daki III. Ahmet Çeşmeleri bu grubun en güzel örneklerinin başında gelir. Bu çeşmeler gerek yoğun bezeme ile kaplı köşe sebilleri ile yuvarlatılmış kütleleri, gerekse derin saçakları ile kent içinde önemli alanları vurgulayan, Avrupa kentlerinin Rönesans ve Barok çeşmelerle süslü meydanlarını çağrıştıran meydanlar oluşturan konumları ile Osmanlı Mimarlığında daha önce görülmeyen yeni bir şehircilik ve yapı tasarımı anlayışının ilk modelleri olmuşlardır⁶⁴.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru çeşmelerde Barok ve Rokoko ayrıntılarının arttığı görülmektedir. Mehmed Emin Ağa Çeşme ve Sebili, Nur-u Osmaniye Çeşmesi, Sadeddin Efendi Çeşme ve Sebili bunlardan sadece birkaçıdır. Özellikle Nur-u Osmaniye Çeşmesi Barok ve Rokoko ayrıntılara bir sonraki yüzyılda yaygınlaşacak

⁶⁰ Karademir, 2007, s.43.

⁶¹ Aytöre, 1962, s.61; Eyice, 1993, s.283.

⁶² Pilehvarian, 2002, s.248.

⁶³ Ödekan, 1992, s.283.

⁶⁴ Pilehvarian, 2002, s.66.

olan Antik Yunan düzenindeki sütunlar ve plastırların eklenmesi ile oluşan anıtsal cephesi ile döneminin ilginç örneklerinden birisidir⁶⁵.

XVIII. yüzyılda özellikle İstanbul'da anıtsal boyutlarda, aşırı süslemeli meydan çeşmeleri yapılmıştır. Lale devrinde (1703-1730) çeşmeler döneme ismini veren lale motifiyle bezenmiştir. 1728 tarihli Ayasofya yanında Topkapı Sarayı önünde yer alan III. Ahmet Çeşmesi dört köşesinde sebili olan ve dört çeşmeli abidevi yapısıyla bütün çeşme mimarisinin şaheseridir. Geniş saçaklı bir çatı ile örtülmüştür. Çatının ortasında ahşap kubbeyle, köşelerde sebillerin üzerinde küçük kubbelerde çatıya zarif bir görüntü kazandırılmıştır. Çeşme duvarları çini levhalarla kaplanmıştır. Sebillerin şebekeleri tunçtan yapılmış olup, stilize edilmiş lale motifiyle bezenmiştir. Cephelemer mermer üstüne oyma üslubunda bezemelerle süslüdür⁶⁶. İstanbul ve Anadolu'da bu döneme ait bazı örnekler şöyledir; Kayseri Kabasakal Müftü Çeşmesi (1714)⁶⁷, Çengelköy Kaptan Mustafa Çeşmesi (1724)⁶⁸, Galata Bereketzade Çeşmesi (1732)⁶⁹, Tophane Meydanı I. Mahmud Han Çeşmesi (1732)⁷⁰, Kayseri-Gesi Köprübaşı Çeşmesi (1793)⁷¹.

Barok üslubun Türk sanatını etkilemesi ile sivri kemerin yerini yarım yuvarlak kavislerden oluşan kemerler almıştır. Mermer yüzeyler, kabartma kıvrımlarla bezenmiş, sütunceler ve içiçe kemerlerle hareketlendirilmiştir. Barok üslubun mimari ve süslemede geniş ölçüde uygulanması ile abidevi çeşmeler yapılmıştır. Barok üsluplu İstanbul Fatih Kızıtaşı'nda 1748 tarihli Sultan Mahmud Çeşmesinde, oluklu iki sütun üzerine bindirilmiş kabartma motiflerle süslü kemer ve oymalı ayna taşı görülmektedir. İki yanında bulunan nişler kabartma motiflerle taçlandırılmıştır⁷².

XIX. yüzyılda Ampir üslubu büyük yapılarda olduğu gibi çeşmelerde de uygulanmıştır. İstanbul Eyüp Defterdar İskelesinde bulunan 1856 tarihli Pertevnihal Kadın Çeşmesi dönemin önemli örneklerinden biridir. Yuvarlak kemer, iki yanında

⁶⁵ Pilehvarian, 2002, s.68.

⁶⁶ Ayla Ödekan, "Ahmed III. Sebili ve Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, I, 116-117; Aslanapa, 1986, s.542; Sezer Tansuğ, "XVIII. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 2006, VI, 94; Arseven, 1954, s.499; Egemen, 1993, s.80.

⁶⁷ Ömer Yörükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1987, s.51.

⁶⁸ Kazım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları*, İstanbul 1999, s.225.

⁶⁹ Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1989, s.16.

⁷⁰ Egemen, 1993, s.495.

⁷¹ Mustafa Denkaş, *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994, s.112.

⁷² Eyice, 1993, s.284; Geyik, 2007, s.14.

yivli ve iyon başlıklı çift plastırla sınırlandırılmış, kemerin içi girlandlı rozetle bezenmiştir. Kornişin üzerine güneş, çiçek, yaprak ve meyve motifleriyle bezeli büyük bir taç yerleştirilmiştir⁷³. Türk Neo-Klasik üslubunun uygulandığı 1888 tarihli Beşiktaş II. Abdülhamit Çeşmesinde, istiridye kabuğu şeklindeki niş, konsollara dayanan geniş saçak, mukarnaslı nişlerden oluşan dinlenme sekileri Türk sanat geleneğine dönüşün izlerini taşımaktadır⁷⁴. Osmanlı çeşme mimarisinde XIX. yüzyılda yaşanan değişimler, Osmanlı Devletinin tüm alanlarda yaşadığı değişimlerle aynı özellikleri göstermektedir⁷⁵. İki boyutlu yüzey çalışmasından üç boyutlu anlayışa geçişi belgeleyen bu örnekler, bir kültürün su çevresinde oluşturduğu ürünlerin sistemli bir şekilde incelenmesini sağlaması açısından değer taşımaktadır⁷⁶. Beykoz II. Mahmud Çeşmesi (1836), Yıldız Bezmialem Valide Sultan Çeşmeleri (1843), Üsküdar Arif Hikmet Çeşmesi (1858)⁷⁷, Ankara Şebinkahisar Alay Çeşmesi (1875)⁷⁸, Karaman Elmedin Çeşmesi (1890)⁷⁹ bu dönemde yapılmış bazı örneklerdir.

Osmanlı çeşmelerinin en son tipi I. Ulusal Mimarlık Döneminde oluşturulmuştur. Sivri kemerli niş, yazıt, rozet, mukarnaslı kornişler 1914 tarihli Kısıklı Çeşmesi Klasik Osmanlı üslubunu yeniden yaşatma isteğini yansıtmaktadır⁸⁰. Afyon Ak Mescit Camii Çeşmesi (1904-1905)⁸¹, Erzurum Ketencizade Camii Çeşmesi (XX. yüzyıl)⁸² bu dönemin örneklerindedir.

Cumhuriyet döneminde sanat değerine sahip önemli bir çeşme yapılmamıştır⁸³.

⁷³ Eyice, 1993., s.284; Egemen, 1993, s.689.

⁷⁴ Eyice, 1993, s.285; Egemen, 1993, s.33.

⁷⁵ Pilehvarian, 2000, s.250.

⁷⁶ Barışta, 2002, s.246.

⁷⁷ Pilehvarian, 2002, s.249.

⁷⁸ Haşim Karpuz, *Şebinkarahisar*, Ankara 1989, s.45.

⁷⁹ Mustafa Denктаş, *Karaman Çeşmeleri*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1999, s.109.

⁸⁰ Ödekan, 1992, s.286.

⁸¹ Gülay Karasu, *Afyon Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.103.

⁸² H. Yurttaş- H. Özkan, 2002, s.123.

⁸³ Eyice, 1993, s.286.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. KIRKODALAR ANİBAL ÇEŞMESİ

Plan: -

Resimler: 1-3

Yeri: Yer Kapı Caddesinde, bir evin bahçesinde bulunur (Resim 1).

Tarihi ve Yaptıran: M.Ö. 202 yılında Kumandan Kartacalı Anibal tarafından yaptırılmıştır. Anibal tarafından, Pınarbaşı suyu künklerle yapılan isale (iletim) vasıtasıyla Bursa'ya getirilmiş ve küçük bir şebeke inşa edilmiştir. Bursa şehrinin kuruluşundan günümüze kadar gelebilmiş bir yer altı çeşmesidir⁸⁴.

Mimari Özellikleri: Çeşme, bir evin bahçenin ortasında, on üç basamak merdivenle inilen bir yer altı çeşmesidir (Resim 2). Merdiven solunda suyun biriktiği yaklaşık 0.70x1.5 m ölçüsünde bir hazne vardır (Resim 3). Haznenin merdiven inişine göre sağında, haznenin boyu kadar uzunlukta ve 0.60x0.70 m ölçülerinde bir set bulunmaktadır. Setin duvarında gömme bir lambalık veya mumluk yer alır. Merdivenlerin inişe göre sol tarafında, 8-10 cm kadar yüksekliğinde ve 5 cm çapında bir su girişi bulunur. Bunun sonradan bahçede toplanan suyun tahliyesi için yapıldığı tahmin edilmektedir. Merdivenler beton olup diğer kısımlar kayan taşı ile kaplıdır. Pınarbaşı suyundan önceden beslenen çeşme, suyu kesildikten sonra serin olduğundan ev sahipleri tarafından buzdolabı olarak kullanılmıştır⁸⁵.

Süsleme Özellikleri: Herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

---

⁸⁴ Melike Yalılı-Seval Kutlu Akal Solmaz, "Su Temini Tesislerinin Tarihsel Gelişimi Sürecinde Bursa İli", *Uludağ Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, S.I, Bursa 2004, IX, 173.

⁸⁵ Arif Özer, *Geçmişten Günümüze Bursa Çeşmeleri*, Buski Yayınları, Bursa 2010, s.15-16.

3.2. ALAADDİN CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 1

Resimler: 4-5

Yeri: Bursa Devlet Hastahane'sinin arkasında Alaaddin Caddesi sonundaki Allaaddin Camii'nin duvarındadır (Resim 4).

Tarihi ve Yaptıran: Üzerinde kitabesi olmayan çeşmenin camiyle beraber XIV. yüzyılda yaptırıldığı düşünülmektedir⁸⁶. Çeşme 1960 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından onarılmış ve bugünkü görüntüsünü almıştır⁸⁷.

Alaaddin Camii'nin kapısı üzerinde, 736 H.-1336 M. tarihinde yaptırılmış olduğu ve 1278 H.-1861 M. ile 1890 M. yılında onarım gördüğünü bildiren kitabe mevcuttur⁸⁸.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.50x4.30 m ölçülerinde ve 67 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak tuğla, taş, küfeki taşı ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme cephesi, sivri bir kemer ile belirlenmiştir. Kemerin üzeri üç sıra tuğla, bir sıra taş malzemenin sıralanmasıyla oluşturulmuş ve kemer çevresi testere dişi ile sınırlandırılmıştır (Resim 5). Ayna taşı, 56x71 cm ölçülerinde mermer bir pano şeklinde olup üzerinde dekoratif yüzeysel bir bezeme bulunmaktadır. Ortasında musluk yeri vardır.

Küfeki taşı su teknesi, 83x37 cm ölçülerinde olup, iki yanında dinlenme sekileri bulunmaktadır.

⁸⁶ Baykal, 1950, s.67'de, dış kapı yanında büyük Osmanlı kemeri altında çeşme vardır, hamam yıkılmış fakat çeşme kalabilmiştir.

⁸⁷ Özer, 2010, s.83.

⁸⁸ Baykal, 1950, s.66-67; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.11; Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1407)*, Ertuğrul, Osman, Orhan Gazileri, Hüdevendigar ve Yıldırım Bayezid, Baha Matbaası, İstanbul 1966, I, 49-50; Özlem Çuhadar, *Bursa Camilerinde Revak*, Bursa 2011, s.25; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14. 15. Yüzyıl*, TTK. Yayınları, Ankara 1989, s.5; Abdullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Camii*, Ankara ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara 1964, s.6; Büke Yosunkaya, *Bursa ve İznik'teki Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007, s.48.

Çeşme etrafı iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek üzeri kiremitle örtülmüştür. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme nişinde sivri kemeri sınırlayan testere dişi dikkat çekmektedir. Taş ve tuğla malzeme ile sağlanan bir hareketlilik dışında üzerinde süsleme yoktur. Mermer ayna taşı ve üzerindeki yüzeysel dekoratif bezeme onarımlar sırasında konulmuş olmalıdır.

3.3. HÜDAVENDİGAR CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 2

Resimler: 6-8

Yeri: Hüdavendigar Külliyesinin bir parçası olup, Çekirge'ye çıkış yolu üzerinde ve Hüdavendigar Camii'nin güney batı köşesinde camiye bitişiktir⁸⁹ (Resim 6).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Bir cami, bir imaret, bir hamam ve bir türbe ile birlikte külliye oluşturmaktadır⁹⁰. Hüdavendigar Camii, Sultan I. Murat tarafından 767 H.-1365-66 M. yılında yaptırılmıştır⁹¹. Çeşme de bu tarihte yaptırılmış olmalıdır⁹².

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.40x3.16 m ölçülerinde, 23 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Yapıda taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır (Resim 7).

Çeşme cephesi, iki yandan simetrik olmayan ayaklar üzerinde yükselen bir sivri kemerden oluşur. Kemer üzeri üç sıra tuğla, bir sıra taş malzemenin oluşturduğu bir düzene sahip olup, etrafı bir sıra tuğla ile çevrelenmiştir. Nişin ortasına musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin su teknesi 1.93x0.54 m ve 42 cm derinliğindedir (Resim 8). Kesme taştan su teknesinin, camiye bitişik olan kısmında dinlenme sekisine yer

⁸⁹ Özer, 2010, s.63.

⁹⁰ Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.30.

⁹¹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.129; Çuhadar, 2011, s.39; Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, Paris 1958, (Çeviri: Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil), Osmangazi Belediyesi, Bursa 2008, s.57-58; Semavi Eyice, "Hüdavendigar Külliyesi", *TDVİA*, İstanbul 1998, XVIII, 291; Sedat Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Beyazid I Binaları*, İstanbul 1952, s.19.

⁹² Baykal, 1950, s.29'da, çeşmenin son zamanlarda onarıldığını ve bugünkü görüntüsünü aldığını belirtmektedir; Raif Kaplanoğlu, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, Bursa Ticaret Borsası Yayınları, İstanbul 1996, s.92'de, caminin hemen yanında tarihi bir çeşmenin varlığından bahsetmektedir.

verilmişken diğer kısımda dinlenme sekisi bulunmamaktadır. Sonradan tahrip olduğu ve bahçe duvarı ile bitştirildiği anlaşılmaktadır.

Çeşme alınlığı iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek üzeri kiremitle kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Sade bir düzenleme gösteren çeşmede tuğla ve taş malzemenin oluşturduğu bir hareketlilik vardır.

3.4. SUBAŞI EYNE BEY MEDRESESİ ÇEŞMESİ

Plan: 3

Resimler: 9-10

Yeri: Medrese, Ulu Camii'nin güneyinde Şeker Hoca Mahallesinde, Makseme çıkan caddeye bağlanan İnebey Sokakta bulunmaktadır. Çeşme medresenin giriş cephesinde iki katlı yapının doğu duvarının güney kesiminde yer almaktadır (Resim 9).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Bağlı olduğu Eyne Bey Medresesinin de inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bu nedenle kaynaklarda farklı tarihlendirmeler yapılmıştır⁹³. Medrese Subaşı Eyne Bey'in 804 H.- 1402 M. tarihli vakfiyesine dayanarak XIV. yüzyılın sonlarına doğru yaptırılmış olduğu düşünülmektedir⁹⁴. Çeşme de medrese ile birlikte aynı tarihten olmalıdır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.50x1.98 m ölçülerinde, 55 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak küfeki taşı, mermer ve tuğla kullanılmıştır.

Tuğla dizilerinden oluşan 27 cm genişliğinde bir sivri kemer çeşme nişini oluşturmaktadır. Kemerin çevresi iki sıra tuğla ile sınırlandırılmıştır. Çeşme nişinde ortada mazgal açıklık ve hemen altında mermer bir pano oluşturularak lüle konulmuştur. Bu açıklık taslık olarak düşünülmüştür (Resim 10). Çeşmenin küfeki taşından su teknesi, 34x65 cm ölçülerinde ve 40 cm derinliğindedir. Çeşmenin suyu akmamaktadır.

⁹³ Baykal, 1950, s. 97'de, medresenin Amcazade Hüseyin Çelebi tarafından 1085H-1674 M tarihinde inşa ettirildiğini belirtmektedir; Ayverdi, 1966, s.443'de 1504 tarihli bir belgeye dayanarak medresenin Subaşı Eyne Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir.

⁹⁴ Demiralp, 1999, s.53; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s.106.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin üzerinde tuğla ile oluşturulan hareketlilik dışında süsleme unsuru bulunmamaktadır.

3.5. SELÇUK HATUN CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 4

Resimler: 11-13

Yeri: Selçuk Hatun Caddesinde, Selçuk Hatun Camii'nin güney batı köşesinde yer alan yan yana iki çeşmedir⁹⁵ (Resim 11).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmelerin üzerinde, 1450 M. yılında yaptırıldığını ve 1977 M. yılında ise onarım gördüğünü bildiren bir levha bulunmaktadır.

Cami, giriş kapısı üzerindeki kitabeyle göre 854 H.-1450 M. yılında Çelebi Sultan Mehmet'in kızı Selçuk Hatun tarafından yaptırılmıştır⁹⁶.

Mimari Özellikleri: Yan yana iki çeşmeden;

I. Batı yüzdeki çeşme (Resim 12); 3.64x3.25 m ölçülerinde, 66 cm derinliğinde, bağımlı bir çeşmedir. Malzeme olarak, kesme taş, küfeki taşı, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme nişi iki sıra tuğla, bir sıra taş malzemeyle oluşturulan sivri bir kemerle belirlenmiştir. Hemen altında ikinci bir yüzeysel sivri kemer daha görülmektedir. Nişin alt kısmında küfeki taşlı kare bir panoya musluk yerleştirilmiştir. Çeşme bu seviyeye kadar tuğla ile işlenmiştir. Mermer su teknesi 85x40 cm ölçülerinde ve 32 cm derinliğinde olup iki yanında su teknesinden alçak dinlenme sekileri bulunmaktadır. Su teknesi üzerinde iki yanda yüzeysel başlıklı sütunlara yer verilmiştir.

Çeşme iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek kiremitle örtülmüştür. Çeşmenin suyu akar haldedir.

⁹⁵ Özer, 2010, s.17.

⁹⁶ Hasan Turyan, *Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri*, Merve Yayınları, Bursa 1997, s.331; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.158; Çuhadar, 2011, s.135; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s.333; Baykal, 1950, s.127.

II. Güney yüzdeki çeşme (Resim 13); 3.25x3.00 m ölçülerinde ve 47 cm derinliğinde, bağımlı bir çeşmedir. Malzeme olarak küfeki taşı, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme nişi iki sıra tuğla, bir sıra taş malzemeyle oluşturulan sivri bir kemerden oluşmaktadır. Sivri kemerin çevresi bir sıra tuğla ile çevrelenmiştir. Nişin içerisi su teknesine kadar tuğla ile örülmüş, ortasına zincir motifi uygulanmıştır. Nişin alt kısmında küfeki taştan dikdörtgen şeklinde bir pano ve ortasına bir musluk yerleştirilmiştir.

Çeşmenin su teknesi mermer, hafif dışa bombeli oval bir formda 70x41 cm ölçülerinde 26 cm derinliktedir. Yanlarda su teknesi ile aynı seviyede düzenlenen dinlenme sekilerine yer verilmiştir.

Çeşme üzeri, iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek kiremitle örtülüdür. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Her iki çeşmede, oldukça sade olup, tuğla ve taş dizileri ile hareketlendirilmiştir.

3.6. BEDRETTİN CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 5

Resimler: 14-15

Yeri: Çeşme, Bedrettin Mahallesinde, Boyacı Kulluğu Köprüsü batısında, caminin avlu duvarında sokağa cephelidir (Resim 14).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Camii hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler olmasına rağmen çeşmeden hiç bahsedilmemiştir⁹⁷. Çeşmenin cami ile mimari uyumu bakımından XV. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Bedrettin Camii, Hafsa Sultan tarafından 847 H.-1443 yılında yaptırılmıştır⁹⁸.

⁹⁷ Baykal, 1950, s.128'de, çeşmenin adı verilmesine rağmen herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır.

⁹⁸ Baykal, 1950, s.128; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.34; Gabriel, 1958, (Çeviri: Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil), 2008, s.149; Çuhadar, 2011, s.125.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.85x3.60 m ölçülerinde 75 cm derinliğinde, bağımlı, sivri kemerli, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır (Resim 15).

Çeşme nişi, iki yanda 67 cm genişliğinde yığma ayaklar üzerine oturan sivri kemere sahiptir. Sivri kemer üç sıra tuğla, bir sıra taş örgülüdür. Nişin içerisine ikinci bir yüzeysel sivri kemer daha uygulanmıştır. Nişin ortasına dikdörtgen şeklinde bezemesiz bir pano yerleştirilmiştir. Bu panonun altında, çeşme lülesinin bulunduğu ikinci mermer pano vardır. Çeşmenin 47x67 cm ölçülerinde ve 75 cm derinliğinde mermer bir su teknesi bulunmaktadır. Çeşme altta 30 cm yüksekliğinde mermer bir kaideye oturmaktadır.

Çeşmenin saçak kısmı iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek üzeri betonla kapatılmıştır. Çeşme akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme unsuru olarak, tuğlaların farklı dizilmesiyle oluşan bir hareketlilik vardır.

3.7. BEŞİKÇİLER CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 6

Resimler: 16-18

Yeri: Beşikçiler Caddesinde, Beşikçiler Camii'nin caddeye bakan cephesinde duvara gömülüdür (Resim 16).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi bulunmamaktadır.

Beşikçiler Camii, Sadrazam İshak Paşa oğlu İbrahim'in Kethüdası Sofu Hacı Sinan tarafından Fatih devrinde yaptırılmıştır⁹⁹.

Çeşmenin cami avlu duvarına gömülü olması ve mimari özelliklerine göre XV. yüzyılda cami ile beraber yaptırıldığı, onarımlarla günümüzdeki halini aldığı düşünülmektedir.

⁹⁹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.36; Ayverdi, 1973, s.76.

Mimari Özellikleri: Çeşme, gömülü olduğu duvarla beraber 1.90x4.00 m ölçülerinde 39 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır (Resim 17).

Çeşme cephesini, sivri kemer formu oluşturmaktadır. Kemerini bir sıra tuğla, bir sıra taş malzemeden oluşan bir düzenleme ile dıştan bir sıra tuğla ile sınırlandırılmıştır. Çeşme cephesi tamamen moloz taş ve tuğla ile kaplıdır. Çeşme nişinin içerisi sıvanmış ve bir musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin su teknesi 25x65 cm ölçülerindedir. Yarısı tahrip olmuş ve sonradan bu çeşmeye yerleştirildiği düşünülen, bitkisel süslemeli su teknesine sahiptir. Çeşme alınlığı bir sıra tuğla ile profillendirilerek üstü betonla kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin su teknesinde, kabartma tekniğinde sivraller içerisinde çiçek motifleri ve bunları üstten sınırlayan yaprak motifleri ile oluşturulan bitkisel bir süsleme bulunmaktadır (Resim 18).

3.8. İBN-İ BEZZAZ CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 7

Resim: 19-20

Yeri: İncirli Caddesi üzerinde bulunan, İbn-i Bezzaz Camii avlu duvarında sokağa cephelidir (Resim 19).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Buna rağmen cami ile mimari uyumundan dolayı aynı dönemde XV. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir.

İbni Bezzaz Camii, (1413-1421)'de Hafızüddin Efendi tarafından yaptırılmıştır¹⁰⁰.

Çeşme, cami ile birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından 1986'da tamir ettirilmiştir¹⁰¹.

¹⁰⁰ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.86; Çuhadar, 2011, s.93; Gabriel, 1958, (Çeviri: Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil), 2008, s.148.

¹⁰¹ Özer, 2010, s.85; Raif Kaplanoğlu, *Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*, Yenigün Yayınları, Bursa 1994, s.70.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.10x1.62 m ölçülerinde 30 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak kesme taş, tuğla ve küfeki taşı kullanılmıştır (Resim 20).

Cami avlu duvarının köşesini oluşturan çeşme nişi sivri bir kemerden oluşmaktadır. Kemerin çevrelediği nişin içerisine bir musluk yerleştirilmiş ve önceden konulduğu görülen birde kapatılmış delik bulunmaktadır. Çeşmenin su teknesi küfeki taşı olup, 80x43 cm ölçülerinde 22 cm derinliğindedir. Su teknesi köşelerde içe alınmış, hafif dışa bombeli oval görünümlüdür.

Çeşmenin üzeri avlu duvarının devamı niteliğinde iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek üzeri betonla kapatılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

3.9. İSA BEY FENARİ CAMİİ ÇEŞMESİ I

Plan: 8

Resimler: 21

Yeri: Alaaddin Caddesi'nin batısında, Güdük Minare de denilen caminin avlu duvarında yer alır (Resim 21).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabe yoktur.

XV. yüzyıl yapısı olan İsa Bey Fenari Camii, Molla Fenari'nin torunu İsa Bey tarafından yaptırılmıştır¹⁰².

Cami avlu duvarında yer alan çeşmenin mimari özelliklerine göre cami ile aynı dönemde yaptırıldığı, üzerindeki 1980 tarihinde ise günümüzdeki şeklini aldığı düşünülmektedir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.90x2.33 m ölçülerinde, 49 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır. Çeşme sivri kemere sahip ve bu kemer iki sıra tuğla bir sıra taş malzemedan oluşmaktadır. Kemer çevresi bir sıra tuğla ile profillendirilmiştir. Niş

¹⁰² Baykal, 1950, s.69; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.94.

içerisindeki ayna taşı yarıya kadar mermer üst tarafı taştır. Ayna taşında bulunan musluk izlerinden zamanla yapının değiştirildiğini göstermektedir. Çeşmenin su teknesi yerden 45 cm yüksekliğinde ve mermerdir. Çeşme üzeri iki sıra kirpi saçakla çevrelenmiş ve kiremit çatı ile örtülmüştür. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Yapı sade bir düzenleme göstermektedir.

3.10. İSA BEY FENARİ CAMİİ ÇEŞMESİ II

Plan: 9

Resimler: 22-23

Yeri: Alaaddin Caddesi'nin batısında İsa Bey Fenari Camii avlusunda minare altında yer almaktadır (Resim 22).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde kitabe yoktur. Minarenin altında yer almasından dolayı cami ile beraber XV. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

İsa Bey Fenari Camii, XV. yüzyılda Molla Fenari'nin torunu İsa Bey tarafından yaptırılmıştır¹⁰³.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 1.90x2.30 m ölçülerinde, 30 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir (Resim 23). Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

İsa Bey Fenari Camii minaresinin altında bulunan çeşmenin cephesi, bir sıra tuğla dizisi ile şeritlenmiş yuvarlak bir kemere sahiptir. Niş içerisi yarıya kadar taş sonrası mermer ayna taşı olarak düzenlenmiştir. Ayna taşının ortasına musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin su teknesi kot farkından dolayı zeminden aşağıdadır. Su teknesi dıştan 5 cm yüksekliktedir. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme bulunmamaktadır.

¹⁰³ Baykal, 1950, s.69; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.94.

3.11. KIZ YAKUP (SİTTİ HATUN CAMİİ) ÇEŞMESİ

Plan: 10

Resimler: 24-26

Yeri: Kız Yakup Mahallesinde, Sitti Hatun Camii'nin önünde yer alıp sokağa cephelidir (Resim 24).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Kız Yakup Çeşmesi önceden Akpınar suyundan beslenmekteymiş¹⁰⁴.

Aynı adla anılan caminin önünde bulunması ve mimari özelliklerinden dolayı cami ile birlikte XV. yüzyılda yaptırıldığı düşünülmektedir.

Cami, giriş kapısı üzerindeki kitabeyle göre 864 H.-1459-1460 yıllarında Oruç Bey'in kızı Sitti Hatun tarafından yaptırılmıştır¹⁰⁵.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.40x3.26 m ölçülerinde 67 cm derinliğinde, bağımsız, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır (Resim 25).

Çeşme cephesi, yanlarda iki ayak üzerinde yükselen sivri bir kemerle belirlenmiştir. Çeşme ayna taşı ortasında mermer bir pano üzerinde aslan ağzı şeklinde lüle yer verilmiştir (Resim 26). Çeşmenin su teknesi taş olup, 0.68x1.90 m ölçülerinde ve 62 cm derinliğindedir. Su teknesi etrafında dinlenme sekileri bulunmamaktadır.

Çeşme alını iki sıra tuğladan sonra iki sıra kirpi saçak düzenleme ile çevrelenerek üstte kurşun ile kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme sade bir düzenleme göstermektedir.

¹⁰⁴ Özer, 2010, s.64; Kaplanoğlu, 1996 s.61'de Akpınar menbağının, Bursa'nın hangi semtlerinde aktığını belirtirken "Kız Yakup Çeşmesi'ne bu su akmaktaymış" denmektedir.

¹⁰⁵ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.98; Ayverdi, 1973, s.107.

3.12. MURADIYE MEDRESE ÇEŞMESİ

Plan: 11

Resimler: 27-29

Yeri: Muradiye Mahallesinde, Muradiye Medresesi'nin batısında Kaplıca Caddesine bakan köşededir (Resim 27).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Ancak külliye içinde yer alan cami inşa kitabesine göre Sultan II. Murat tarafından 828 H.- 1425/ 830 H.- 1426 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁰⁶. Buna göre çeşme de cami ve medrese ile birlikte aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır¹⁰⁷ (Resim 28).

Mimari Özellikleri: Çeşme 3.55x2.90 m ölçülerinde, 64 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmedir. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır (Resim 30).

Çeşme sivri kemerli bir nişe sahiptir. Sivri kemer iki sıra tuğla ile sınırlandırılmış, yanlarda kalan üçgen boşluklar tuğlaların zikzak şeklinde dizilmesiyle örülmüştür. Çeşme nişi üç yönden dendanlarla oluşturulan bir bordürle kuşatılarak dörtgen çerçeveye tamamlanmıştır (Resim 29). Nişin içerisinde bulunan ayna taşı, tuğla ile yatay ve dikey şekilli olarak örülmüş ve aynaya iki adet taslık konulmuştur. Çeşmenin su teknesi küfeki taşı olup, 1.30x0.43 m ölçülerinde dışarıdan simetrik olmayan bir görünüme sahiptir.

Çeşmenin üzeri iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek üzeri kiremitle kapatılmıştır. Çeşme akar durumdadır.

¹⁰⁶ Demiralp, 1999, s.84-85; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri (1403-1451)*, İstanbul 1972, II, 315-316; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.316; Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, Teşkilat Tarihi Yayınları, İstanbul 1976, s.505; Bilge, 1984, s.129-133; Savaş Yıldırım, *Erken Osmanlı (1300-1453) Yapılarında Çini Süsleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.72; Ekrem Hakkı Ayverdi - İ.A. Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisini*, İstanbul 1976, s.88.

¹⁰⁷ Albert Gabriel, *Une Captale Turgue Brousse*, Paris-E. De Boccard 1958, s.XCII'deki fotoğrafından çeşmenin o yıllarda harap olduğu sonraki yıllarda onarım geçirdiği anlaşılmaktadır; Baykal, 1950, s.39'da, medresenin batısında büyük kemerli tuğla işçiliği ile çeşme devrinin eseridir; Doğan Yavaş, "Muradiye Külliyesi", *TDVİA*, İstanbul 2006, XXXI, 197'de, medresenin batısında çeşme orijinal olup büyük bir kemer içinde tuğladan inşa edilmiştir ifadesi yer almaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme unsuru olarak, tuğla işçiliği ile oluşturulan hareketlilik dikkat çekmektedir.

3.13. VELED-İ VEZİR (ÜÇ KURNALAR) CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 12

Resimler: 30-32

Yeri: Veled-i Vezir Camii'nin batısında, mezarlığın alt ucunda duvara bitişik durumdadır (Resim 30).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Önceden Pınarbaşı suyundan beslenen çeşme, yakınındaki Veledi Vezir (Üç Kurnalar) Camii ile beraber XV. yüzyılda yaptırıldığı düşünülmektedir¹⁰⁸.

Camii, II. Murat zamanında XV. yüzyılda yaptırılmıştır¹⁰⁹.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.10x2.80 m ölçülerinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme cephesini, iki yanda mermer bir platform üzerine oturan yüzeysel yuvarlak kemer oluşturmaktadır. Yuvarlak kemerin çevrelediği ayna taşı damarlı mermer olup, adına istinaden üç adet lüle konulmuş ve yan yana iki sivri kemerli niş içerisine alınmıştır (Resim 31). Çeşmenin su teknesi mermer ve 1.62x0.42 m ölçülerindedir. Su teknesinin iki yanında dinlenme sekilerine yer verilmiştir.

Çeşmede kemerin üzeri dört sıra tuğla ile kademeli şekilde profillendirilerek üçgen alınlık kısmına geçilmiştir (Resim 32). Alınlık üzeri betonla kapatılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede bezemesel ayrıntı olarak ayna taşı üzerinde bulunan yan yana dekoratif iki sivri kemer ile alınlığındaki kademeli tuğla dizileri görülmektedir.

¹⁰⁸ Baykal, 1950, s.83.

¹⁰⁹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.205.

3.14. ZEYNİLER ÇEŞMESİ

Plan: 13

Resimler: 33-35

Yeri: Yeşil Mahallesinde, Zeyniler Caddesinde, Zeyniler Camii avlu duvarında bulunmaktadır (Resim 33).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki tarih levhasına göre, Zeyniler Çeşmesi suyu Fatih Sultan Mehmet'in fermanı ile verilmiştir¹¹⁰. 1957 yılına kadar tek musluk ve tek su teknesine sahipken (Resim 34), bu yıldan sonra Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından çeşmenin iki yanına musluk ve su teknesinden oluşan çeşmeler eklenerek günümüzdeki halini almıştır. Kesin tarihi olmamakla beraber çeşmenin ilk yapısının XV. yüzyıl olduğu ve sonraki onarımlarla bu görüntüsünü aldığı anlaşılmaktadır.

Zeyniler Çeşmesi ile aynı adı taşıyan mescit, II. Murat zamanında 1421-1451 Abdülatif Kudsi Efendi adına Hoca Ramazan tarafından yaptırılmıştır. 1568'de ise minber eklenerek cami haline getirilmiştir¹¹¹.

Mimari Özellikleri: Çeşme 2.50x1.60 m ölçülerinde bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir.

Çeşme cephesi, dikdörtgen bir mermer pano içerisinde, iki yanda başlıklı sarmal sütunceler üzerine oturan, yanlarda Bursa kemeriyle çevrelenmiştir (Resim 35). Niş içerisinde yuvarlak dolgulu madalyon üzerine musluk yerleştirilmiştir. Kemerin iki yanında yer alan geometrik motif sonradan işlenmiştir. Çeşmenin iki yanında sonradan yapılan mermer pano üzerindeki musluk ve su tekneleri yer alır. Ortadaki su teknesi 55x30 cm ölçülerinde 25 cm derinliğinde oval şekilde düzenlenmiştir. Duvara gömülü olan çeşmenin suyu akar durumdadır.

¹¹⁰ Turyan, 1997, s.383; *Cumhuriyetin 50. Yılında Bursa 1973 İl Yıllığı*, Bursa 1973, s.120.

¹¹¹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.239; Çuhadar, 2011, s.132; Baykal, 1950, s.152.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme unsuru olarak, köşelerde Bursa kemerinin üzerine oturduğu sarmal sütunceler ile ortadaki musluğun bulunduğu madalyon görülmektedir.

3.15. UMURBEY CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 14

Resimler: 36-38

Yeri: Umur Bey Mahallesinde, Kapıcı Caddesinde, Umur Bey Camii avlu duvarındadır (Resim 36).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre;

صاحب الخيرات المرحوم حاجى امور بك

تمورتاش بن عماد الدين سنه 931

Hacı Umur Bey Bin Timurtaş tarafından, 931 H.-1524 M. yılında yaptırılmıştır¹¹² (Resim 37).

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.20x3.20 m ölçülerinde 30 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme cephesini, üç sıra tuğla, bir sıra taş malzemeden oluşan yuvarlak kemer oluşturmaktadır. Kemerin üzerine etrafı tuğlalarla sınırlandırılmış mermer kitabe konulmuştur. Yuvarlak kemerin çevrelediği niş içerisi mermer olup, kenarları yarım dairelerle hareketlendirilerek ortasına musluk yerleştirilmiştir.

Çeşmenin su teknesi mermer olup, 48x54 cm ölçülerinde 25 cm derinliğinde ve dışa bombelidir. Su teknesinin iki yanında genişlikleri fazla olmayan dinlenme sekileri bulunmaktadır. Çeşmenin alınlığı birkaç sıra tuğla ile çevrelenerek üzeri kiremitle kapatılmıştır. Çeşme suyu akar durumdadır.

¹¹²Özer, 2010, s.28; Baykal, 1950, s.135.

Süsleme Özellikleri: Çeşme oldukça sadedir. Taş ve tuğla dizileri ile oluşturulan hareketlilik dışında, mermer ayna taşı üzerindeki yarım dairelerden meydana gelen çerçeve dikkat çekmektedir (Resim 38).

3.16. ARMUTLU MEYDAN ÇEŞMESİ

Plan: 15

Resimler: 39-41

Yeri: Çekirge Meydanında eski kaplıcaya inen merdivenlerin batısında bulunur¹¹³ (Resim 39).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde kitabe yoktur. Ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir¹¹⁴. Yakınında bulunan Kaplıca, 960 H.-1552 M.¹¹⁵ tarihinde yaptırılmıştır. Çeşmenin de mimari ve süsleme özellikleri dikkate alındığında XVI. yüzyılda yaptırıldığı kabul edilebilir.

Birkaç yıl öncesine kadar harap olan çeşme restore edilerek bugünkü görünümüne kavuşturulmuştur (Resim 40).

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.20x2.63 m ölçülerinde 30 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme, iki yandan 65 cm genişlikteki yığma ayaklar üzerinde üç sıra tuğla dizilerden sonra yükselen sivri kemere sahiptir. Ayaklar üzerindeki tuğla dizileri çeşmeyi aynı hizada dolaşmaktadır. Kemer üç sıra tuğla, bir sıra taş malzemeli olup, çevresi bir sıra tuğla dizisiyle profillendirilmiştir. Ayna taşı üzerinde iki adet mermer panoya yer verilerek alttaki panonun üzerine musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin orijinal su teknesi, 0.55x1.62 m ölçülerinde 34 cm derinliğindedir. Su teknesinin yarısı kot farkından dolayı toprak altında kalmış, iki yanında dinlenme sekilerine yer verilmiştir.

¹¹³ Özer, 2010, s.21.

¹¹⁴ Özer, 2010, s.21; Baykal, 1950, s.32'de "hamamın güney karşısındaki düzlük kaplıcanın kaynağı ve deposunun altındaki zarif kemerli çeşme en eski çeşmelerdendir, suyu akmaktadır" ibaresi bulunmaktadır.

¹¹⁵ Baykal, 1950, s.32.

Çeşmenin üzeri iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek, kiremit örtü ile kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme de taş ve tuğla malzemenin oluşturduğu hareketlilik söz konusudur. Yanı sıra asıl bezeme su teknesi üzerinde görülen bitkisel kompozisyonudur. Lale, karanfil ve diğer çiçek motiflerinin dallarla bağlanmasından oluşan kompozisyon, altta yıldız ve rozet motifleri ile tamamlanmıştır (Resim 41).

3.17. ALTIPARMAK CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 16

Resimler: 42

Yeri: Osmangazi Semtinde, Altıparmak Caddesinde, Altıparmak Camii'nin avlu duvarındadır (Resim 42).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi yoktur. Aynı adla anılan Altıparmak Camii, 906 H.-1501 M. tarihinde, Fatih Sultan Mehmet zamanının ünlü alimlerinden Hoca Mehmet Altıparmak tarafından yaptırılmıştır¹¹⁶.

Çeşmenin de cami ile beraber yaptırıldığı, 1855 yılındaki depremde zarar gördüğü ve sonraki onarımlarla bu görüntüsünü aldığı düşünülmektedir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.35x1.54 m ölçülerinde 36 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır.

Çeşme nişi, bir sıra taş bir sıra tuğla malzeme kullanılarak oluşturulan 25 cm genişliğinde sivri kemerle çevrelenmiştir. Nişin içerisinde ortada musluk yeri vardır. Su teknesi, 69x31 cm ölçülerinde 15 cm derinliğindedir. Çeşmenin üzeri betonla kapatılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme yoktur.

¹¹⁶ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.17; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481)*, Baha Matbaası, İstanbul 1973, III, 66.

3.18. MEYDANCIK ÇATAL ÇEŞME

Plan: 17

Resimler: 43

Yeri: Meydancık Mahallesinde, Yeşil İmam Hatip Lisesi karşısındadır.

Tarihi ve Yaptıran: Üzerinde yer alan kitabesi tahrip olduğundan okunamamıştır.

Çeşme ile aynı adı taşıyan Meydancık Mescidi, Fatih döneminde Kazzazoğlu Söle Mehmet Paşa tarafından 991 H.-1583 M. tarihinde yaptırılmıştır. Meydancık köprüsünden geçen Pınarbaşı suyu 1631 M. yılında tamir ettirilmiştir¹¹⁷. Çeşmenin bu bilgilerden yola çıkılarak ve mimari özellikleri dikkate alındığında XVI. yüzyılda yaptırıldığı düşünülmektedir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.25x3.15 m ölçülerinde 70 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır.

Çeşme nişini sivri bir kemer belirlemektedir. Kemer üç sıra tuğla, bir sıra taş örgülü olup etrafını bir sıra testere dişi sınırlamaktadır. Kemerin üzerindeki üç sıra tuğla dizisinden sonra kitabe yerleştirilmiştir (Resim 43). Çeşme günümüze sadece sivri kemerli bölümü ile ulaşabilmiştir. Üzeri betonla kapatılan çeşmenin suyu akmamaktadır.

Süsleme Özellikleri: Sade bir düzenleme gösteren çeşmede sivri kemeri belirleyen testere dişi hareketlilik veren tek unsurdur.

---

¹¹⁷ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.124; Ayverdi, 1973, s.102.

3.19. HÜSAMETTİN TEKKE ÇEŞMESİ

Plan: 18

Resimler: 44

Yeri: Hünkar Köşkü'nün kuzeyinde bulunan Hüsamettin Tekke Sokakta, tekkenin önünde ve tekkeye cephelidir¹¹⁸ (Resim 44).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde kitabe yoktur. Hüsamettin Tekkesi, 1632 yılında vefat eden Bursalı Hüsamettin tarafından yaptırılmıştır¹¹⁹. Çeşmeyi de bu noktadan hareketle XVII. yüzyıla tarihlemek mümkündür.¹²⁰

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.35x2.00 m ölçülerinde 30 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır.

Çeşme, sivri kemerli olup yığma ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemer üç sıra tuğla, bir sıra taş örgülü olup, etrafı bir sıra tuğla ile çevrelenmiştir. Çeşmenin cephesi tahrip olduğundan taş ve tuğla malzemesi tam olarak seçilememektedir. Çeşme nişinde tahrip olmadan önce iki adet taslık bulunduğu bilinmektedir¹²¹. Çeşmenin su teknesi yoktur. Önceden olup olmadığı bilinmemektedir. Yapının alın kısmı kesme taş olup üzeri betonla kapatılmıştır. Zamanında çeşmeden Hünkar Köşkü Çeşmesinden akan Gümüş suyunun aktığı mahalle sakinleri tarafından ifade edilmiştir. Çeşmenin suyu akmamaktadır.

Süsleme Özellikleri: Yapıda bezemesel bir ayrıntı yoktur.

¹¹⁸ Özer, 2010, s.67.

¹¹⁹ Baykal, 1950, s.124.

¹²⁰ Kaplanoğlu, 2001, s.69; Baykal, 1950, s.125'de, Dergah olan mescidin önünde o devirden kalma kemerli çeşmenin suyu akmaktadır denmektedir.

¹²¹ Özer, 2010, s.67

3.20. ABDAL CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 19

Resimler: 45-48

Yeri: Eski Sebze Hali'nin batısında Abdal Camii'nin avlusunda yer alır (Resim 45).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1062 H.-1652 M. yılında Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin kitabesi bir dönem kaybolmuş, daha sonra 1980 yılında caminin avlusunda toprağa gömülü olarak ortaya çıkarılmıştır¹²².

Tarihi çeşme yıkılmış yerine günümüzdeki çeşme yapılarak kitabesi üzerine konulmuştur.

Çeşmenin üzerindeki sülüs hatlı kitabe (Resim 46) şöyledir¹²³:

شیخ الاسلام عزیز عالم

اتدی معمور بر نیجه ورائه

جوق اثر اتد حدا ادى قبول

خیردرچون قالحق انسانه

قیلدى بو آبی روان هم تا کم

تشنه لر نوش اید قانه قانه

هاتف غیب دیدی تاریخن

H. 1062 نوش جان السون ایجن عطشانه

Şeyhülislâm Azîz-i âlem

Etti ma'mûr bir nice vîrâne

Çok eser etti Hudâ ede kabûl

¹²² Doğan Yavaş, *Bursa'da Kitabeli Osmanlı Çeşmeleri*, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S.2, Bursa 2000, s.28; Baykal, 1950, s.113.

¹²³ Yavaş, 2000, s.29.

Hayrdır çün kalacak insâne
 Kıldı bu âbı revan hem tâ kim
 Teşneler nûş ede kane kane
 Hâtif-i gayb dedi târihin
 Nûş-ı cân olsun içen atşâne 1062H.

Anlamı: İslam dünyasının saygın şeyhülislamı, nice harap olmuş yerleri tamir ettirdi. Allah kabul etsin çok eser verdi. İnsana bırakılan bir eser olduğu için hayır eseridir, bu akan suyu aslına benzer şekilde yeniden yaptırdı ki susayanlar kana kana içsinler diye. (ebced hesabıyla) Tarihi hatif-i gayb (gaybdan haber veren) olarak bulundu, can suyu olsun buradan içen susayanlara.

Mimari Özellikleri: Bağımsız, tek yüzlü bir çeşmedir. 1.90x2.15 m ölçülerinde, 6 cm derinliğe sahip olan çeşmenin yan duvar kalınlığı 61 cm'dir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Orijinal Abdal Çeşmesi'nin mimarisi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmadığından yeni olan bu yapının aslına bağlı kalıp kalmadığını bilemiyoruz.

Derin olmayan sivri kemer formuyla oluşturulan bir çeşme cephesine sahiptir (Resim 47). Kemer üzerinde 37x58 cm ölçülerinde mermer kitabe vardır. Cephe taş ve tuğlalarla oluşturulan sivri kemer içerisinde yer alan ayna taşı üzerinde bezemeli mermer pano ile dikkat çekmektedir. Mermer panonun ortasında musluğa yer verilmiştir.

Su teknesi, mermerden olup, yerden yüksekliği 42 cm'dir. Su teknesi gömme kavisli bir şekilde oturtulduğu için yandaki kısımlar dinlenme sekisi olarak düşünülmüştür.

Çeşmenin üzeri iki sıra kirpi saçakla geçilmiş, üzeri kiremitle kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede taş ve tuğla ile sağlanan hareketlilik ve mermer ayna taşı üzerindeki bitkisel bezeme dikkat çekmektedir (Resim 48).

3.21. KARAKADI MESCİDİ ÇEŞMESİ

Plan: 20

Resimler: 49

Yeri: Okçular (Bıçakçılar) Çarşısında yer alır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabe yoktur.

Karakadı Mescidi, Seyyid Hüseyin Hüsameddin Karakadı tarafından Fatih döneminde yapılmış, 1603'de tekke halini almıştır¹²⁴.

Çeşme, Karakadı Mescidinin avlu duvarında bulunması ve mimari özelliklerinden dolayı XVII. yüzyılda yaptırıldığı sonraki onarımlarla günümüzdeki şeklini aldığı düşünülmektedir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.10x2.18 m ölçülerinde, 50 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır (Resim 49).

Çeşme cephesi sivri bir kemerle belirlenmiştir. Kemer taş ve tuğla örgülüdür. Çeşme nişinin üst kısmı örülmemiş alt kısmına mermer bir blok yerleştirilerek iki adet musluk yerleştirilmiştir. Mermer su teknesi 1.40x0.30 m ölçülerinde, 30 cm derinliğindedir. Çeşmenin suyu akmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin süslemesi yoktur.

3.22. İSMAİL HAKKI TEKKE ÇEŞMESİ

Plan: 21

Resimler: 50-52

Yeri: İsmail Hakkı Caddesinde, İsmail Hakkı Tekkesi'nin çeşmesidir.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, kitabesine göre 1135 H.-1722 M. yılında yaptırılmıştır (Resim 50). Kitabe metni şu şekildedir:¹²⁵

¹²⁴ Baykal, 1950, s.109; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.103; Kaplanoğlu, 1994, s.79.

قال مجرى الماء حقى فى السبيل
 هذه عين الماء السبيل
 پيشگاه معبد روشننده بو
 صو چمنزار صفانك زینىدر
 نوش ایدن دلتشنهلهردیر حقیبا
 چشمی آب حیاتك عینىدر 1135

kale mecra'l- ma' hakki fi's-sebil
 hazihi 'aynu'l- ma' essebil
 pişgah-i ma'bed-i ruşende bu
 su çemenzar-ı safanın zeynidir
 nuş iden dil-teşnelerdir hakkaya
 çeşme-i ab-ı hayatın ayındır 1135

Anlamı: Suyun aktığı kanal dedi ki; Bu yolda benim hakkım Allah rızası için dağıtılan bu gözden akmaktır, mabedin huzurunda bu su, bu açık çayırılığın süsüdür. Ey Hakk, buradan içenler aslında gönlü susamış olanlardır. Su çeşmesi de aslında hayatın gözüdür.

Mimari Özellikleri: Çeşme 2.70x2.60 m ölçülerinde ve 95 cm derinlikte, bağımlı tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

İsmail Hakkı Tekkesi'ne çıkılan merdivenin altında yer alan çeşme, eyvan tarzındadır (Resim 51). Sivri bir kemerle belirlenen çeşmenin iki yanında yine sivri kemerli küçük nişler bulunur. Çeşme nişinin ortasına kitabe, sivri kemerli küçük nişin içerisine musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin su teknesi mermer olup 26x50 cm ölçülerinde ve 30 cm derinliğe sahiptir. Üzerinde lale motifleri vardır. Su teknesinin iki yanı seki şeklinde düzenlenmiş olup çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme sade bir düzenleme gösterir. Ağırlıklı olarak tuğla dizilerinin taş malzeme ile oluşturduğu bir hareketlilik vardır. Yanı sıra mermer su teknesi üzerinde karşılıklı yerleştirilen lale motifleri bezemesel bir ayrıntıdır (Resim 52).

¹²⁵ Baykal, 1950, s.195.

3.23. BEŞİR AĞA ÇEŞMESİ

Plan: 22

Resimler: 53-58

Yeri: Yıldırım Semtinde, Emir Sultan Mezarlığına girerken giriş kapısının batısında bulunur.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1156 H.-1743 M. tarihinde Beşir Bin İbrahim tarafından yaptırılmıştır¹²⁶. Üzerindeki kitabe 0.80x1.56 m ölçülerinde, sülüs hatla on iki mısralıdır (Resim 53). Kitabenin metni şöyledir¹²⁷:

خزین گنجینه محرم سرای سلطنة

بنده مقبول خص حضرة محمود خان

پر همم بشیر اگا کیم اولد حسن حطیل

خوش نویسان جهان ایچری مشار بالبنان

جلب خیر ایجون ولی نعمتی شاهنشهی

بو یله دل جو جیشمه بنیاد ایتد اول سامی مکان

هم امیر سلطانک از جمله روان پاکنی

ایلدی حقا که بو زیبا اثرله شاد مان

سیاء لطفنده مولا شهریار عالمک

ناذل اجر ایلیوب اولسون مکین کامران

¹²⁶ Baykal, 1950, s.206; Özer, 2010, s.29.

¹²⁷ Yavaş, 2000, s.37.

يك قلمدن يازد نعمت بى نقت تاريخنى

چشمه سارنده بشير اغا ايدر كوثر روان

كتبه الحقيير المحتاج الى رحمة ربه القدير حزين حضرة شهر يارى بشير

Hâzin-i gencine-i mahrem-sarây-ı saltanat

Bende-i makbûl-i hâssı Hazret-i Mahmûd Hân

Pür-himem Beşîr Ağa kim oldu hüsn-i hattile

Hoş-nüvisân-ı cihân içre müşârun bil-benân

Celb-i hayr için veliyy-i ni'meti şâhenşehe

Böyle dil-cû çeşme bünyâd etti ol sâmi-mekân

Hem Emir Sultân'ın ez-cümle revân-ı pâkini

Eyledi hakka ki bu zîbâ eserle şâdumân

Sâye-i lütfunda Mevlâ şehriyâr-ı âlemin

Nâil-i ecr eyleyip olsun mekîn-i kâmrân

Yek kalemden yazdı Ni'met bî-nukât târîhini

Çeşme-sârında Beşîr Ağa eder kevser revân

1156-M.1743

Ketebehû El-Hakîr El-Muhtâc ilâ rahmet-i

Rabbihi'l-Kadîr Hâzin-i Hazret-i Şehriyârî Beşîr

Anlamı: Mahmud Han'ın Saltanat sarayının hazinelerinden özel bir kimse olan Beşir Ağa, güzel yazı yazması sayesinde dünyanın en güzel yazan kişisi seçilip parmakla gösterilir kimse oldu. Sultan hazretleri adına, hayır amacıyla bu güzel gönül okşayan çeşmeyi yaptırdı. Emir Sultan Hazretlerinin güzel yolunu bu güzel eserle bahtiyar kılmış oldu. Bu sayede cihan sultanının sevabına nail eyleyip mevla onu mutlu kullarından eylesin.

Nimet tek kalemde tarihini noktasız harflerle yazdı, Beşir Ağa Çesmesi ile kevser suyuna yol aldı.

Yazan: Allahın rahmetine muhtaç olan aciz kul, saltanat hazinedarı Beşir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.50x2.28 m ölçülerinde, bağımsız, tek yüzlü bir meydan çeşmesidir. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır (Resim 54).

Dikey dikdörtgen formlu çeşme, 30 cm'lik kaide üzerine oturan iki yanda 35 cm genişliğindeki sütunlarla sınırlandırılmıştır. Ayna taşı, iki zarif sütunce arasına alınmış S kıvrımları ve merkezde akant yaprağından oluşan bir kemer formu ile belirlenmiştir. (Resim 55). Ayna taşında iki taslık ve hemen altında musluk bulunmaktadır. Bunun üzerinde yine dönemin bitkisel motiflerine yer verilmiştir. Kemer formunun hemen üzerinde yer alan ayet kitabesinin çevresi akant yaprakları ve kıvrık dallarla bezenerek taçlandırılmıştır. Çeşmenin su teknesi mermer olup, 1.03x0.57 m ölçülerinde 30 cm derinliğindedir. Su teknesi iki yandan kıvrımlarla hareketlendirilmiştir. Ayna taşı ve kitabelik kısmını boş bir mermer plaka ayırmaktadır. Bu mermer plakanın hemen üzerindeki kitabe on iki mısra olup 0.80x1.56 m ölçülerine sahiptir. Çeşme düz bir saçakla çevrelenerek üçgen alınlıkla taçlandırılmıştır (Resim 56).

Beşir Ağa Çeşmesi'nin 1938'deki fotoğrafında günümüzdeki restorasyonundan sonra bazı değişiklikler görülmektedir¹²⁸ (Resim 57). Çeşme eski haline göre 25-30 cm yere gömülmüştür. Her iki yanındaki sütunlar günümüzde kalınlaşmıştır. Kitabenin üzerindeki saçak eski fotoğrafında daha ince ve zariftir. Çeşmenin üzerindeki üçgen alınlık eski fotoğrafta iki yandan basamaklar halindedir.

Çeşmenin suyu günümüzde akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşme dönemin mermer işçiliğini yansıtan güzel bir örnektir. Süsleme ayna taşında, oluşturulan kemer formunda (Resim 58), hemen üzerindeki kitabelik kısmında ve üçgen alınlıkta görülmektedir.

Ayna taşını iki yandan çevreleyen zarif sütunlar üzerinde S ve C kıvrımları ile oluşturulan ve ortada akant yaprağıyla taçlandırılan kemer formu bezemesel bir ayrıntıdır. Yanı sıra ayna taşı ortasında bulunan iki taslık altındaki püskül motifleri ve musluğun etrafını çevreleyen çerçeve dikkat çekmektedir. Kitabelik kısmında yoğun bir bezeme görülür. Hançer yaprakları ve kıvrık dalların hakim olduğu bezeme çeşmeye

---

¹²⁸ Özer, 2010, s.30.

estetik yönden değer kazandırmıştır. Üçgen alınlık üzerinde ise, ışınsal dağılan geometrik motifler bulunmaktadır.

3.24. DARÜS'SAADE AĞASI ÇEŞMESİ

Plan: 23

Resimler: 59-64

Yeri: Yıldırım Semtinde, Emir Sultan Camii kible (güney) girişinde ve cami duvarına gömülüdür.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1156 H.-1743 M. yılında camiyi tamir ettiren Darüs'saade Ağası tarafından yaptırılmıştır¹²⁹.

Kitabeyi çeşmeden ayıran mermer blok üzerinde “Bismillahirrahmanirrahim ve mine'l-mai külle şey'in hayy¹³⁰” ayeti yazılıdır. On sekiz mısralık sülüs hatlı kitabesi (Resim 59) şöyledir¹³¹:

ناظر دار السعاد حاضرة اغا كه انك
 آب احسانيله سير اب اولدى الحق شش جهات
 اشته از جمله بروسه شهرني تنوير ايدن
 عارف بالله امير سلطان كروبي صفات
 اول ولينك جامعيله تربى پر نورنو
 قيلد تعمير ايله احيا اول كريم پاك ذات
 لطف حق تعمير زيليد بو آب خوش گوار
 اولد ظاهر كيم انك اوصافدر عذب فرات
 گوش ايدنجه اول كرمجو چشمه بنياد ايليوب
 جويه جودو لطفن اجر ايتد چون قند نبات
 اول مكارمپ بيشه صاحب خير والا همتك
 دولة اقبالو بختى حشردر ك بولسون ثبات
 نعمتا وصفنده ياز تاريخ اچون بو بيتى كيم
 تشنه لبلر اتمسون هج آب خضره التفات

¹²⁹ Baykal, 1950, s.145.

¹³⁰ (21. Enbiya:30.)

¹³¹ Yavaş, 2000, s.29-30.

ال بشير كامكارن عين جودندان كل اي چ

ما امير سلطان روحپاكنه آب حيات

1156 •

Nâzır-ı dârü's-sa'âde hazret ağa ki anın

Âb-ı ihsâniyle sîr-âb oldu el-hak şeş-cihât

İşte ez cümle Burusa şehrini tenvîr eden

Ârif-i billâh Emir Sultân kerrûbî-sıfât

Ol velînin câmi'île türbe-i pür-nûrunu

Kıldı ta'mîr ile ihyâ ol kerîm-i pâk zât

Lutf-ı Hakk ta'mîri zeylîde bu âb-ı hoş-güvâr

Oldu zâhir kim anın evsâfidır azb-i Fırat

Gûş edince ol kerem-cû çeşme bünyâd eyleyip

Cûy-i cûd ü lutfun icrâ etti çün kand-i nebât

Ol mekârim-pîşe sâhib hayr-ı vâlâ himmetin

Devlet ü ikbâl ü bahtı haşredeki bulsun sebât

Ni'metâ vasfında yaz târîh için bu beyti kim

Teşne-lebler etmesin hiç Âb-ı Hızır'a iltifât

Al Beşîr-i kâmkârın ayn-ı cûdından gel iç

Mâ Emir Sultân rûh-ı pâkine âb-ı hayât

H.1156-M.1743

Anlamı: Darüssaade Ağası beyefendi ki sayesinde beş taraf suya doydu. Bursa şehrini nurlandıran, Allah'ı tanımaya kendisini adanmış melek sıfatlı Emir Sultandır. Darüssaade Ağası bu veli kimsenin cami ve türbesini tamir ettirmiş olup, Allah'ın lütfuyla içimi çok hoş olan bu doyumsuz suya bakım yapma imkanı da olmuş oldu.

Fıratın tatlılığı bu suda kendisini gösterdi. O şeref ve güzel ahlak sahibi kişi bunu duyunca hemen çeşme yaptırdı, çünkü kendisi şeker kamışı kadar tatlı bir insan olup fukaraya cömertlikte bir nehir kadar lütufkardır. İyilik severlikte yüksek çaba sahibi ve güzellikler kendisinde toplanmış bu kişinin bahtı da hayırları da makamı da mahşer gününe kadar devam etsin temenni ederiz. Bu beyitte tarihini nimeta vasfi ile yazdık ki susamışlar hızırın suyuna muhtaç kalacak hallere düşmesinler de bu çeşme daima akmış olsun. İsteklerini elde ettiği için mutluluğu elde etmiş olan Beşir'in, Emir Sultan'ın temiz ruhuna ithafen yaptırdığı hayat suyunun aktığı cömertlik çeşmesinden gel sen de iç.

Bu çeşmenin arka duvarında, sonradan üzerine konulan kitabe ise çeşmenin değil Emir Sultan Türbesi'nin 1261H.-1845M. yılında Abdülmecid Han tarafından yapılan tamir kitabesidir, şairi de Ziver Paşa'dır¹³². Tamir kitabesi Darüs'saade Ağası Çeşmesi'nin arka duvarına yerleştirilerek korunmuştur (Resim 60).

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.95x1.36 m ölçülerinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Mermer malzemeden inşa edilmiştir (Resim 61).

Çeşme cephesi dikey oturtulmuş bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Ortada istiridye nişle dolgulanmış yuvarlak bir kemer ve bu kemerin dörtgen çerçeveye tamamlanmasıyla oluşturulan ayna taşı yer almaktadır (Resim 62). İki yanda üzerinde selvi motifleri bulunan bloklar çeşmenin formunu belirlemektedir. Ayna taşının ortasında musluk üzerinde ise tas yeri vardır. 40x60 cm boyutlarındaki su teknesi iki yanda seki şeklinde düzenlenmiştir (Resim 63). Su teknesinin ortasında rozet, iki yanında selvi motifleri görülmektedir. Ayna taşının üzerinde profilli silmelerle belirlenen çerçevede kartuşlar içerisine alınan ayet kitabesi ve bu kitabenin üzerinde ise altı satır ve on sekiz bölümden oluşan geniş kitabe yerleştirilmiştir.

Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: XVIII. yüzyıl yapısı olan çeşmede, dörtgen çerçeve içine alınmış ayna taşı üzerinde, yanındaki mermer bloklarda, kemer formunda ve su teknesi üzerinde süsleme uygulanmıştır. Ortada istiridye nişli kemer formu etrafında kıvrık dal, yaprak ve çiçek motifleriyle oluşturulan süsleme çerçeveyi belirlemektedir. Taslık kısmının altında ise püskül motifi görülmektedir. Ayna taşının iki yanına yine dönemin

¹³² Yavaş, 2000, s.30.

çok kullanılan motifi, selvi yerleştirilmiştir. Su teknesi üzerinde ortada yıldız çiçeği ile başlayan üç dilimli yapraktan oluşan rozet ve iki yanında selviler dikkat çeker.

Çeşme arka cephesinde ise, kitabenin iki yanında vazodan çıkan çiçek motiflerine yer verilmiştir (Resim 64). Alt kısmında altı adet rozet bulunmaktadır. Bu rozetler, göbeği yıldız çiçeğinden gelişen üç dilimli yaprak sırasıyla oluşturulmuştur.

3.25. HACILAR ÇEŞMESİ

Plan: 24

Resimler: 65-70

Yeri: Osmangazi’de Hacılar Camii’nin yanındadır.

Eski bir fotoğrafta çeşmenin, Atatürk Meydanı’nın doğusunda ve şimdiki Halk Bankası’nın olduğu yerde bulunan bir caminin batı duvarının köşesinde yer aldığı görülmektedir (Resim 65). Cami, 1930’lu yılların başında yıkılarak arsası satınca, çeşmesi de Hacılar Camii’nin ön duvarına yerleştirilmiştir¹³³. 1963 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından cami onarılırken çeşme de şimdiki bulunduğu yere, caminin kuzeybatısına taşınmıştır. Bu tarihten sonra Hacılar Çeşmesi olarak anılmıştır.

Tarihi ve Yaptıran: Hacılar Camii, 871 H.-1466 M. yılında yaptırılmıştır¹³⁴. Çeşme ise 1749 M. yılında Şiblizade Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır¹³⁵.

Hattat Seyyid Mehmet Efendi tarafından sülüs hatla yazılan kitabesinde (Resim 66), Ebu Hureyre’den rivayet edilen “sadaka-i cariyeye” ile ilgili bir hadis ve çeşmenin inşa tarihini veren bir şiir bulunmaktadır. Hadis şu şekildedir¹³⁶:

“An Ebî Hüreyrete radiyallahu teâlâ anhu kale'n-nebiyyu sallâllâhu aleyhi ve sellem; İzâ mâte'l-insânü inkata'a amelühü anhü illâ min selâsetin illâ min sadakatin câriyetin ev ilmin yüntefe'u bihi ev veledün sâlihün yed'û lehü sadaka habîbullah”.

¹³³ Özer, 2010, s.32-33; Gabriel, 1958, s.XCI’de, Hacılar Çeşmesinin eski bir fotoğrafına yer verilmiştir.

¹³⁴ *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.65.

¹³⁵ Baykal, 1950, s.91; Kaplanoğlu, 1994, s.61; Bedri Yalman, *Bursa*, Bursa 1977, s.99-100.

¹³⁶ Yavaş, 2000, s.34.

Anlamı: Ebî Hüreyre radiyallahu anh'den; İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır ancak üç şey müstesna: sadaka-i câriye, kendisiyle amel olunan ilim ve onun için dua eden salih bir evlât.

Kitabe ise şöyledir¹³⁷:

شېلى زاده على افند كه اودر
منبع جوى بار حسن صفات
يابدى بر چيشمه مثل نادیده
رشحس لولسندن قطر بنات
نفعى پيوسته تابروز قيام
خير جارى هم افضل خسنات
اوله مقرون لطوف رحمت حق
ايكى عالمده صاحب الخيرات
جوهرين خرفله به بش و نه كم
سال تاريخن ايلدم اسبات
نوش ايدن جمله هاتف و شدر
تشنه باد احبابا آب حيات
كتبه المذنب السيد محمد

Şibli-zâde Ali Efendi k'odur
Menba'-ı cûy-bâr-ı hüsn-i sıfât
Yapdı bir çeşme misli nâdide
Reşhası lûlesinden katre benât
Nef'î peyveste tâ-be-rûz-ı kıyâm
Hayr-ı cârî hem efdal hasenât
Ola makrûn-ı lûtufl rahmet-i Hakkı
İki âlemde sâhibu'l-hayrât
Cevherin harfle bih beş ve nüh kim
Sâl-i târîhin eyledim isbât
Nûş eden cümle hâtif-veşdir
Teşne-bâd ahabâba âb-ı hayât
Ketebehu li'z-zenbî es-Seyyid Muhammed

¹³⁷ Yavaş, 2000, s.34.

Anlamı: Şiblizada Ali Efendi ki, güzel sıfatların aktığı ırmağın kaynağıdır kendisi. Nadide, eşi olmayan bir çeşme yaptırdı ki çeşmesinin ucundan gelen damla kızlar gibidir. Bu hayrının faydası ahiret gününe dek sadaka-i cariye ve üstün iyilik olarak sürsün. Her iki dünyada da bunu yaptıran sahibi Hakkın lütuf ve rahmetine kavuşmuş olsun. Tarihini noktalı harfleri kullanarak düşürüp “bih beş ve nuh” buldum ve bu çeşmeyi yaptığın tarihe delil ettim. Buradan içenlerin tümü, susamış olan dostlarına sanki hayat suyu buradadır diye gaybdan seslenenler gibidir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.70x2.70 m ölçülerinde ve 86 cm yan duvar kalınlığına sahiptir. Bağimsız, tek yüzlü bir meydan çeşmesidir. Taş, tuğla ve mermer malzemedен inşa edilmiştir (Resim 67).

Çeşme cephesi dikey oluşturulmuş bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Cephede iki yanda başlıklı ve kaideli sütunlar üzerinde S ve C kıvrımlı bir kemerle ayna taşı belirlenmiştir. Sütunların üzerine köşeli vazo şeklinde iki küçük sütun daha bindirilmiş ve çerçeve tamamlanmıştır. Ayna taşının ortasında iç içe silmelerle oluşturulan dilimli kemer formu ve üzerinde “maşallah” ibaresine yer verilmiştir (Resim 68). 8 cm kaide üzerine oturan çeşmenin su teknesi mermer olup, 1.05x0.55 m ölçülerinde ve iki yanında dinlenme sekileri bulunmaktadır. Su teknesi üzerinde gırlantlı üç adet rozete yer verilmiştir (Resim 69).

Kemerin iki yanında bulunan boşluklarda akant yaprakları ve üzerinde iki sıra profilli silmelerden sonra 0.78x1.66 m ölçülerinde kitabe yerleştirilmiştir. Kitabelik kısmı S kıvrımları ve akant yaprakları ile belirlenmiş, üstte istiridye kabuğu motifiyle taçlandırılmıştır.

Çeşme üzeri kiremitle saçak oluşturularak kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar vaziyettedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme, zengin süslemeli ve hareketlidir. Kemer köşeliklerinde iki adet kartuş bulunmaktadır. Nişi sınırlayan sütunlar cephede dalgalanma hareketi yapacak şekilde üçlü düzenlenmiştir. Çeşme ayna taşında, yüzeysel kıvrımlarla ikinci bir kemer oluşturularak köşelerinde arabesk motifine yer verilmiştir (Resim 70). Musluk yine yapraklı bir kartuş ortasına yerleştirilmiş ve iki yanında gül motifleri bulunmaktadır.

Çeşmenin kitabelik kısmı, volütlerle sınırlandırılmış ve istiridye kabuğu ile taçlandırılan büyük bir kartuş içerisinde yer almaktadır.

Su teknesi üzerinde ise girlandlı üç adet rozet bulunmaktadır.

3.26. KAVAKLI CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 25

Resimler: 71-74

Yeri: Kavaklı Caddesinde, Kavaklı Camii'nin avlusunda bulunur. Bu çeşme, Yer Kapı Mezarlığının arkasındaki yolun ortasında bulunurken, 1970 yılında sökülerek Kavaklı Camii avlusuna yerleştirilmiştir¹³⁸ (Resim 71).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki kitabeye göre, 1192 H.-1778 M. yılında yaptırılmıştır (Resim 72).

Ta'lik hatla yazılı kitabesi şu şekildedir¹³⁹:

همنام زمرادن امامين عشقنه
 نوش ايدن دلشنه لر بولسون حيات جاودان
 بارك الله اولدى بر نو چي شمی زيبا بو کيم
 لولسندن صانسن آب حيات اولمش روان
 بو محله بر تجلی ايلمش باری خدا
 صوينه دلشنه در عالم خصوصاً خسته گان
 شمدی بولدی صوينی اشته بو جای معتبر
 باعث خير دعا اولدوغنه بوقتتر گمان
 حرف جوهر دار ايله صادق دیدی تاريخنی
 ايليه مقبول درکاهی خدای مستعان

Hem-nâm-ı zümerâdan imâmeyn aşkına

¹³⁸ Baykal, 1950, s.59.

¹³⁹ Yavaş, 2000, s.39.

Nûş eden dil-teşneler bulsun hayât-ı câvidân
 Bârekâllah oldu bir nev-çeşme-i zîbâ bu kim
 Lûlesinden sânasın âb-ı hayât olmuş revân
 Bu mahalle bir tecellî eylemiş Bârî Hudâ
 Suyuna dil-teşnedir âlem husûsan haste-gân
 Şimdi buldu suyunu işte bu cây-ı mu'teber
 Bâis-i hayr-ı duâ olduğuna yoktur gümân
 Harf-i cevherdâr ile Sâdık dedi târihini
 Eyleye makbûl dergâhı Hudâ-yı Müsteân
 H. 1192- M. 1778

Anlamı: Adaş gruplardan iki imam adına, gönlü susamış olup buradan içenler sonsuz hayat bulsunlar. Allah mübarek etsin öyle güzel bir çeşme oldu ki, musluğundan zannedersin ki hayat suyu akıyor. Allah bu yere adeta tecelli etmiş, suyuna alem susamıştır, bilhassa hastalar. Şimdi bu itibar gören yer suyunu bulmuş oldu ve bu suyun diriltici/iyilestirici hayır dua kadar etkisi olduğuna şüphe yoktur asla. Noktalı harflerle Sadık dedi tarihini, Allah bu dergahı kabul eylesin.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.05x2.17 m ölçülerinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır.

İki yandan mermer plakalarla çevrelenen çeşme nişsiz olarak düzenlenmiş ve üçgen bir alınlıkla tamamlanmıştır. Ayna taşı üzerindeki silmelerle dörtgen çerçeve oluşturularak ortasına musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin ayna taşında kapatılan izlerden önceden üç lüleli olduğu anlaşılmaktadır (Resim 73). Dörtgen çerçevenin etrafında ve içerisinde sivilize geçme motifler ve kıvrımlarla oluşturulan bir bezeme bulunmaktadır. Bunun üzerinde kartuşlar içerisine alınan kitabelik kısmı bulunur. Çeşmenin su teknesi orijinal değildir. Su teknesi, 1.07x0.37 m ölçülerinde olup iki yanında sekilere yer verilmiştir. Çeşmenin üzeri yatay mermer plaka ile kapatılmıştır.

Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin dörtgen çerçeve içerisine alınmış ayna taşında, stilize püskül motifleri bulunmaktadır. Ayna taşı etrafı, arabesk motifi ve akant yaprakları ile oluşturulan bir bezeme ile çevrelenmiştir. Üçgen alınlık üstte akant yaprağı ile taçlandırılmıştır. Üçgen alınlığın ortasında köşeleri yapraklarla çevrelenmiş bir adet kartuş yerleştirilmiş ve bu kartuşun çevresi yaprak sırtlı S ve C kıvrımlarıyla bezenmiştir (Resim 74). Su teknesi yeni olduğundan özelliği yoktur.

3.27. YER KAPI KARA ALİ CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 26

Resimler: 75

Yeri: Yer Kapı Caddesinde, Yer Kapı Karaali Camii duvarında yer alır (Resim 75).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Önceden üzerinde bulunan mermer kitabesine göre 1195 H.-1780 M. yılında yaptırılmıştır. Kitabesi şöyledir:¹⁴⁰

Hem namı zümeradan imameyn aşkına nuş iden dilteşneler bulsun hayati-cavidan Barekallah oldu nev çeşme ziba bu kim lülesinden sanasın ab-ı hayat olmuş ravan. Bu mahalle bir tecelli eylemiş bari huda suyuna dilteşnedir alem hususa hastagan şimdi buldu suyunu işte bu cayı muteber baisi hayrı dua olduğuna yoktur. Harfi cevher darile Sadık dedi tarihi eyleye makbulü dergahı Hodayı müstean. Ebced Cevheri hesabile 1195 olur. Şair Sadık'tır.

Günümüzdeki çeşme yenidir, eski çeşmeden eser kalmamıştır. Eski çeşme tamamen yıkılarak yerine bu çeşme yapılmıştır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 1.25x1.00 m ölçülerinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak mermer ve küfeki taşı kullanılmıştır.

Çeşme yanlardan kavislendirilmiş musluk taşı ve su teknesinden oluşmaktadır.

---

¹⁴⁰ Baykal, 1950, s.176.

Altta 11cm yükseklikte bir kaideye oturan su teknesi kısmı 0.42x1.00 m ölçülerine sahiptir. Çeşmenin suyu akmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Ayna taşında bitkisel süslemeler olup, su teknesi üzerinde aşağıya bakar şekilde düzenlenen palmet motifini anımsatan bezemelere yer verilmiştir.

3.28. KAYABAŞI CADDESİ ÇEŞMESİ

Plan: 27

Resimler: 76-78

Yeri: Koca Naip Türbesi'nin altında Kayabaşı Caddesinin başında, Romangel Fabrikasının duvarındadır (Resim 76).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1253 H.-1833 M. yılında yapılmıştır¹⁴¹. Kitabesi (Resim 77) şöyledir¹⁴²:

صاحب الخيرات و الحسنات ميخالجي السيد علي اغانك خير اتدر سنه 1253

sahibul'l- hayrat ve'l- hasenat mihalici es-seyyid ali ağann hayratıdır, sene 1253.

Anlamı: Hayırsever Mihaliçli Seyyid Ali Ağa'nın hayır eserlerindedir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 1.77x2.13 m ölçülerinde ve 32 cm derinliğindedir. Bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak küfeki taşı ve moloz taş kullanılmıştır.

Çeşme cephesi, iki yandan yığma ayaklar üzerinde yükselen yuvarlak kemerle belirlenmiştir. Yuvarlak kemerin altında yer alan ayna taşı üzerinde, 28x25 cm ölçülerinde üç satırlık kitabe bulunur. Çeşmenin su teknesi küfeki taşı olup, 1.05x0.55 m ölçülerinde ve hafif dışa bombelidir. Su teknesinin iki yanı seki şeklinde düzenlenmiştir (Resim 78).

Çeşmenin üst örtüsü, hafif dışa taşıntılı betonla kapatılmıştır. Suyu akar haldedir.

¹⁴¹ Özer, 2010, s.37.

¹⁴² Baykal, 1950, s.45; Özer, 2010, s.37.

Süsleme Özellikleri: Çeşme sade bir düzenleme gösterir. Süsleme olarak ayna taşında bulunan bitkisel motifler dikkat çekmektedir.

3.29. FATMA HANIM ÇEŞMESİ

Plan: 28

Resimler: 79-85

Yeri: Yıldırım'da Emir Sultan Camii'nin batı giriş merdivenlerinin solunda yer alır (Resim 79).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1284 H.-1838 M. yılında Beytül Harem Emiri Hacı Mustafa'nın zevcesi Fatma Hanım adına yaptırılmıştır¹⁴³.

Çeşmenin on iki mısralık ta'lik hatla yazılı kitabesi (Resim 80) şöyledir¹⁴⁴:

ناظر فلبه امين صره بيت الحرم
يعنى الحاج مصطفى اغاى ممدوح الصفات
شهر برسايه مسلم اولديغي هن گامده
زوجسى همنام زهرا قلدى ترك ممكنا
اولدى باب حضرت سلطان اميره جانشين
پيشگاه مرقدنده اقدى بو قندو نبات
اولدى اجرا بونده بو آب حيات جانفزا
قلدى شادان صانکه ارواح شهيدانى فرات
تاکه ريان ايليه عطشانى بو نو سلسبيل
دفترندن ايلسون هر قطر محو سيئات
کلك زائقدن بو مرواريد تاريخ اقدى نو
بولدى روح فاطمه خانم بو مادن نو حيات

Nâzır-ı Filibe emîn surre-i Beytül-harem

Ya'ni El-Hâc Mustafa Ağa-yı memdûhü's-sıfât

¹⁴³ Baykal, 1950, s.145.

¹⁴⁴ Yavaş, 2000, s.35-36.

Şehr-i Bursa'ya müsellim olduğu hengâmda
 Zevcesi hem-nâm-ı Zehrâ kıldı terk-i mümkünât
 Oldu bâb-ı Hazret-i Sultân Emîr'e câ-nişîn
 Pîşgâh-ı merkadinde akdı bu kand ü nebât
 Oldu icrâ bunda bu âb-ı hayât-ı can-fezâ
 Kıldı şâdân sanki ervâh-ı şehîdân-ı Fırât
 Tâ ki reyyân eyleye atşânı bu nev-selsebîl
 Defterinden eylesin her katre mahv-i seyyiât
 Kilk-i Zâik'ten bu mervârîd târîh aktı nev
 Buldu rûh-ı Fâtımâ Hânım bu mâdan nev-hayât
 1254 H.-1838/39 M.

Anlamı: Hacı Mustafa Ağa ki methedilmiş sıfatlara layık biri olup, Beytül Harem'e gönderilen surre alaylarının başındaki kişidir. Bursaya müsellim (validen sonra gelen rütbe) olarak geldiğinde eşi Fatma Zehra hanım vefat etti. Emir Sultan Hazretlerinin dergahına vekillik etti ve bu çeşme ile de adeta bu kabir önünde şeker kamışından akan su gibi tatlı çeşme akar oldu. Bundan boyle bu hayat suyu cana can katar oldu. Fırat şehitlerinin ruhlarını mutlu kılmışçasına, susamış kimseleri bu çeşme suya kanmış eylesin. İçilen suyun herbir damlası amel defterindeki kötülükleri silsin. Çeşmesinden adeta içi akar oldu ve Fatıma Hanım bu su sebebiyle yeniden hayat buldu.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.30x2.05 m ölçülerinde, bağımsız, tek yüzlü bir meydan çeşmesidir. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır (Resim 81).

Çeşmenin cephesi nişsiz, iki yandan kaideli ve başlıklı, dikey hatlarla hareketlendirilen sütunlarla sınırlandırılmıştır. Ayna taşının etrafı bitkisel motiflerle çevrelenmiş ve ortasına kıvrım ve yapraklarla oluşturulan bir süsleme yerleştirilmiştir. Süslemenin altında üç adet musluğa yer verilmiştir. Ayna taşının hemen üzerinde 1.10x0.45 m ölçülerinde kartuşlarla belirlenmiş kitabelik yer alır. Çeşmenin su teknesi hafif dışa bombeli olup, 0.60x1.37 m ölçülerinde ve iki yanda sekiler şeklinde düzenlenmiştir.

Fatma Hanım Çeşmesi'nin 1951'deki durumu Albert Gabriel'in albümünde görülmektedir¹⁴⁵ (Resim 82). Eski resimde su teknesi üzerindeki hazne çok zarif bir demir muhafaza ile örtülüdür. Su, su teknesi üzerindeki iki musluktan akmaktadır. Günümüzde bu iki musluk kapatılarak, ayna taşı üzerinde bulunan üç bronz lüleden su sağlanmaktadır.

Çeşmenin üzeri çatı mermeri ile örtülüp, 72 cm yükseklikte üçgen alınlıkla çevrelenmiştir.

Zamanında çok bol suyu olan çeşme, 1970 yılından sonra on beş sene kadar akmamıştır. 1984 senesinde şebekeden su bağlanmıştır¹⁴⁶. Günümüzde çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme, XIX. yüzyıl süsleme özelliklerini yansıtmaktadır. Çeşme ayna taşı ortasına bitkisel motiflerden oluşan bir taç yerleştirilmiş ve etrafı yapraklar arasından çıkan karanfil motifleri ile bezenmiştir (Resim 83). Ayna taşı sınırlandıran plasterler üzerinde ise geometrik geçme motifler görülmektedir. Su teknesi ortasında yine ortada yapraklı bitkisel bir motif altta kurdela şeklinde bağlanmış ve iki yana taşırılan yapraklı karanfil motifleri ile sonlandırılmıştır (Resim 84). Bu motifin dört köşesine ise sekiz yapraklı çiçek yerleştirilmiştir.

Çeşmenin üçgen alınlığında, ortada güneşi sembolize eden bir motif etrafına dağılmış yirmi iki adet ışımsal motife yer verilmiştir (Resim 85).

3.30. HOCAALİZADE ÇEŞMESİ

Plan: 29

Resimler: 86-89

Yeri: Hocaalizade Camii duvarındadır (Resim 86).

Tarihi ve Yaptıran: Caminin dış kapı bitişiğindeki çeşme, sonradan yenilenerek mermer bir plakaya kitabe yazılmıştır (Resim 87). Kitabe şöyledir¹⁴⁷:

¹⁴⁵ Gabriel, 1958, s.XCI.

¹⁴⁶ Özer, 2010, s.40.

¹⁴⁷ Baykal, 1950, s.185.

خداوندكار ايالتى مشير دولتلو باشا حضرتلرينك خليله محترملىرى عفتلو خانم افند خضرتلرنك فى سبيل
الله
خير اقدر

بارك الله
ماشاءالله

Hüdavendigâr eyaleti müşiri devletlu paşa hazretlerinin halile-i muhteremeleri iffetlu hanım efendi hazretlerinin fi sebilillah hayratıdır. (1261 H.-1845 M.)

Sağ tarafta “maşallah”, sol tarafta “barekellah” yazmaktadır.

Anlamı: Hüdavendigâr eyaleti valisi olan devlet büyüğümüzün eşi sayın hanım efendinin Allah rızası için yaptırdığı hayır eseridir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.80x2.03 m ölçülerinde, 43 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak tamamen mermer kullanılmıştır.

Çeşme, üç yönden 40 cm ölçülerinde mermer plakalarla çevrilidir. Nişsiz cephe, iki yandan kaideli ve başlıklı köşeli sütunlar arasında süslemeli ayna taşı ve ortasında bulunan musluktan oluşur. Su teknesi yerden 61 cm yükseklikte olup, 64x36 cm ölçülerindedir. Su teknesinin iki yanı seki şeklinde düzenlenmiştir. Sütunların üzerinde bir sıra silme oluşturularak kitabelik kısmına geçilmiştir. Çeşme kitabesi, 1.20x0.51 m ölçülerinde ve iki satırdır. Kitabe üzeri de plastırlarla çevrelenmiştir. Çeşme duvara gömülü olduğundan üst örtüsü yoktur (Resim 88). Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme, XVIII. yüzyıl süsleme özelliklerini yansıtmaktadır. Ayna taşı süslemenin yoğun olduğu kısımdır. Ortada vazodan çıkan çiçek motifleri, kenarlarda perde motifi ve bu perdeyi köşelerde kurdela ile bağlanmış bir kompozisyon izler (Resim 89). Cephedeki plastırlar da çeşmeye hareketlilik katan unsurlardır.

3.31. KURTBASAN ÇEŞMESİ

Plan: 30

Resimler: 90-93

Yeri: Yıldırım'da Emir Sultan Camii'nin batı giriş merdivenlerinin sağında bulunur.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1268 H.-1851 M. tarihinde yapılmıştır¹⁴⁸. Üzerinde ki ta'lik hatlı kitabesi (Resim 90) şöyledir¹⁴⁹:

ماشاءالله

صرف مقدور ايليوب بر ذات عالی ايلدی

چي شمه سار بئر جودندان روان ماء طهور

ايلين دفع عطش بو عين جاريدن دسين

صاحب يا رب امين ايله الى يوم النشور

ايليوب ترصيع جوهرله ديدم تاريخيني

نوش ايدوب بو ابدن دلتشنگان بلسون سرور

Maşâallah

Sarf-ı makdûr eyleyip bir zât-ı âlî eyledi

Çeşme-sâr-ı bi'r-i cûdından revân mâ-i tahûr

Eyleyen def'-i ataş bu ayn-i cârîden desin

Sâhibin Yâ Rabb emîn eyle ilâ yevmi'n- nüşûr

Eyleyip tarsî'-i cevherle dedim târîhini

Nûş edip bu âbden dil-teşne-gân bulsun sürûr

1268 H.-1851/52 M.

¹⁴⁸ Baykal, 1950, s.145; Kaplanoğlu, 1994, s.51.

¹⁴⁹ Yavaş, 2000, s.36.

Anlamı: Maşaallah

Çaba gösterip yüce bir zat, cömertlik kuyusundan gelen temiz suya bir çeşme yaptırdı. Susuzluğunu bu çeşmeden giderenler, ya rabbi bu çeşmeyi yaptıranı ahirette de belalardan emin kıl desinler. Noktalı harflerle süsleyerek tarihini düsürdüm, bu sudan hem susayanlar hem de gönlü yananlar içerek mutluluk bulsunlar.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.00x1.40 m ölçülerinde 50 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır (Resim 91).

Çeşmenin cephesi nişsiz olarak düzenlenmiştir. Üç yandan mermer plakalarla çevrelenen ayna taşı üzeri silmelerle bölümlenerek üstte 74x40 cm ölçülerinde kitabeliğe yer verilmiştir. Bununda üzerinde “maşallah” ibaresi bulunmaktadır. Ayna taşının ortasında geniş ağızlı bir lüle bulunmaktadır. Çeşmenin su teknesi 77x54 cm ölçülerinde 34 cm derinliğinde olup, iki yanda seki şeklinde düzenlenmiştir.

Çeşmenin suyu, 1970’lerin ortalarına kadar akmış, o tarihten sonra kesilmiştir. 1984 yılında çeşme onarılmış ve şebekeden su bağlanmıştır¹⁵⁰. Çeşme günümüzde akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Kurtbasan Çeşmesi’nde, süsleme olarak bitkisel ve madalyon tarzında motiflere yer verilmiştir. Lülenin üzerinde perde motifi ve ortada küçük birde yıldız motifi bulunmaktadır. Su teknesi üzerinde ise ışınsal bir madalyon vardır (Resim 92). Ayna taşı iki yandan asma dalları ile bezenmiştir (Resim 93).

3.32. MÜNİR PAŞA ÇEŞMESİ

Plan: 31

Resimler: 94-97

Yeri: Osmangazi’de, Bursa Ulu Camii avlusunun doğusunda yer alır.

---

¹⁵⁰ Özer, 2010, s.41.

Tarihi ve Yaptıran: Ahmet Münir Paşa, valiliği esnasında (1891-1897), Ulu Camii'ne üç adet çeşme yaptırmıştır. İki caminin doğu, biri ise kuzey cephesinde olan çeşmelerden doğu cephesindeki çeşmenin biri yıkılmış, diğer ikisi ayakta¹⁵¹.

Üzerinde bulunan kitabesi şöyledir:

خداوندگار ولایتی والیسی احمد منیر باشانک خیراتیدر سنه 1313

“Hüdavendigar vilayeti valisi Ahmet Münir Paşanın hayratıdır 1313”(Resim 94).

Buna göre çeşme 1313 H.-1895 M. tarihlidir.

Anlamı: Hüdavendigar valisi Ahmed Münir Paşa'nın yaptırdığı hayır eseridir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.45x1.21 m ölçülerinde, bağımlı, iki cepheli çeşmedir. Malzeme olarak mermer ve çini kullanılmıştır (Resim 95).

Çeşme, iki cepheli olarak düzenlenmiş, ayna taşında dekoratif yüzeysel bir kemer formu oluşturulmuştur (Resim 96). Çeşme cephesi iki yanda gömülü sütunlarla sınırlandırılmıştır. Her iki cephedeki 20 cm genişliğindeki dört sütun, sütun altlığı üzerine oturtulmuştur (Resim 97). Yüzeysel kemerin altında kitabeye yer verilmiştir. Çeşmenin su teknesi orijinal değildir. Su teknesi, 30x60 cm ölçülerinde ve her iki cephede düşey oluklu 46 cm yüksekliğindeki ayaklar üzerine oturmaktadır.

Çeşmenin üzeri düz mermerle saçaklı şekilde örtülmüştür. Tam tepeye ise mermer bir güllenin oturduğu bir kaide yapılmıştır.

Münir Paşa Çeşmesi, günümüzde restore edilmektedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin cephesi dikdörtgen şeklinde çini bordürlerle çevrilidir¹⁵². Renkli sır tekniğindeki kompozisyonda mavi, yeşil, sarı ve beyaz renklerle rumi ve kıvrık dallarla oluşturulan bitkisel bezeme uygulanmıştır. Sütunların üzerindeki çift yapraklı motifler ve yüzeysel dekoratif kemer formu dışında süsleme görülmemektedir.

¹⁵¹ Yalman, 1977, s.96-97; Kazım Baykal, *Bursa'da Ulu Camii*, İstanbul 1950, s.14.

¹⁵² Baykal, *Bursa'da Ulu Camii*, s.18'de, duvara bitişik çift çeşme olduğu ve ayna taşının etrafına dağınık olarak yerleştirilen çinilerin varlığından bahsetmiştir.

3.33. ULU CAMİ AVLU (MÜNİR PAŞA) ÇEŞMESİ

Plan: 32

Resimler: 98-103

Yeri: Osmangazi’de, Bursa Ulu Camii avlusunun, kuzey cephesinde yer alır (Resim 98).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki kitabeye göre 1313 H.-1895 M. tarihinde vali Münir Paşa tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin üç cephesinde de kitabe yer alır.

Doğu cephesindeki kitabe: خداوندکار ولایتی والیسی احمد منیر باشانک خیر اتیدر

“Hüdavendigâr vilayeti valisi Ahmet Münir Paşa’nın hayratıdır” yazılıdır (Resim 99).

Batı cephesindeki kitabe¹⁵³:

بو چي شمه صوينك دائمی الجريان اولمه سی ارزوسییله صاحب خیر طرفندن اتخاذ قلنان

تدبیر لدی الاقتضا مراجعت اولنمق اوزره بروسه محکمئ شرعیه سنه تسجیل ایتدر لمشدرد

“bu çeşme suyunun daimi ebheryan olması arzusuyla sahib-i hayr tarafından ittihaz kılınan,

tedbir-i lede'l- iktiza müracaat olunmak üzere burusa mahkeme-i şer’iyyesine tescil ettirilmistir” (Resim 100).

Anlamı: Bu çeşmenin hiç kurumayıp devamlı akar halde olması için hayır sahibince, herhangi bir anlaşmazlık durumunda yetkili çözüm mercii Bursa şer’iyye mahkemesi olmak üzere gerekli kayıt işlemleri yaptırılmıştır.

Güney cephe kitabesi (Resim 101):

حضرت عبد الحمیده جلب ایجون خیر دعا

اولو جامع حولیسنده طرحینه ایتدم قیام

حسبه لله منیر بو چشمه نک تاریخی

کلد یلر قرقلر دید یلر کان مسکی الحتام 1313

¹⁵³ Baykal, *Bursa’da Ulu Camii*, s.15-16.

Hazret-i Abdülhamid'e celb için hayr-i dua
Ulucami havlısında tarhına ettim kıyam.

Hasbeten lillâh Münir bu çeşmenin tarihini
Geldiler kırklar dediler (Kâne miskiyyü'l-hitam) 1313

Anlamı: Hazreti Abdulhamid'e hayır duası etmek için
Ulu cami havlusunda temelini atmada ayaktaydım

Allah rızası için Münîr bu çeşmenin tarihini
Geldiler kırklar ve dediler ki (Sonu misk oldu. 1313)

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.70x1.15 m ölçülerinde, bağımsız, dört cepheli bir meydan çeşmesidir (Resim 102).

Çeşme, dikine dikdörtgen formlu dört yönden üç dilimli kemerlerle belirlenmiştir (Resim 103). Çeşme aynaları, bir çeşit tel kafesle kapatılmış ve ayaklar kabartma mermer çıta ile çevrelenmiştir. Üç dilimli kemerin üzerinde kitabe yer alır. Çeşmenin üzeri ince zarif bir taç kısmı ile sonlanmaktadır. Çeşmenin her cephesi burma sütunlarla ayrılmıştır.

Çeşme, köşelerde kare, ortada oval olarak düzenlenmiş bir su teknesi ortasında yer alır. Su teknesinin etrafı, bir mermer basamakla çevrelenmiş bu şekilde su teknesi muhafaza altına alınmıştır.

Günümüzde çevre düzenlemesi ve restorasyon dolayısıyla suyu akmamaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşme de süsleme unsuru olarak, kemer köşeliklerinde bulunan balık pulu motifler, taç kısmındaki stilize palmetler ve çeşme cephelerini ayıran burma sütunlar dikkat çekmektedir. Ayrıca kemer etrafını çevreleyen silmeler de bezemesel bir ayrıntıdır.

3.34. MURADIYE CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 33

Resimler: 104-107

Yeri: Muradiye Camii'nin doğu girişinde avlu duvarına bitişiktir (Resim 104).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi bulunmamaktadır.

Aynı adla anılan Muradiye Camii Sultan II. Murat tarafından 828 H.-1425 M. yılında yapımına başlanmış, 830 H.-1426 M. yılında tamamlanmıştır¹⁵⁴.

Çeşmenin cami ile aynı tarihten olmadığı, XIX. yüzyılda yaptırıldığı mimari özelliklerine göre düşünülmektedir¹⁵⁵.

Albert Gabriel, *Une Capitale Turque Brousse II* adlı kitabının albüm kısmında çeşmenin bir fotoğrafını vermiştir¹⁵⁶ (Resim 105). Sonradan yapılan sıva ile süsleme, yazılar ve motifler silinmiştir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.85x4.30 m ölçülerinde ve 83 cm niş derinliğine sahiptir. Bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Cephede üç adet niş bulunmaktadır (Resim 106). Yanlardaki nişler ise 1.90x0.45 m ölçülerinde 37 cm derinliktedir. Orta nişin köşelerinde iki küçük niş bulunmakla beraber bunlarda 66x16 cm ölçülerindedir. Malzeme olarak taş, ahşap, mermer ve kurşun kullanılmıştır.

Yerden 1.20 m yükseklikte mermer bir su haznesine sahiptir. Ortasında iki adet musluğa yer verilmiştir. Haznenin tam ortasında mermer hafif dışa bombeli 53x85 cm boyutlarında köşelerde sütun başlığı görünümünde platform ve dikey silmelerle hareketlendirilmiş su teknesi bulunmaktadır.

¹⁵⁴ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.135; Baykal, 1950, s.39; Yavaş, 2006, s.196; Ayverdi, 1972, s.315-316; Yıldırım, 2007, s.66; Çuhadar, 2011, s.103; Albert Gabriel, "Bursa'da I. Murad Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, II, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Ankara 1942, s.37.

¹⁵⁵ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.137'de XIX. yüzyıl'da yıkılan batı yönündeki minare Nisan 1904 yılında yaptırılmıştır. Çeşmenin de bu tarihte yaptırıldığı düşünülmektedir.

¹⁵⁶ Özer, 2010, s.62; Gabriel, 1958, s.XCII.

Üst örtü saçak şeklinde dışa taşırılmış içten ahşap çıtalarla geometrik motifler oluşturulmuştur (Resim 107). Dıştan kurşunla kapatılmıştır. Çeşme suyu şebekeye bağlı olmayıp Demir Kapı'dan gelmektedir. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin saçak kısmı ahşap oyma ve çıtalarla bezelidir.

3.35. HAMİDİYE ÇEŞMESİ

Plan: 34

Resimler: 108-110

Yeri: Maksem Köprüsü'nün doğusunda, Hünkar Köşkü'ne çıkarken yolun sağındadır.

Tarihi ve Yaptıran: Sultan II. Abdülhamit'in tahta (saltanatı 31 Ağustos 1876-27 Nisan 1909) çıkışının 25. yıldönümü münasebeti ile 1901'de yaptırılmıştır. Buski tarafından 2001 yılında restore edilmiştir¹⁵⁷.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 5.30x4.00 m ölçülerinde, 3.20 m derinliğinde, bağımsız, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak kesme taş ve mermer kullanılmıştır.

İki yandan 75 cm genişliğindeki ayaklar üzerine oturan ve yuvarlak kemerin çevrelediği çeşme, eyvan tarzındadır (Resim 108). Niş üzeri beşik tonozla kapatılmıştır. Eyvanın dip duvarında bulunan ayna taşı birbirinden profilli silmelerle ayrılan iki bölüm olarak düzenlenmiştir. Alttaki bölümüne iki musluk konulmuştur. Çeşmenin su teknesi mermer olup 90x40 cm ölçülerinde 45 cm derinliğinde ve yatay dikdörtgendir. Yanlarda dinlenme sekileri bulunmamaktadır.

Çeşme kemeri üzerinde mermerden kademeli silmelerle üçgen alınlık kısmına geçilmiştir. Üçgen alınlığın üzerinde kalan izlerden anlaşıldığı gibi II. Abdülhamit'in tuğralarının bulunduğu üç adet oval madalyon ve ortada kitabe kısmı bulunmaktadır. Bu alınlık üzeri yanlarda mermer sütun başlıklarına oturtulan kademeli olarak şekillenen silmeyle çevrelenmiştir. Arif Özer'in kitabından alınan Hamidiye Çeşmesinin eski fotoğraflarında (Resim 109), üçgen alınlığın üzeri taraklı taşla çevrelenmişken zamanla

---

¹⁵⁷ Özer, 2010, s.68.

tahrip olmuştur (Resim 110). Çeşme yakın zamanda onarılmıştır. Suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin alınlık kısmındaki günümüzde boş olan oval madalyonlar ve geçiş unsurları olan silmeler dışında süslemeye rastlanmaz.

3.36. ÇİNİLİ (MÜNİR PAŞA) ÇEŞME

Plan: 35

Resimler: 111-116

Yeri: Osmangazi Semtinde, Bursa Ulu Camii'nin güneybatısında köşede yer alır (Resim 111).

Tarihi ve Yaptıran: Çinili Çeşme, 1321 H.-1903 M. yılında yaptırılmıştır¹⁵⁸. Zamanla dökülen bu çeşmenin çinileri Kütahya'dan getirilerek, yenileri ile 1952 yılında değiştirilmiştir. Sonradan bu çeşme, 1959 yılında Bursa Ulu Camii'nde yapılan onarım esnasında "muhtesir" kararı alınarak yıktırılmıştır¹⁵⁹. Sonradan 1994 yılında aslına uygun olarak tekrardan yapılmıştır.

Üzerindeki kitabesi (Resim 112) şöyledir¹⁶⁰:

و جعلنا من الماء كل شيء حي

خداوندکار والیسی احمد منیر باشا طرفندان انشا ایدلمش اولوب برسه بلدیس طرفندان یکیدن یابدیرلمشدر
الانشاء الاول 1321
الانشاء الثانی 1994

Ve ce'alna mine'l-mai külle şey'in hayy

Hüdavendigâr valisi Ahmed Münir Paşa tarafından inşa edilmiş olup Bursa Belediyesi tarafından yeniden yaptırılmıştır. İlk inşası 1321 H., ikinci inşası 1994 M.

Anlamı: Biz her şeye su ile hayat verdik,

¹⁵⁸ Özer, 2010, s.48; Baykal, 1950, s.101; Gabriel, 1958, s.XCI'de, çeşmenin eski bir resmine yer verilmiştir.

¹⁵⁹ Özer, 2010, s.48; Bursa Eski Eserleri Sevenler Hizmet Albümü, s.16; Kaplanoğlu, 1994, s.120.

¹⁶⁰ Baykal, 1950, s.101.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.60x1.92 m ölçülerinde, her cephede 1.15 m genişliğe sahip, bağımsız, dört cepheli bir çeşmedir. Malzeme olarak, mermer, çini, ahşap ve bakır kullanılmıştır.

Dikine dikdörtgen formlu çeşme dört cephelidir.

Güney cephesi (Resim 113); çeşme, köşelerde pembe ve beyaz mermerler üst üste konmuş ve mermer sütun pembe başlıklarla bitirilerek cephe sınırlandırılmıştır. İki yanda başlıklı iki mermer sütun arasında çinilerle kaplı bir ayna taşına sahiptir. Ortasında kenarları su gibi işlenmiş çiniler arasındaki mermer pano üzerinde yüzeysel at nalı kemerin oturduğu yüzeysel sütunlar mevcuttur. Bu kemerin iki yanında iki adet gülbezek motifine yer verilmiştir. Mermer pano ortasına musluk konulmuştur. Ayna taşının hemen üzerinde profilli silmelerle alınlık kısmına geçilmiştir. Alınlık üzerinde ortada yapraklar arasına alınmış Osmanlı tuğrası bulunmaktadır. Tuğranın iki yanında ise mavi, beyaz ve yeşil renklerle bitkisel bezemeli iki adet çizi rozete yer verilmiştir.

Kuzey cephesi (Resim 114); güney cephedeki ayna taşı düzenlemesinin aynısı görülmekle beraber alınlık kısmında yine Osmanlı tuğrası ve iki yanında kırmızı, beyaz, mavi ve yeşil renklerde çini rozet bulunmaktadır.

Batı cephesi (Resim 115); kuzey ve güney cephelerindeki aynı düzenleme burada da görülmektedir. Farklı olarak alınlık kısmında dört satırlık kitabeye yer verilmiştir.

Doğu cephesi; ayna taşı tamamen mermer olup su teknesi bulunmamaktadır. Cephe üzerinde birde ahşap kapıya yer verilmiştir. Çeşmenin bu cephesi kullanılmamaktadır.

Çeşmenin üç cephesinde bulunan su tekneleri iki adet mermer kaideye oturan 80x45 cm ölçülerinde köşelerde yumuşatılmış oval bir düzenlemeye sahiptir. Su teknelerinin iki yanında, 55x65 cm ölçülerinde dinlenme sekilerine yer verilmiştir.

Çatıyı taşıyan ahşap çiteler payenda şeklinde düzenlenmiştir. Ahşap ayaklar üzerine oturan çatının tavanı kare şekli verilen çitelerle süslenmiş ve bir köşede 1.50 m saçak çıkıntısına sahip olup üzeri bakır örtü ile kapatılmıştır.

Süsleme Özellikleri: XX. yüzyıl yapısı olan çeşme süsleme açısından zengindir. Çeşme cepheleri üzerinde görülen çiniler Kütahya çinileridir¹⁶¹. Çeşmenin üç cephesi üzerinde; lacivert, beyaz, kırmızı, mavi, yeşil ve firuze renkleri ile oluşturulan lale, dört yapraklı çiçek, kıvrık dallar ve altıgenler içerisindeki çiçek motifli çiniler bulunmaktadır (Resim 116). Dinlenme şekilleri üzerinde ise geometrik ve bitkisel formlu kompozisyon görülmektedir. Çeşmenin kuzey ve güney cephelerinin alınlığında Osmanlı tuğralarının etrafını çevreleyen yaprak motifleri ve tuğralarının iki yanında bulunan çini rozetler çeşmenin süslemelerini oluşturmaktadır.

3.37. BURSA KIZ LİSESİ ÇEŞMESİ I

Plan: 36

Resimler: 117-119

Yeri: Osmangazi’de Bursa Kız Lisesi bahçesinde, giriş kapısının batısında yer alır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde 1323 tarihli kufi bir kitabe yer alır¹⁶² (Resim 117).

و جعلنا من الماء كل شيء حي

Ve ce’alna mine’l-mâi külle şey’in hayy 1323 H.-1905-06 M.

Anlamı: Biz her şeye su ile hayat verdik.

Bugünkü çeşme, yıkılan çeşmenin yerine orijinal parçalar kullanılarak ayağa kaldırılmıştır¹⁶³.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.38x2.09 m ölçülerinde, bağımsız, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak taş, mermer ve çini kullanılmıştır (Resim 118).

¹⁶¹ Baykal, *Bursa’da Ulu Camii*, s.19.

¹⁶² Özer, 2010, s.77.

¹⁶³ Eski yıkılan bina ile beraber çeşmede yıkılmış ve taşları okul bahçesindeki lojman binasının arkasına bırakılmıştır. Daha sonra bu taş ve çiniler toplanıp, orijinal özelliklerine yakın bir şekilde, bulunduğu yere monte edilerek eser ayağa kaldırılmıştır.

Çeşme dikine dikdörtgen formlu iki yanda yükselen oluklu mermer sütun ve üzerindeki bitkisel motifli panolar ile sınırlandırılmıştır. Çeşmenin aynasında iki sütun arasında altıgen formlu içerisi bitkisel motiflerle süslü iki adet çini plaka bulunur. Hemen altında yüzeysel sivri bir kemerin içerisinde ortada sarkıtlı mukarnaslar etrafında ise çiçek, yaprak ve dolama dal motifleriyle oluşturulan süsleme görülmektedir.

Çeşmenin su teknesi yekpare mermer olup 29x41 cm ölçülerinde yanlarda hafif içe alınmış ortası dışarı taşkın yuvarlak formludur. Su teknesi mermer bir ayak üzerine oturmaktadır. Çeşme suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede ayna taşı üzerinde iki adet mavi, beyaz, lacivert, sarı, ve yeşil renklerde çiçek, yaprak ve dal motifleri ile yapılan altıgen çini panolar bulunmaktadır. Yine sivri kemerli niş içerisindeki bitkisel kıvrımlar, mukarnaslı sarkıtlar ve çeşmenin iki yanında bulunan bloklar üzerinde akant yaprakları arasında palmet motifi görülmektedir. Bu bitkisel bezemenin etrafını volütlerin çevrelemesi ile kompozisyon tamamlanmıştır (Resim 119).

3.38. BURSA KIZ LİSESİ ÇEŞMESİ II

Plan: 37

Resimler: 120-122

Yeri: Osmangazi’de Bursa Kız Lisesi bahçesinde, giriş kapısının doğusunda yer alır (Resim 120).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1323 H.-1905-06 M. tarihlidir¹⁶⁴. Üzerinde bulunan kitabesi (Resim 121) şöyledir:

و من الماء كل شيء حي

Ve mine’l-mâi külle şey’in hayy. 1323 H.

Anlamı: Biz her şeye su ile hayat verdik. H. 1323

Mimari Özellikleri: Çeşme, 1.15x1.28 m ölçülerinde, bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak mermer kullanılmıştır.

¹⁶⁴ Bu çeşmede Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I gibi yıkılan çeşmenin malzemeleri kullanılarak yeniden ayağa kaldırılmıştır; Özer, 2010, s.77

Çeşme, düz bir ayna taşı ortasında bir lüle, üzerindeki kufi yazılı kitabelik kısmı ve yerden yüksekliği 48 cm olan 80x36 cm ölçülerindeki su teknesinden ibarettir¹⁶⁵. Su teknesinin iki yanı dinlenme sekisi olarak kullanılır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin su teknesi ortasında grilandı yuvarlak rozetler yer alır (Resim 122). Dışta üç adet, su teknesi içinde ise ikisi yarım, biri tam rozetlere sahiptir.

3.39. BUSKİ (FRANSIZ) ÇEŞMESİ

Plan: 38

Resimler: 123

Yeri: Buski bahçesinde bulunmaktadır (Resim 123).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme 1911 yılında yaptırılmıştır. Bursa içme suyu şebekesi, Osmanlı Devleti'nin sonu ve Cumhuriyet'in ilk zamanlarında Fransa ile İngiltere'den ithal edilen borularla yapılmıştır. Bu borularla beraber Fransız Pont Amausson firmasından pik çeşmelerde getirilmiştir. 1911 yılında Bursa'ya 150 adet yapılmıştır. Bu çeşmede o dönemden kalma bir miktar onarım geçirmiş halidir¹⁶⁶.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 73x30 cm ölçülerinde, bağımsız, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak mermer ve pirinç döküm malzeme kullanılmıştır.

Bu çeşmeler üstten bastırınca su akıtan, bırakınca suyu kesecek şekilde imal edilmiştir. Çeşme altta 22 cm yüksekliğinde ve 98x59 cm boyutlarında mermer bir kaideye oturmaktadır. Kaide üzerinde ızgara açıklık suyun buraya dökülmesini sağlar. Kaide üzerinde döküm olan kısımda süslemeler, ay yıldız motifi ve fabrikanın ismi yazmaktadır. Üzerinde musluk bulunmaktadır. Mimari olarak diğer çeşmelerden tamamen farklı olan çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede bitkisel desenler ve ay yıldız motifleri haricinde süslemeye rastlanmaz.

¹⁶⁵ Özer, 2010, s.78'de çeşmenin su teknesinin Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I'ne ait olduğunu ve bu çeşmeye sonradan yerleştirildiğinden bahsetmektedir.

¹⁶⁶ Özer, 2010, s.96.

3.40. ÜFTADE CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 39

Resimler: 124

Yeri: Üftade Camii aralığında, caminin duvarına gömülüdür (Resim 124).

Tarihi ve Yaptıran: Günümüzde çeşme üzerinde kitabe bulunmamaktadır.

Önceden çeşme üzerinde bulunan kitabeye göre, 1327 H.-1911 M. tarihlidir. Talik hatla yazılı kitabesi şöyledir¹⁶⁷:

Bu çeşme sa'di dergah-ı şerifi seccadenişiri veznedar, şeyh el-hac Mehmed Cemil Efendinin kerimesi merhume Cemile Sadiye, fi Muharremil-haram hanımın eseri hayratıdır. Sene 1327 Ketebehu.

Anlamı: Bu çeşme, sadı dergahı müdavimlerinden veznedar Hacı Mehmet Cemil Efendinin kızı muteveffa Cemile Sadiye hanımın hayır eseridir. 1327 Hicri.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.37x1.68 m ölçülerinde, bağımlı, duvara gömülü tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme duvara gömülü 0.59x0.80 m ölçülerinde sivri kemer açıklığı bulunan sade bir form göstermektedir. Çevresi betonla sıvanan kemerin altında mermer bir plaka kemeri ayna taşından ayırmaktadır. Ayna taşı ortasında 21x16 cm ölçülerinde 16 cm derinliğinde sivri kemerli taslık bulunmaktadır. Çeşmenin musluğu günümüzde olmayıp, su teknesi de bulunmamaktadır. Aynanın iki yanı taş duvardır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

---

¹⁶⁷ Baykal, 1950, s.175.

3.41. KİREMİTÇİ SİNAN BEY ÇEŞMESİ

Plan: -

Resimler: 125-127

Yeri: Kiremitçi Mahallesinde, Kiremitçi Sinan Bey Camii'nin avlu duvarındadır (Resim 125).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin ayna taşı üzerinde dikdörtgen bir mermer pano üzerinde (Resim 126) maşallah ibaresine ve 1330 H.-1913 M. tarihine yer verilmiştir.¹⁶⁸

1332 -1330 ما شاء الله

Kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Günümüzdeki çeşme önceki çeşmenin orijinal haline sadık kalınarak yeniden yapılmıştır.

Kiremitçi Sinan Bey Camii ise 1218 H.-1803 M. tarihlidir¹⁶⁹.

Mimari Özellikleri: Çeşmenin ölçüleri çevre düzenlemesi sebebiyle alınmamıştır. Bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak, mermer, taş ve çini kullanılmıştır.

Çeşme cephesi, iki yanda mermer ayaklar üzerine oturan sivri bir kemerden ibarettir. Çeşme ayna taşı ve su teknesi tamamen mermerdir. Önceki çeşmede (Resim 127), niş içerisi Kütahya çinileri ile kaplıyken şimdiki çeşmede düz mermerdir¹⁷⁰. Mermer ayna taşı üzerinde iki adet musluk bulunur. Su teknesi mermer olup iki yanında dinlenme sekilerine yer verilmiştir. Çeşme kemeri üzerinde yanlarda ikişer ortada bir tane olmak üzere beş adet çini pano bulunmaktadır. Bu çiniler önceki çeşmeden alınarak bu çeşmeye yerleştirilmiştir. Eski fotoğrafta çeşme üst örtüsü ahşap ve üzerinde süslemeler görülürken şimdiki çeşme de saçak şeklinde dışa taşıntı yapan betonla kapatılmıştır.

Çeşmenin suyu akar haldedir.

¹⁶⁸ Baykal, 1950, s.116'da; çeşme, saçak, ayna taşı ve tertibi ile eskiliği takliden 1330-1913'de yapılmıştır.

¹⁶⁹ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.114.

¹⁷⁰ Gabriel, 1958, s.XCII'de çeşmenin 1951 yılında ki fotoğrafına yer verilmiştir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme cephesinde; lacivert, yeşil, sarı, kırmızı ve beyaz renklerinin kullanıldığı beş adet orijinal çini tabak bulunmaktadır. Ayna taşı üzerinde ise vazı motifine yer verilmiştir.

3.42. VELED-İ YANIÇ ÇEŞMESİ

Plan: 40

Resimler: 128-130

Yeri: Hisar içinde Zindankapı Sokağında, Veled-i Yaniç Mescidinin duvarında yer alır (Resim 128).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme mermer ayna taşı üzerinde bulunan kitabeye göre, 1331 H.-1912-1913 M. tarihlidir¹⁷¹ (Resim 129).

Sultan Murat zamanında aynı adla anılan mescidin giriş kapısı üzerindeki kitabede, Yaniçoğlu Hacı Hayrüddin'in oğlu Hacı Mahmut Çelebi tarafından 844 H.-1440-1441 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁷².

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.00x3.14 m ölçülerinde, 58 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak, taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme, çan kulesine benzetilen bir minarenin altında bulunmaktadır. Minarenin çan kulesine benzemesi burada bir kilise veya manastır olabileceği yorumlarına sebep olmuş fakat bu durumu belgeleyebilecek bir ize rastlanmamıştır¹⁷³. Çeşme üzerindeki köşk minare, dört ayak üzerine oturan ve bunları birbirine bağlayan dört sivri kemerden ibaret olup, tuğla malzemedir. Üzerinde iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek kiremitle örtülmüştür.

Çeşme, minarenin altında, iç içe geçmiş iki sivri kemerle oluşturulan cephe düzenine sahiptir. Bir sıra taş, üç sıra tuğla malzeme ile oluşturulan birinci kemer üzeri bir sıra tuğla silme ile sınırlandırılmıştır. Tuğla dizilerinden oluşan ikinci kemer,

¹⁷¹ Kitabe bozulduğundan okunamamıştır.

¹⁷² Baykal, 1950, s.178; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi)*, 1983, s.206.

¹⁷³ Özer, 2010, s.16; Kaplanoğlu, 1994, s.124; Çuhadar, 2011, s.117; Gabriel, 1958, (Çeviri: Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil), 2008, s.148.

mermer ayna taşını çevrelemiştir (Resim 130). Ayna taşı üzerinde tarih kitabesine yer verilerek bir adet musluk konulmuştur.

Yerden yüksekliği 57 cm olan küfeki taşından olan su teknesi 72x50 cm ölçülerinde ve 17 cm derinliğe sahiptir. Su teknesinin iki yanında 67 cm yüksekliğinde dinlenme sekilerine yer verilmiştir.

Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Sade bir düzenleme gösteren çeşmenin yüzeylerinde tuğlaların farklı şekillerde dizilmesiyle oluşan hareketlilik vardır. Su teknesi üzerinde ise sade bir silme dikkat çekmektedir.

3.43. ŞERAFETTİN PAŞA (AHMET FAİK EFENDİ) ÇEŞMESİ

Plan: 41

Resimler: 131-132

Yeri: Okçular Çarşısında, Şerafettin Paşa Camii'ne bitişiktir.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, 1336 H.-1916 M. tarihinde Ahmet Faik Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitabeye (Resim 131) göre¹⁷⁴;

و من الماء كل شيء حي   تشرين ثانی 1916

توز بازار تجارندن مرحوم احمد فائق افندنگ خير اتيدر

Ve mine'l mai külle şey'in hayy,

Tuz pazarı tüccarından merhum Ahmet Faik Efendi'nin hayratıdır.

Anlamı: Biz herşeye su ile hayat verdik,

Tuz pazarı tüccarlarından vefat etmiş olan Ahmet Faik Efendi'nin hayratıdır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 1.24x1.50 m ölçülerinde bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak tamamen mermer kullanılmıştır (Resim 132).

¹⁷⁴ Baykal, 1950, s.109.

Çeşme, yatay dikdörtgen formludur. Önünde iki gözlü su teknesi bulunmaktadır. Çeşme cephesinde iki adet musluk ve hemen üzerinde kabartma olarak kitabe görülmektedir. Çeşmenin su tekneleri yerden 56 cm yüksekliktedir. Çeşmenin etrafı mermer çıta ile sınırlandırılmış ve üzerinde çeşme ve caminin tarihini veren mermer bir levha yerleştirilmiştir. Çeşmenin suyu akar haldedir.

Süsleme Özellikleri: Kitabenin iki yanında bulunan çiçek motifleri ve dallar arasındaki yapraklar bezemesel ayrıntıdır.

3.44. PİREMİR ÇEŞMESİ

Plan: 42

Resimler: 133

Yeri: Işıklar Askeri Lisesi'ne giderken, yolun sağında bulunan Piremir Camii'nin duvarındadır (Resim 133).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesi olmayıp üzerindeki tarih levhasında 1961'de onarıldığı bilinmektedir.

Piremir Camii, Pir Emir Sultan tarafından XV. yüzyıl sonu, XVI. yüzyıl başlarında yaptırılmıştır¹⁷⁵.

Kazım Baykal, mahallede üç adet çeşme olduğunu girişteki ilk çeşmenin kitabesiz, ikincisinin kitabesinde "Akçağlayan suyudur. Sene 1341", üçüncü çeşmede ise "Kaplıkaya suyudur. Sene .3..?" yazmakta olduğunu belirtir¹⁷⁶. Ancak günümüzde çeşmelerden ikisi bulunamamış bu çeşmenin söylenen üç çeşmeden biri olduğu düşünülmektedir. Buna göre Piremir Çeşmesinin 1341 H.-1922-23 M. yılında yaptırıldığı, 1961'de ise onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 2.20x1.50 m ölçülerinde 50 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir çeşmedir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

İki yanda 30 cm genişlikteki ayaklar üzerinde yükselen sivri kemerle niş çevrelenmiştir. Niş içerisinde bulunan ayna taşında mermer bir pano üzerinde tarih

¹⁷⁵ *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi)*, 1983, s.154.

¹⁷⁶ Baykal, 1950, s.148.

kısmı ve musluk yerleştirilmiştir. Çeşmenin su teknesi toprağa gömülü olup mermerdir. Suyun aktığı kısım 37x37 cm ölçülerinde ve 25 cm derinliğe sahiptir.

Çeşme alınlığı iki sıra tuğla dizisinden sonra iki sıra kirpi saçakla çevrelenerek üzeri beton plaka ile kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşme sade bir düzenleme göstermekle beraber ayna taşı üzerindeki mermer panodaki kıvrımlar süsleme unsurunu oluşturmaktadır.

3.45. TOPHANE PARKI ÇEŞMELERİ

Plan: 43

Resimler: 134-135

Yeri: Bursa Tophane Semtinde, Orhan ve Osman Gazi Türbelerini de içine alan Tophane Parkının giriş kapısının iki yanında bulunur (Resim 134).

Tarihi ve Yaptıran: Ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Bu çeşmelerden sadece Kazım Baykal bahsetmiş olup yine de tarih vermemiştir¹⁷⁷. Çeşmeleri XX. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmek mümkündür.

Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından 1952 yılında onarım geçirmiştir¹⁷⁸.

Mimari Özellikleri: Tophane Parkı giriş kapısının iki yanında bulunan çeşmeler, 3.30x1.50 m ölçülerinde ve bağımlıdır. Malzeme olarak, mermer ve demir kullanılmıştır.

Yuvarlak kemerli demir bir kapının sağ ve sol köşesinde yer alan çeşmelerin ikisi de aynı formda düzenlenmiştir (Resim 135). Altta 18 cm yükseklikte mermer kaideye oturan çeşmeler, iki yanda pembe mermer korint başlıklı yuvarlak sütunlarla sınırlanarak ortada mermer sivri kemerle cephe oluşturulmuştur. İki taraftan da kullanılan çeşmelerin ayna taşı bulunmayıp demir parmaklıkla kapatılmıştır. Sütun

¹⁷⁷ Baykal, 1950, s.53'de, "Tophane Parkı kapısının iki tarafında Pınarbaşı suyu akan iki çeşmenin yanında mermer işlemeli bir kapıdır." diyerek çeşmelerden bahsetmiştir.

¹⁷⁸ Özer, 2010, s.96.

başlıkların üzerine başlıklı ikinci bir kat daha eklenerek çeşmelere abidevi bir görünüm kazandırılmıştır.

Çeşmelerin su teknesi, 42x76 cm ölçülerinde dışa bombeli ve üzerinde silmelerle hareketlilik kazandırılmıştır.

Çeşmelerin üzeri profilli silmelerle çıkılarak mermerle kapatılmıştır. İki çeşmenin de suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmedeki korint başlıklı sütun ve profilli silmelerle oluşturulan geçiş unsurları yapıya hareketlilik ve estetik katan unsurlardır. Ayna taşı üzerindeki demir parmaklığın güneşin doğuşunu temsil eden bir formda olması diğer bir bezemesel ayrıntıdır.

3.46. MOLLA ARAP CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan: 44

Resimler: 136-137

Yeri: Osmangazi’de Balabancık Caddesinde, Molla Arap Camii duvarındadır (Resim 136).

Tarihi ve Yaptıran: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu’nun 1954 yılında caminin minaresinin tamiri sırasında önüne birde çeşme yapıldı denmektedir¹⁷⁹. Çeşme malzemesi ile XV. yüzyıl yapısı olan cami¹⁸⁰ ve avlu duvarı ile uyum göstermektedir.

Mimari Özellikleri: Çeşme, 3.60x2.56 m ölçülerinde, 60 cm derinliğinde, bağımlı, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir. Malzeme olarak taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır.

Çeşme nişini bir sıra tuğla bir sıra taş malzemeden oluşan yuvarlak bir kemer çevrelemektedir. Ayna taşı, kenarlarda oval formlu ve mermerdir. Üzerinde bir adet musluk bulunmaktadır. Hemen altında 1.16x0.30 m ölçülerinde mermer bir su teknesine sahiptir. Su teknesinin iki yanında 14 cm genişliğinde dinlenme sekilerine yer

¹⁷⁹ Özer, 2010, s.19.

¹⁸⁰ Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İli Merkezi), 1983, s.126.

verilmiştir. Çeşmenin üst örtüsü bahçe duvarı ile beraber betonla kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin ayna taşında yer alan mermer pano (Resim 137) üzerindeki ışınsal motifler dikkat çekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında Bursa merkezde yer alan kırk altı çeşme incelenmiştir. Bunlardan Kırkodalar Anibal Çeşmesi II. yüzyıl'a ait bir çeşmedir. Diğerleri ise XIV., XV., XVI., XVII., XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllara ait Osmanlı dönemi ve sonrasında yapılan çeşmelerdir. Bu bölümde katalogda yer alan çeşmeler; cephe kompozisyonlarına, konumlarına göre, plan tiplerine, malzeme-teknik, süsleme ve yapı elemanlarına göre değerlendirilip benzerleri ile karşılaştırılacaktır.

4.1. TİPOLOJİ AÇISINDAN

Osmanlı döneminde inşa edilen çeşmeler, bugüne kadar yapılmış çalışmalara göre farklı biçimde gruplandırılmıştır.

Celal Esat Arseven¹⁸¹, çeşmeleri buldukları yere göre mahalle, cami, şadırvan, oda çeşmeleri ve musluklar olmak üzere beş grup halinde incelemiştir. Yılmaz Önge¹⁸² çeşmeleri, çalışma şekillerine ve durumlarına göre iki ana gruba; durumlarına göre de müstakil olmayan ve müstakil çeşmeler olarak iki alt gruba ayırmıştır. Müstakil olmayan çeşmeler ise mahalle, meydan, namazgah ve ayazmalardır. Semavi Eyice¹⁸³, çeşmeleri şehir içi ve şehir dışı (menzil çeşmeleri) olarak iki ana gruba ayırmış ve şehir içi çeşmelerini de meydan ve cephe çeşmeleri olarak iki alt grupta incelemiştir. Ayla Ödekan¹⁸⁴ ise çeşmeleri konumlarına ve fiziksel biçimlerine göre tasniflemektedir.

Bursa'da bulunan bu çeşmeler Ayla Ödekan'ın tipolojisine göre değerlendirilerek konumlarına, cephe kompozisyonlarına ve plan tiplerine göre incelenmiştir.

4.1.1. Konumlarına Göre Çeşmeler: Bağımlı ve bağımsız çeşmeler adı altında iki ana gruba ayrılmaktadır.

4.1.1.1. Bağımlı Çeşmeler: Bağımlı çeşmeler (camii, medrese, ev, dükkan, avlu veya bahçe duvarı gibi) herhangi bir yapı duvarının parçası olarak inşa edilenler ve

¹⁸¹ C. Esat Arseven, "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, S. I, İstanbul 1983, 388-390.

¹⁸² Önge, 1997, s.41.

¹⁸³ Eyice, 1993, s.278-279-282.

¹⁸⁴ Ödekan, 1992, s.294.

herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenenler olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Katalogda incelenen çeşmelerin otuz altı tanesi bağımlı çeşme grubundadır.

Bunlar; Kırkodalar Anibal Çeşmesi (II. yüzyıl), Hüsametdin Tekke Çeşmesi (XVII. yüzyıl), Veledi Yaniç Çeşmesi (1913) ev duvarı, Alaaddin Camii Çeşmesi (XIV. yüzyıl), Altıparmak Camii Çeşmesi (XVI. yüzyıl), Armutlu Meydan Çeşmesi (XVI. yüzyıl), Selçuk Hatun Camii Çeşmesi (1450) (Resim 11), Bedrettin Camii Çeşmesi (XV. yüzyıl), Beşikçiler Çeşmesi (XV. yüzyıl), İbn-i Bezzaz Camii Çeşmesi (XV. yüzyıl), İsa Bey Fenari Çeşmesi I-II (XV. yüzyıl), Zeyniler Çeşmesi (XV. yüzyıl), Umurbey Camii Çeşmesi (1524), Karakadı Mescidi Çeşmesi (XVII. yüzyıl), Darüssaade Ağası Çeşmesi (1743), Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II (1905-06), Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi (1913), Muradiye Camii Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonları), Mollla Arap Camii Çeşmesi (XX. yüzyıl), Tophane Parkı Çeşmeleri (XX. yüzyıl ilk yarısı) avlu duvarına, Hüdavendigâr Camii Çeşmesi (XIV. yüzyıl), İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi (1722), Kavaklı Camii Çeşmesi (1778), Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi (1780), Hocalizade Çeşmesi (1845), Üftade Camii Çeşmesi (1911), cami duvarı, Muradiye Medrese Çeşmesi (XV. yüzyıl) (Resim 27), Veledi Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi (XV. yüzyıl), Meydancık Çatal Çeşme (XVI. yüzyıl), Kurtbasan Çeşmesi (1851), Münir Paşa Çeşmesi (1895) (Resim 95), Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi (1916), Piremir Çeşmesi (1922), bahçe duvarı, Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi (XIV. yüzyıl) medrese duvarı, Kayabaşı Caddesi Çeşmesi (1833) fabrika duvarına bağımlı olan çeşmelerdir.

Herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmeler ise; Bursa Kız Lisesi II Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi ve Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi'dir.

İstanbul ve Anadolu'da yaygın olan bağımlı çeşmelerden bazıları şunlardır; Manisa Ulu Camii Medrese Çeşmesi (1378)¹⁸⁵, İzmir Hafsa Sultan Çeşmesi (XIV. yüzyıl), İzmir Yeşil İmaret Çeşmesi (XV. yüzyıl)¹⁸⁶, İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (1680)¹⁸⁷ (Krş.Res.1), Erzurum Ağvan Çeşmesi (XVII. yüzyıl) (Krş.Res.2), Nevşehir

¹⁸⁵ Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.574-575.

¹⁸⁶ Geyik, 2007, s.24.

¹⁸⁷ Ödekan, 1992, s.287.

Baş Çeşme (1779)¹⁸⁸, Erzurum Yeğen Ağa Çeşmesi (XIX. yüzyıl)¹⁸⁹, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1843)¹⁹⁰ (Krş.Res.3), İskilip Çatlakdere Çeşmesi (1866)¹⁹¹, dir.

4.1.1.2. Bağımsız Çeşmeler: Bağımsız çeşmeler daha çok meydanlardaki büyük çeşmeler olarak görülmektedir. Bunlar herhangi bir yapıya bitişik olmayan çeşmelerdir.

Bursa'da incelediğimiz çeşmelerden on tanesi bağımsız çeşmeler grubundadır. Bunlar; Kız Yakup (Sitti Hatun) Camii Çeşmesi (XV. yüzyıl), Abdal Camii Çeşmesi (1652), Beşir Ağa Çeşmesi (1743), Hacılar Çeşmesi (1749) (Resim 67), Fatma Hanım Çeşmesi (1838) (Resim 81), Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi (1895), Hamidiye Çeşmesi (1901), Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I (1905-06), Buski (Fransız) Çeşmesi (1911), Çinili (Münir Paşa) Çeşme (1913) (Resim 111)'dir.

Ulu Camii Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi ve Çinili (Münir Paşa) Çeşme bağımsız çeşmeler olup dört cepheli çeşmelerdendir.

Anadolu ve İstanbul'da bu gruptaki çeşme örneklerine çok sayıda rastlanır. Niğde Hatıroğlu Çeşmesi (1277), Afyon Yusuf Bin Yakup Medrese Çeşmesi (1278), Bolvadin Alaca Çeşme (1278)¹⁹², Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1544-45)¹⁹³, Karaman İsmail Ağa Çeşmesi (1708)¹⁹⁴, Silivrikapı'da Valide Saliha Sultan Çeşmesi (1725-26) (Krş.Res.4), Sultan III. Ahmet Çeşmesi (1728-29)¹⁹⁵ (Krş.Res.5), İzmir Yeğen Ağa Çeşmesi (1785) (Krş.Res.6), İzmir Hacı Saliha Çeşmesi (1801)¹⁹⁶, İstanbul Abdülhamit II Çeşmesi (1892)¹⁹⁷, Kütahya Hükümet Çeşmesi (1908)¹⁹⁸, Harput Ulu Camii Çeşmesi (Bilinmiyor), Harput Üç Lüleli Çeşme (1906-07)¹⁹⁹ (Krş.Res.7) örnek verilebilir.

¹⁸⁸ Selçuk Mülayim, "Nevşehir'de Türk Dönemi", *Nevşehir*, Ankara 1996, 139.

¹⁸⁹ Yurttaş-Özkan, 2002, s.23-26-40-176.

¹⁹⁰ Pilehvarian, 2000, s.166.

¹⁹¹ Figen İlter, *Bir Anadolu Kenti İskilip*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.12.

¹⁹² Önge, 1997, s.50-52; Evindar Yeşilbaş, *Diyarbakır'da Su Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s.29.

¹⁹³ Ömer Yörükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1987, s.135-136.

¹⁹⁴ Denктаş, 1999, s.43.

¹⁹⁵ Eyice, 1993, s.279-282.

¹⁹⁶ Geyik, 2007, s.40-45.

¹⁹⁷ İ.Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, S.I, İstanbul 1943, s.344.

¹⁹⁸ Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi" *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-82, 444.

¹⁹⁹ Azime Ferya Aktaş, *Elazığ İli Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.264.

4.1.2. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler

Çeşme cephelerinde dikkat çeken en belirgin unsur kemerlerdir. Bursa'daki çeşmelerde cephe kompozisyonları kapsamında, kemer çeşitliliği ve cephe sayısına bakılarak değerlendirilmiştir.

4.1.2.1. Sivri Kemerli Çeşmeler: İncelenen çeşmelerden yirmi tanesi sivri kemerli çeşmeler grubundadır. Bunlar; Alaaddin Camii Çeşmesi, Hüsametdin Tekke Çeşmesi, Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi, Meydancık Çatal Çeşme, Selçuk Hatun Camii Çeşmesi, Muradiye Medrese Çeşmesi, Kız Yakup (Sitti Hatun) Camii Çeşmesi, Beşikçiler Çeşmesi, Armutlu Meydan Çeşmesi (Resim 39), Bedrettin Camii Çeşmesi, İsa Bey Fenari Camii Çeşmesi I, Altıparmak Camii Çeşmesi, Abdal Camii Çeşmesi, Karakadı Mescidi Çeşmesi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Üftade Camii Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Veled-i Yaniç Çeşmesi, Piremir Çeşmesi, Tophane Parkı Çeşmeleri sivri kemerli olarak tasarlanmıştır.

İstanbul ve Anadolu'da sivri kemerli çeşmelere örnek olarak; Isparta Uluborlu Büyük Çeşme (1238-39)²⁰⁰, Diyarbakır Sultan Şuca Çeşmesi (1208-09), Diyarbakır Zinciriye Medrese Çeşmesi (1263)²⁰¹ (Krş.Res.8), İzmir Yeşil İmarat Çeşmesi (XV. yüzyıl) (Krş.Res.9), İzmir Yeğen Ağa Çeşmesi (1785)²⁰², Kayseri Büyük Büründüz Köyü Meydan Çeşmesi (1573), Kayseri Büyük Büründüz Köyü Yazıcı Çeşmesi (1713)²⁰³, İstanbul Emekçi Sinan Çeşmesi (1543)²⁰⁴, İstanbul Osman Ağa Çeşmesi (1621)²⁰⁵, Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1667)²⁰⁶ (Krş.Res.10), İstanbul Abbas Ağa Çeşmesi (1670)²⁰⁷, İstanbul Katip Muslihüddin Camii Çeşmesi (Krş.Res.11) (1720-21)²⁰⁸, Erzurum Hacı Dede Ağa Çeşmesi (1868)²⁰⁹, Giresun Şebinkarahisar Pertevnihal

²⁰⁰ Nermin Şaman Doğan, "Eski Uluborlu'daki Hamam ve Çeşmeler", *Vakıflar Dergisi*, S. XVIII, Ankara 2004, 270.

²⁰¹ Yeşilbaş, 2007, s.53-56.

²⁰² Geyik, 2007, s.24-40.

²⁰³ Mustafa Denktaş, "Kayseri Büyük Büründüz Köyündeki Türk Anıtları", *Vakıflar Dergisi*, S. XVII, Ankara 1998, 168-169.

²⁰⁴ Tanışık, 1943, s.4.

²⁰⁵ Pilehvarian, 2000, s.60.

²⁰⁶ Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949, s.143.

²⁰⁷ *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, (Editör: Necdet Ertuğ), İSKİ, İstanbul 2008, II, 10.

²⁰⁸ Hatice Aynur-Hakan T. Karatepe, *III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995, XX, 146.

Çeşmesi (1864) (Krş.Res.12)²¹⁰, Bitlis Zeydan Çeşmesi (1667), Bitlis Mermer Çeşmesi (XVII. yüzyıl), Bitlis Alemdar Çeşmesi (XIX. yüzyıl)²¹¹, Konya Şerefşirin Çeşmesi (1883)²¹², Manisa Anonim Çeşme (Bilinmiyor), Manisa Ali Bey Camii Çeşmesi (Bilinmiyor)²¹³ verilebilir.

İstanbul çeşmelerinde sivri kemer XVI. yüzyıl ve XVIII. yüzyıla kadar uzanan süre içinde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu’da ise her dönemde sivri kemer çeşmelerde kullanılmasına karşın özellikle XVIII. ve XIX. yüzyılda ağırlık kazanır. Ancak daha erken tarihli örnekler Diyarbakır ve Isparta’da görülen XIII. yüzyıla tarihlenen örneklerdir²¹⁴. Bursa’da sivri kemer uygulaması ise XIV. yüzyıldan başlayarak her dönemde görülmektedir.

4.1.2.2. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler: Bursa’da incelenen çeşmelerden sekiz tanesi bu gruba dahil edilir. İsa Bey Fenari Camii Çeşmesi II, Üç Kurnalar Camii Çeşmesi, Umur Bey Camii Çeşmesi (Resim 36), Darüssaade Ağası Çeşmesi, Kayabaşı Caddesi Çeşmesi, Muradiye Camii Çeşmesi, Hamidiye Çeşmesi ve Molla Arap Camii Çeşmesi yuvarlak kemerli nişe sahip olan çeşmelerdir.

Darüssaade Ağası Çeşmesi yüzeysel yuvarlak kemer formu ile bu gruba dahil edilmektedir. Hamidiye Çeşmesi ise eyvan tarzında yuvarlak kemerlidir.

İstanbul ve Anadolu’da bu çeşmelere örnek olarak; Kayseri Sahibiye Çeşmesi (1266)²¹⁵, Niğde Ulu Camii Çeşmesi (1277)²¹⁶, Afyon Çay Taş Medrese Çeşmesi (1278)²¹⁷, Manisa Dilşikar Hatun Çeşmesi (1579), Manisa Mısırlıoğlu Çeşmesi

²⁰⁹ Hüseyin Yurttaş, “Hacı Dede Ağa Çeşmesi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 1999, V, 193; Hüseyin Yurttaş - Haldun Özkan - Zerrin Köşklü - Muhammed L. Kındığılı, “Erzurum’un Tarihi Eserleri”, *Bir Şehir Var Yaylada Erzurum*, Erzurum 2011, 168.

²¹⁰ Ahmet Ali Bayhan, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*, Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, Erzurum 2003, s.134.

²¹¹ Şehabettin Öztürk, *Bitlis Su Mimarisi*, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya 2004, XII, 53-55-64-65.

²¹² Hüseyin Ersin Aktaş, *Konya Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum 2000, s.79.

²¹³ Gülden Aladağ, *Manisa’nın Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum 1999, s.27-29.

²¹⁴ Aktaş, 2009, s.271.

²¹⁵ Denктаş, 1994, s.28-30.

²¹⁶ Önge, 1997, s.50.

²¹⁷ Önge, 1997, s.51.

(1770)²¹⁸, Afyon/Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (1708-09)²¹⁹ (Krş.Res.13), İzmir Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (1738) (Krş.Res.14), İzmir Kızlarağası Hanı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl)²²⁰, Konya Ahmet Dede Çeşmesi (1744), Konya Serdengeçti Ömer Ağa Çeşmesi (1791)²²¹, Erzurum Emirkurbu Çeşmesi (1798)²²² (Krş.Res.15), İstanbul Ahmet Paşa Çeşmesi (1817)²²³ (Krş.Res.16), İstanbul Tevfik Bey Çeşmesi (1865)²²⁴, Divriği Ahmet Paşa Çeşmesi (1835), Divriği Kalealtı Çeşme (1866)²²⁵, verilebilir.

Anadolu’da yuvarlak kemer uygulaması, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılda yoğunlaşır. En erken tarihli örnekler Niğde, Afyon ve Kayseri’de görülen XIII. yüzyıla ait olan çeşmelerdir²²⁶.

4.1.2.3. Düz Kemerli Çeşmeler: Kavaklı Camii Çeşmesi (Resim 71), Fatma Hanım Çeşmesi, Hocaalizade Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Şerafettin Camii (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi ve Çinili (Münir Paşa) Çeşme Bursa’da bulunan düz kemerli çeşmelerdendir.

Bu tür kemerli çeşme örneklerine XVIII. ve XIX. yüzyılda çokça rastlanmaktadır. Örnek olarak; Kayseri Has Bekçi Camii Çeşmesi (1722-23)²²⁷, Karaman Ballıoğlu Çeşmesi (1791)²²⁸, İzmir Mustafa Efendi Çeşmesi (1795), İzmir Kemeraltı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl) (Krş.Res.17), İzmir Süratli Çeşme (1824)²²⁹, Erzurum Mahmudiye Camii Çeşmesi (XVIII. yüzyıl)²³⁰ (Krş.Res.18), Kilis Hafaf Çeşmesi (1844)²³¹ verilebilir.

4.1.2.4. Dekoratif Kemerli Çeşmeler: İncelenen çeşmelerden üç tanesi bu gruptadır. Beşir Ağa Çeşmesi (Resim 54), Hacılar Çeşmesi ve Münir Paşa Çeşmesi’dir.

²¹⁸ Acun, 1999, s.585.

²¹⁹ Ali Osman Uysal, “Bolvadin’de Bir Lale Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi”, *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, S.XII, Ankara 1988, XXXII, 35.

²²⁰ Geyik, 2007, s.32.

²²¹ Aktaş, 2000, s.66-73.

²²² Ödekan, 1992, s.489-490; Yurttaş-Özkan, 2002, s.84.

²²³ Pilehvarian, 2000, s.153.

²²⁴ İ. Hilmi Tanışık, I, 1943, s.276.

²²⁵ Mustafa Denктаş, *Divriği Çeşmeleri*, Laçın Yayınları, Kayseri 2004, s.14-16-25-27.

²²⁶ Aktaş, 2009, s.273.

²²⁷ Yörükoğlu, s.115-119.

²²⁸ Denктаş, 1999, s.60-63.

²²⁹ Geyik, 2007, s. 49-58-59.

²³⁰ Yurttaş-Özkan, 2000, s.133.

²³¹ Abdülkadir Dünder, *Kilis’teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 2000, s.501-504.

Batılılaşma dönemi ile beraber çeşme formlarındaki değişiklik C ve S kıvrımlı zarif yüzeysel kemerlerde kendini belli eder. Ögelerde ince ve kıvrak çizgiler egemendir.

İstanbul Saadettin Efendi Çeşmesi (1741), İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755), İstanbul Nuru Osmaniye Çeşmesi (1756)²³² (Krş.Res.19), Yusuf Efendi Çeşmesi (1757), İstanbul Esmâ Sultan Çeşmesi (1779) (Krş.Res.20), İstanbul III. Selim Çeşmesi (1790)²³³, İstanbul Silahtar Yahya Efendi Çeşmesi (1788)²³⁴, Kastamonu Kuru Çeşme (1800)²³⁵, İzmir Maraş Çeşmesi (1780), İzmir Kabadayı Çeşmesi (1839)²³⁶ örneklerden sadece bazılarıdır.

4.1.2.5. Dilimli Kemerli Çeşmeler: İncelenen çeşmelerden, Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi (Resim 98) bu grupta ele alınabilir. Çeşme yan yana üç dilimli yonca yaprağı şeklindeki kemer formuyla dikkat çekmektedir. İstanbul Genç Mehmet Paşa Çeşmesi (1729)²³⁷ (Krş.Res.21), Elazığ’da Karasungur Köyü Muhammed Narullah Çeşmesi (1895)²³⁸ (Krş.Res.22) kemer formu, Bursa’da bulunan bu çeşmenin kemer formuyla benzeşmektedir.

4.1.2.6. Çok Kemerli Çeşmeler: Çok kemerli çeşmelere az rastlanmakla beraber, Bursa’da Muradiye Camii Çeşmesi ve Veled-i Yaniç Çeşmesinde (Resim 128) görülmektedir.

Muradiye Camii Çeşmesi yuvarlak niş içerisinde bir adet daha yuvarlak kemere sahiptir. Veled-i Yaniç Çeşmesinde ise iç içe sivri kemer kullanılmıştır.

Anadolu’da bu tipteki örnekler şunlardır; Gelibolu Emir Davut Çeşmesi (1521)²³⁹, Gümüşhane/Torul Güzeldük Köyü Çeşmesi (XIX. yüzyıl)²⁴⁰ (Krş.Res.23),

²³² Ödekan, 1994, s.489-490.

²³³ Kanlıçay, 2010, s.16.

²³⁴ Necdet Ertuğ, (Ed.), *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, İstanbul 2008, III, 54.

²³⁵ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, s.313.

²³⁶ Geyik, 2007, s.63.

²³⁷ Necdet Ertuğ, (Ed.), *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, İstanbul 2008, II, 117.

²³⁸ Aktaş, 2009, s.191.

²³⁹ Osman Ülkü, *Gelibolu’da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi ABD. Erzurum 1998, s.104.

²⁴⁰ Haldun Özkan, “Torul Çeşmeleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.I, Erzurum 2005, V, 126.

İzmir Mısırlı Çeşmesi (XV. yüzyıl), İzmir Süratli Çeşme (1824), İzmir Kasapoğlu Çeşmesi (1904)²⁴¹ dir.

4.1.2.7. Üçgen Alınlıklı Çeşmeler: Üç Kurnalar Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi (Resim 85), Münir Paşa Çeşmesi, Hamidiye Çeşmesi üçgen alınlıklı çeşmelerden olup klasik uygulamalardan farklıdır.

Bunlara örnek olarak; İzmir Yeşil İmaret Çeşmesi (XV. yüzyıl), İzmir Çatal Çeşme (XVI. yüzyıl)²⁴² (Krş.Res.24), İstanbul II. Mahmut Çeşmesi (1718-19)²⁴³, İstanbul Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphane Çeşmesi (1719)²⁴⁴ (Krş.Res.25), Karaman Şahruh Sokak Çeşmesi (Bilinmiyor), Karaman Emine Hanım Çeşmesi (1725)²⁴⁵, Erzincan Üzümlü Konak Çeşmesi (1801)²⁴⁶, Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (1844)²⁴⁷, Konya Balıklı Çeşme (XIX. yüzyıl)²⁴⁸, Erzurum Murat Paşa Hamamı Çeşmesi (XIX. yüzyıl)²⁴⁹, Sakarya Bezirci Sokak Çeşmesi (XIX. yüzyıl)²⁵⁰ verilebilir.

4.1.2.8. İki Cepheli Çeşmeler: İncelenen çeşmelerden Selçuk Hatun Camii Çeşmesi ve Münir Paşa Çeşmesi bu grupta ele alınmaktadır.

İstanbul ve Anadolu'da iki cepheli çeşmelere örnek olarak; İstanbul/Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732)²⁵¹ (Krş.Res.26), Edirne İbrahim Ağa Çeşmesi (1669), Edirne Hacı Ali Ağa Çeşmesi (1732), Edirne Afife Hatun Çeşmesi (1773)²⁵² (Krş.Res.27), Konya Müftü Çeşmesi (1742)²⁵³, İzmir Ömer Ağa Çeşmesi (1837), İzmir

²⁴¹ Geyik, 2007, s.23-59-86.

²⁴² Geyik, 2007, s.24-27.

²⁴³ Necdet Ertuğ (Ed.), *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, İstanbul 2008, I, 249.

²⁴⁴ Barışta, 1993, s.66.

²⁴⁵ Denктаş, 2000, s.48-156.

²⁴⁶ Hamza Gündoğdu, "Üzümlü İlçesi ve Çevresindeki Tarihi ve Kültürel Kalıntılar", *Erzincan Üzümlü*, Erzincan 2004, s.125.

²⁴⁷ Haşim Karpuz, *Trabzon*, Ankara 1990, s.70.

²⁴⁸ Aktaş, 2000, s.81.

²⁴⁹ Yurttaş-Özkan, 2002, s.146.

²⁵⁰ Yusuf Çetin, *Sakarya ve İlçelerindeki Sivil Mimari Eserler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD., Erzurum 2006 s.82; Yusuf Çetin, "Sakarya Çeşmeleri", *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S. XIV, Erzurum 2008, s.127.

²⁵¹ Pilehvarian, 2000, s.100; İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, 1949, s.85.

²⁵² Karademir, 2007, s.101.

²⁵³ Aktas, 2000, s.65.

Kabadayı Çeşmesi (1839)²⁵⁴, Antep Kilis'te Küçük Çarşı Çeşmesi (XIX. yüzyıl)²⁵⁵ verilebilir.

4.1.2.9. Dört Cepheli Çeşmeler: Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi ve Çinili (Münir Paşa) Çeşme dört cepheli çeşmeler grubundadır. Yapının dört cephesinde bulunan musluklardan su sağlanır.

Anadolu'da bu tipte örneklere fazla rastlanmaz. Erzurum'un dört cepheli çeşmesi, Dörtgüllü Çeşmesi (1759)²⁵⁶ (Krş.Res.28)'dir. Edirne Hacı Adil Bey Çeşmesi (1904), Edirne Ticaret Lisesi Çeşmesi (1916)²⁵⁷, de yine dört cepheli çeşmelere örnektir.

En gelişmiş örnekleri Lale Devri ve bunu takiben batılılaşma dönemi içinde yapılan çeşme mimarisinde kendini göstermektedir. Üsküdar Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi (1713)²⁵⁸, Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi (1732)²⁵⁹ (Krş.Res.29), Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1732)²⁶⁰ gelişmiş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.3. Plan Tiplerine Göre Çeşmeler

4.1.3.1. Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler: Katalogda yer alan çeşmelerden, Kırkodalar Anibal Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi (Resim 75), Fatma Hanım Çeşmesi, Hocaalizade Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I-II, Buski Çeşmesi, Şerafettin Camii (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi bu grubu yansıtan örneklerdir.

Bu çeşmeler, klasik şemadan uzaklaşan üst kısmı taçlandırılmış dikdörtgen birer pano halinde düzenlenmiş ayna taşından oluşan bir tipi oluşturmaktadır. Bursa'da incelenen çeşmelerden Kavaklı Camii Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi üçgen alınlıkla çevrelenmiş bir ayna taşından ibarettir. Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi ve Bursa Kız Lisesi II Çeşmesi kenarlarda kavislenerek düzenlenmiş bir mermerden, Şerafettin Camii

²⁵⁴ Geyik, 2007, s.63.

²⁵⁵ Dündar, 2000, s.490.

²⁵⁶ Pilehvarian, 2000, s.72.

²⁵⁷ Karademir, 2007, s.190.

²⁵⁸ Yurttaş-Özkan, 2002, s.77.

²⁵⁹ Tanışık, 1943, s.134; Semavi Eyice, "III. Ahmet Meydan Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, I, 192.

²⁶⁰ Aynur-Karatepe, 1995, s.189.

(Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi düz dikdörtgen bir mermer plakadan, Buski Çeşmesi Fransız tasarımı olduğundan tamamen farklıdır.

Nişsiz düz cepheli çeşmelerin İstanbul ve Anadolu'daki bazı örnekleri şunlardır; İstanbul Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (1784)²⁶¹, Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (1844)²⁶², İzmir Hisar Camii Avlu Çeşmesi (XIX. yüzyıl), İzmir Sahlebicioğlu Çeşmeleri (XIX. yüzyıl)²⁶³, Ayaş İncipınarı Sokağı Çeşmesi (XX. yüzyıl ortaları)²⁶⁴, Erzurum Kırkçeşme (1698) (Krş.Res.30), Erzurum Çarıkcıoğlu Çeşmesi (XIX. yüzyıl), Erzurum Ketencizade Camii Çeşmesi (XX. yüzyıl)²⁶⁵, Elazığ/Ulukent Hacı Muharrem Paşa Çeşmesi (XIX. yy.)²⁶⁶, Edirne Hacer Hanım Çeşmesi (1912) (Krş.Res.31), Edirne İmaret Çeşmesi (Bilinmiyor), Edirne Yeniçeriler Çeşmesi (Bilinmiyor)²⁶⁷, dir.

4.1.3.2. Yüzeysel Nişli Çeşmeler: İncelenen çeşmelerden; Üç Kurnalar Çeşmesi, Zeyniler Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I, Münir Paşa Çeşmesi, Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi ve Çinili (Münir Paşa) Çeşme bu gruptadır.

Beşir Ağa ve Hacılar Çeşmesinde dönemin süsleme özelliği C ve S kıvrımlarıyla yüzeysel niş oluşturulmuş ve üstte taçlandırılarak ayna taşı çevrenmiştir. Ulu Cami Avlu Çeşmesinde derin olmayan üç dilimli kemer formu ile, Darüssaade Ağası Çeşmesinde ise istiridye kabuğu ya da ışınsal bir formla niş çerçevesi oluşturulmuştur. Münir Paşa Çeşmesinde bitkisel kıvrımlarla, Çinili Çeşmede yüzeysel sütunlar üzerine oturan at nalı yüzeysel kemerle, Zeyniler Çeşmesinde yine burmalı sütunlar üzerine oturan Bursa kemeri ile, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I ise ortası bitkisel kıvrımlarla dolgulanmış yüzeysel sivri kemeriyle bu gruba dahil edilmektedir.

İstanbul ve Anadolu'da inşa edilen ve günümüze ulaşabilen pek çok çeşmede yüzeysel niş yaygın şekilde kullanılmıştır. Örnek olarak; Tokat Pazar Hatun Hanı

²⁶¹ Engin Özdeniz, *İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul 1995, s.235.

²⁶² Haşim Karpuz, "Trabzon'un Tarihi Yapıları", *Trabzon*, İstanbul 1996, 124.

²⁶³ Geyik, 2007, s.76.

²⁶⁴ Murat Çerkez, "Ayaş Yunak ve Çeşmeleri", *Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2-3 Mayıs 1997*, Ayaş, 199-233.

²⁶⁵ Yurttaş-Özkan, 2002, s.45-77-123.

²⁶⁶ Aktaş, 2009, s.276.

²⁶⁷ Karademir, 2007, s.191.

Çeşmesi (1239)²⁶⁸, Kayseri Sahip Ata Çeşmesi (1266)²⁶⁹, Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271)²⁷⁰ (Krş.Res.32), Niğde Ulu Camii Çeşmesi (1277), İzmir Selçuk İsabey Çeşmesi (1375)²⁷¹, İstanbul Davut Paşa Çeşmesi (1485), İstanbul Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (1532), İstanbul Defterdar Çeşmesi (1543) (Krş.Res.33), Beşikçizade Çeşmesi (1692), Hatice Hanım Çeşmesi (1827)²⁷², Harput Sara Hatun Çeşmesi (XV. yüzyıl), Harput Alaaddin Bey Çeşmesi (1580-81), Palu Kasımiye Çeşmesi (1715)²⁷³ verilebilir.

4.1.3.3. Derin Nişli (Eyvanlı) Çeşmeler: Bursa'da İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi ve Hamidiye Çeşmesi (Resim 108) eyvan tarzında nişe sahiptir. Diğer çeşmelerden farklı olarak niş derinliği daha da belirgin olarak düzenlenmiştir.

Anadolu'da eyvan planlı çeşmeler ağırlıklı olarak XVIII. ve XIX. yüzyıllarda görülmeye başlanmasına rağmen, Bursa'da sadece bu iki çeşmede karşımıza çıkmaktadır. Bu gruba giren örnekler ise; Avanos Sarı Han Çeşmesi (XIII. yüzyıl ilk yarısı)²⁷⁴, İzmir Selçuk İsa Bey Camii Çeşmesi (1375)²⁷⁵, Bitlis Zeydan Çeşmesi (1667), Bitlis Şor Çeşme (XVIII. yüzyıl), Bitlis Sinan Bey Çeşmesi (XVIII. yüzyıl)²⁷⁶, Arapkir Seydi Çeşmesi (1705)²⁷⁷, Hekimhan Sarıkız Çeşmesi (1757)²⁷⁸, Kilis Ayönü Çeşmesi (1807), Kilis Salih Ağa Çeşmesi (1855)²⁷⁹ (Krş.Res.34), Niğde/Fertek Orta Pınar Çeşmesi (Bilinmiyor)²⁸⁰, Harput Meydan Çeşmesi (1879) (Krş.Res.35), Harput Üç Lüleli Çeşme (1906-07)²⁸¹ dir.

²⁶⁸ Önge, 1997, s.46-47.

²⁶⁹ Mustafa Denктаş, *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*, Kayseri 2000, s.874.

²⁷⁰ Denктаş, 2002, s.873.

²⁷¹ Önge, 1997, s.50-55-56.

²⁷² Tanışık, S.I, 1943, s.2-4-94-128-252.

²⁷³ Aktaş, 2009, s.266.

²⁷⁴ Önge, 1997, s.44.

²⁷⁵ Önge, 1997, s.55-56.

²⁷⁶ Öztürk, 2004, s.53-65.

²⁷⁷ Abdülselem Uluçam, "Arapkir'deki Osmanlı Dönemi Yapıları", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (22-26 Eylül 1986)*, Ankara 1986, V, 568.

²⁷⁸ Nurşen Fındık Özkul, "Hekimhan Çeşmeleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.9, Erzurum 2006, 112.

²⁷⁹ Dündar, 2000, s.505-510.

²⁸⁰ Mehmet Özkarcı, "Niğde-Fertek'de Osmanlı Dönemi Mimari Eserler", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (9-13 Eylül 2002)*, Ankara 2005, II, 1244.

²⁸¹ Aktaş, 2009, s.100-264.

4.2. YAPI ELEMANLARI

Çeşmeler küçük ölçekli yapılar olup, yapı elemanları cephe elemanları olarak değerlendirilmektedir. Lüle, ayna taşı, kemer, su teknesi, dinlenme sekisi, tas nişi, üst örtü çeşmenin yapı elemanlarına dahil edilmektedir.

4.2.1. Lüle: Çeşmelerde ayna taşının üzerinde yer alan, suyun sağlandığı yapı elemanıdır.

Lüle özellikle su kaynaklarının bol olduğu yerlerde kullanılmıştır. Suyun yeterli olmadığı yörelerde ise suyun ziyan olmaması için çareler aranmıştır. Önceleri lülelerin ağızlarına konulan tıkaçlarla suyun devamlı akması engellenmiştir. Daha sonra ise gelişerek musluk haline dönüşmüşlerdir²⁸².

Katalogda incelenen çeşmelerden Kırkodalar Anibal Çeşmesi, Altıparmak Çeşmesi, Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi, Meydancık Çatal Çeşme, Hüsametdin Tekke Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II ve Üftade Camii Çeşmelerinin muslukları olmayıp suları akmamaktadır. Kurtbasan Çeşmesi ve Kız Yakup Çeşmelerinde ise su lüleden akmaktadır. Diğer çeşmelerin muslukları ise orijinal olmayıp sonradan eklenmiştir.

4.2.2. Ayna Taşı: Üzerinde lüle bulunan taş yada mermerden yapılmış olan levhadır. Bu kısımda kitabe de bulunmaktadır. Çeşmenin süsleme açısından en güzel işlenen parçasıdır. Katalogda incelenen çeşmelerden yoğun bezemeli ayna taşına sahip olan çeşmeler; Muradiye Medrese Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Hocaalizade Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Münir Paşa Çeşmesi, Çinili (Münir Paşa) Çeşme, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I ve Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi'dir. Bunlardan Muradiye Medrese Çeşmesi ayna taşında, taş ve tuğla dizilerinin oluşturduğu bezeme hakimdir. İncelenen diğer çeşmelerin ayna taşı bezemeli değildir.

4.2.3. Kemer: Nişi belirleyen, taş, tuğla, ve mermer malzemeden oluşan mimari elemandır. Cepheye karakter kazandıran ana unsurdur. Çeşmenin ön cephesinin ana

²⁸² Ayça Sibel Akkaya, *Musluk Tasarımının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Güncel Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s.10.

eksenini oluşturan ve ayna taşının iki yanında çıkıntı olarak yer alan ve iki duvarın üstünün örtülmesine yardımcı olan mimari örtüdür. Aslında inşaat tekniği açısından çeşmelere kemer yapılması zorunlu değildir ve çeşmelerin ön cephesi tamamen düz duvar olarak da yapılabilir. Kemer yapılmasındaki asıl amaç mimari estetik kaygılar ve hazneli çeşmelerin çok uzak mesafelerden de tanınmasını sağlamak ve başka yapılardan ayırt edilmesini kolaylaştırmak içindir²⁸³.

Bursa'da incelenen çeşmelerden; yirmi çeşme sivri kemerli, sekiz çeşme yuvarlak kemerli, altı çeşme düz kemerli, üç çeşme dekoratif kemerli, bir çeşme dilimli kemerli, iki çeşme ise çok kemerlidir.

XVIII. yüzyılın başlarında C kıvrımlı kemerler bu yüzyılın ortalarında S kıvrımlı kemerlere dönüşürler²⁸⁴. Bursa'da Beşir Ağa Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi ve Münir Paşa Çeşmelerinde dekoratif kemer uygulaması görülmektedir. Bu tarzda meydana getirilen kemer formuna sahip en önemli örnekler arasında İstanbul Nur-u Osmaniye Külliyesinde bulunan III. Osman Çeşmesini (1756)²⁸⁵ verebiliriz.

4.2.4. Su Teknesi: Musluktan akan suların toplanıp boşaltıldığı kısımdır. Suyun insanların üzerine sıçramaması için yapılmıştır. Katalogda incelenen kırk iki çeşmenin su teknesi bulunmaktadır. Bunlar; Abdal Camii Çeşmesi, Armutlu Meydan Çeşmesi, Alaaddin Camii Çeşmesi, Altıparmak Camii Çeşmesi, Bedrettin Camii Çeşmesi, Beşikçiler Camii Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I-II, Buski Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Hamidiye Çeşmesi, Hocaalizade Çeşmesi, Hüdavendigâr Camii Çeşmesi, İbn-i Bezzaz Camii Çeşmesi, Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi, Kız Yakup Çeşmesi, İsabey Fenari Camii Çeşmesi I-II, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Karakadı Mescidi Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Muradiye Camii Çeşmesi, Muradiye Medrese Çeşmesi, Münir Paşa Çeşmesi, Piremir Çeşmesi, Selçuk Hatun Camii Çeşmesi, Şerafettin Camii (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi, Tophane Parkı Çeşmeleri, Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi, Çinili (Münir Paşa) Çeşme, Umurbey Camii Çeşmesi, Kayabaşı Caddesi Çeşmesi, Üç Kurnalar Çeşmesi, Veledi Yaniç

²⁸³ M. Sönmez-H. Akmeydali, "Konya Çeşmeleri", *Rölöve ve Restorasyonlar Dergisi*, S.VI, Ankara 1987, 135-167.

²⁸⁴ Ödekan, 1992, s.282.

²⁸⁵ Egemen, 1993, s.680.

Çeşmesi, Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi, Molla Arap Camii Çeşmesi ve Zeyniler Çeşmesi'dir.

Bu çeşmelerden su teknesi süslemeli olanlar şunlardır; Armutlu Meydan Çeşmesi, Beşikçiler Çeşmesi Beşir Ağa Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi ve Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi'dir. Süslemeli olan bu çeşmelerden Armutlu Meydan Çeşmesi, Beşikçiler Çeşmesi ve Bursa Kız Lisesi II Çeşmesinin su tekneleri sonradan konulmuştur.

Kırkodalar Anibal Çeşmesi, Hüsamettin Tekke Çeşmesi, Meydancık Çatal Çeşme ve Üftade Camii Çeşmesinin su teknesi bulunmamaktadır.

4.2.5. Dinlenme Sekisi: Çeşmeye su doldurmak için gelenlerin üzerine su sıçramaması ve dinlenmeleri için yapılan, niş içerisinde veya kemer ayaklarının önüne yerleştirilmiş yüksekçe yatay düzlüktür. İncelenen çeşmelerden on dokuz çeşmenin dinlenme sekisi bulunmaktadır. Abdal Camii Çeşmesi, Alaaddin Camii Çeşmesi, Armutlu Meydan Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Hocaalızade Çeşmesi, Hüdavendigâr Camii Çeşmesi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Molla Arap Çeşmesi, Selçuk Hatun Camii Çeşmesi, Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi, Çinili (Münir Paşa) Çeşme, Üç Kurnalar Çeşmesi ve Veledi Yaniç Çeşmesi'dir.

4.2.6. Tas Nişi: Su tasının konulması için yapılmış olan küçük nişleridir. Ayrıca su içmeye gelenlerin ellerinde bulunan küçük eşyaları koymaları için de yapılmış yapı elemanıdır. Bursa çeşmeleri içerisinde, Beşir Ağa Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Muradiye Medrese Çeşmesi ve Üftade Camii Çeşmesinde tas nişi bulunmaktadır. İncelenen diğer çeşmelerde tas nişine rastlanmamıştır.

4.2.7. Üst Örtü: Genellikle hazneli çeşmelerin üzerini kapatmak için yapılmıştır. Bursa çeşmelerinin çoğu duvara yada bir yapıya bitişik olup üst örtüleri yoktur. Üzerinde yapı bulunmayan çeşmeler düz dam, kiremit çatı yada üçgen çatı şeklinde kapatılmıştır.

Abdal Camii Çeşmesi, Alaaddin Camii Çeşmesi, Armutlu Meydan Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Hüdavendigâr Camii Çeşmesi, İsa Bey Fenari Çeşmesi I, Muradiye Medrese Çeşmesi, Selçuk Hatun Camii Çeşmesi, Umurbey Camii Çeşmesi kiremit çatı ile örtülmüştür.

Beşir Ağa Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hamidiye Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Münir Paşa Çeşmesi, Üç Kurnalar Camii Çeşmesinin üst örtüleri üçgen alınlıklı çatı ile kapatılmıştır.

Muradiye Camii Çeşmesi ve Kız Yakup Çeşmesi kurşun kaplamalı çatı, Çinili (Münir Paşa) Çeşme ise ahşap çatı ile örtülmüştür.

Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi üst örtüsü mermer plaka olup kenarları palmet motifleriyle taçlandırılmıştır.

4.3. MALZEME VE TEKNİK

Bursa yapılarında kullanılan malzemeler diğer kentlerdeki yapılardan biraz farklıdır. XIV. yüzyıl Bursa yapılarında ana malzeme taş ve tuğladır. Erken dönem Bursa yapılarında, çoğunlukla tuğla ve taş sıralarının oluşturduğu almaşık bir duvar örgüsü görülmektedir. Düzgün kesme taş ve mermer uygulaması Yıldırım Bayezid döneminden itibaren kullanılmaya başlamıştır.

Türk çeşme mimarisinde taş, mermer, tuğla ve dökme demir gibi malzemeler kullanılmıştır.

Katalogda incelediğimiz çeşmelerden tamamen mermer malzemedен inşa edilen çeşmeler şunlardır; Zeyniler Çeşmesi, Şerafettin Paşa Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Hocaalızade Çeşmesi, Ulu Camii Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi ve Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II'dir.

İstanbul ve Anadolu'da mermer malzeme kullanılarak yapılmış olan bazı çeşme örnekleri şu şekildedir; İstanbul III. Mustafa Han Çeşmesi (1760)²⁸⁶, Cezayirli Hasan

---

²⁸⁶ Pilehvarian, 2000, s.112.

Paşa Çeşmesi (1780)²⁸⁷, III. Selim Han Çeşmesi (1802)²⁸⁸, İzmir Kızlarağası Hanı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl), İzmir Kemeraltı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl)²⁸⁹ dir.

Taş, tuğla ve mermerin beraber kullanıldığı çeşmeler; Alaaddin Camii Çeşmesi, Armutlu Meydan Çeşmesi, Üç Kurnalar Çeşmesi, Bedrettin Camii Çeşmesi, İsa Bey Fenari Camii Çeşmesi I-II, Kız Yakup Çeşmesi, Umurbey Camii Çeşmesi, Abdal Camii Çeşmesi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Üftade Camii Çeşmesi, Veledi Yaniç Çeşmesi, Piremir Çeşmesi ve Molla Arap Camii Çeşmesi’dir.

Diğer çeşmeler ise taş, tuğla, mermer, küfeki taşı ve çininin kullanıldığı yapılardır. Buski Çeşmesinde pirinç dökme demir kullanılmıştır.

4.4. KİTABELER

Bursa’da incelenen çeşmelerde, sülüs, talik, ve kufi hatla kitabeler yazılmıştır.

İncelenen çeşmelerin on sekizinin üzerinde kitabe görülmektedir. Abdal Camii Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I-II, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Hocaalızade Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Kayabaşı Caddesi Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Meydancık Çatal Çeşme, Münir Paşa Çeşmesi, Şerafettin Paşa Çeşmesi, Ulu Camii Avlu Çeşmesi, Çinili Çeşme, Veledi Yaniç Çeşmelerinin kitabeleri bulunmaktadır.

4.5. SÜSLEME

Türk sanatında çeşmeler, yüzyılların duygu, düşünce ve estetik anlayışıyla seçilmiş konuları ile Türk mermer ve taş işçiliğinin zengin motif kataloğunu oluşturmaktadır²⁹⁰.

Bursa, Klasik dönem, Lale Devri, Barok ve Rokoko üslubu ile Ampir üslubunun bezeme özelliklerini yansıtan çeşme örnekleri ile dikkat çekmektedir.

²⁸⁷ Özdeniz, 1995, s.226.

²⁸⁸ Pilehvarian, 2000, s.145.

²⁸⁹ Geyik, 2007, s.49-50.

²⁹⁰ Örçün Barışta, “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, 245.

4.5.1. Süsleme Türleri

4.5.1.1. Bitkisel Motifler

4.5.1.1.2. Vazo İçinde Bitki Motifi

Vazo motifi, Türklerde Osmanlı devrinde yaygınlık kazanmıştır. Özellikle mezar taşları ve çeşmelerde sıkça kullanılan bu motif XVI. yüzyılda sade iken XVII. ve XIX. yüzyılda daha gelişmiş olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹¹.

Darüssaade Ağası Çeşmesi, Hocaalızade Çeşmesi ve Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesinde vazo, vazo içinden çıkan bitki motifi ve vazo içinden çıkan çiçek motifleri görülmektedir.

Darüssaade Ağası Çeşmesinin arka cephesinde, türbeye ait kitabenin iki yanına yerleştirilmiştir. Burada yer alan çiçek motifi dışa doğru düzenlenmiştir. Hocaalızade Çeşmesinde ise bu motif mermer ayna taşının tam ortasında bulunmakta olup yapraklar içe doğru kavislendirilmiştir. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesinin ayna taşı üzerinde vazo motifi olmakla beraber içinde çiçek motifi kullanılmamıştır.

XVIII. ve XIX. yüzyıl ile birlikte görülmeye başlayan bu motifin örneklerine; İstanbul Ayşe Hatun Çeşmesi (1794) (Krş.Res.36), Kaptan Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (1780)²⁹², İstanbul II. Mahmut Han Çeşmesi (1811)²⁹³, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1783)²⁹⁴ (Krş.Res.37), İzmir Mustafa Efendi Çeşmesi (1795), İzmir Kemeraltı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl)²⁹⁵, Şanlıurfa Şehbenderiye Camii Çeşmesi (1903)²⁹⁶, Harput Üç Lüleli Çeşme (1905-06)²⁹⁷, de rastlanır.

²⁹¹ Halit Çal-Gazanfer İltar, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 2011, s.43.

²⁹² Sinem, Sevinçtav Kanlıçay, *Barok- Rokoko Yorumlu XVIII. yy. İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s.72-74.

²⁹³ Pilehvarian, 2000, s.151.

²⁹⁴ Barışta, 1993, s.8.

²⁹⁵ Geyik, 2007, s.32-33.

²⁹⁶ A. Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.34.

²⁹⁷ Aktaş, 2009, s.281.

4.5.1.1.3. Çiçek Motifi

Çiçek, Türk bezeme sanatının özellikle hatayi örneklerinde çok çeşitli stilizasyonla kullanılan bir motiftir. Lale Devri'nde yaygınlaşan ve yoğun olarak kullanılan naturalist meyve ve çiçek kompozisyonlarının sayısı Lale Devri'ni izleyen barok ve rokoko dönemde yok denecek kadar azalmıştır. Bu kompozisyonların çalışma kapsamında 1740-1780 yılları arasında birkaç örnekte yalnızca kitabe bezemesinde göze çarpmayan biçimde, ancak yeni motiflerle uzlaşma içinde kullanıldığı görülmüştür²⁹⁸.

Bursa'da incelenen çeşmelerden; Armutlu Meydan Çeşmesinin su teknesi üzerinde lale ve karanfil motifleri, Beşikçiler Çeşmesi su teknesi üzerinde kabartma yapraklar arasında iki adet dört yapraklı çiçek motifi, Darüssaade Ağası Çeşmesinin istiridye kabuğu ile oluşturulan kemer formu ortasında yer alan çiçek motifi, Hacılar Çeşmesi ayna taşının iki yanına yerleştirilen gül motifi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi su teknesi üzerinde karşılıklı yerleştirilen lale motifleri, Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi kitabesinin iki yanında çiçek motifi ve Buski (Fransız) Çeşmesinde yine karşılıklı iki adet çiçek motifi görülmektedir.

4.5.1.1.4. Akant Yapağı

Türk bezeme sanatında, bitkisel motifler arasında yaprak motifinin önemli bir yeri vardır. XVIII. yüzyıl başında yaprak, Lale Devri çeşmelerinin, kıvrıkdal kompozisyonlarının vazgeçilmez ana öğelerindedir. 1770'lerin sonuna doğru akant yapağı yanlara doğru genişler. Daha dolgun, ışık gölge oyunları yaratan bu görünüm Barok etkilidir.

Bursa'da ki çeşmelerden Beşir Ağa çeşmesinin kemer kilit taşı ortasında ve bunun iki yanında bulunmaktadır. Kavaklı Camii Çeşmesi'nin üçgen alınlık kısmına geçilen tepelik kısmında yine akant yapağına yer verilmiştir. Bursa Kız Lisesi I Çeşmesinin iki yanında çeşmeyi sınırlandıran bloklar üzerinde ise, akant yapraklarından oluşan bir kompozisyona yer verilmiştir.

Bu motifin benzer şekilde kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır; İstanbul Hamidiye Sebili Çeşmesi (1777), İstanbul Silahtar Yahya Efendi Çeşmesi (1788), İstanbul Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1791)²⁹⁹ (Krş.Res.38)'dir.

²⁹⁸ Kanlıçay, 2010, s.71.

²⁹⁹ Kanlıçay, 2010, s.39.

4.5.1.1.5. Selvi Motifi

Selvi motifi çeşmelerde ayna taşı bezemelerinde zengin çeşitlemelere sahiptir³⁰⁰. Bursa'da Darüssaade Ağası Çeşmesi'nin ayna taşının iki yanındaki bloklarda ucu dışarıya doğru kavislenmiş selvi motifi bulunmaktadır. Yine bu çeşmenin su teknesi üzerinde ortada yıldız çiçeğinden oluşan rozetin iki yanında düz bir şekilde yukarıya doğru devam eden selvi motifi görülmektedir.

Selvi motifine örnek olarak; Edirne Saraçhane Sinan Ağa Çeşmesi (1669), Edirne Musalla Çeşmesi (1684), Edirne Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi (1702), Edirne Atlar Çeşmesi (Bilinmiyor)³⁰¹, İstanbul Bereketzade Çeşmesi (1723)³⁰² (Krş.Res.39), Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723)³⁰³ (Krş.Res.40), Taksim I. Mahmut Çeşmesi (1732)³⁰⁴, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1732)³⁰⁵, Kütahya Musalla Mezarlığı Çeşmesi (XIX. yüzyıl)³⁰⁶ verilebilir.

4.5.1.1.6. Palmet Motifi

İlkçağ sanatından beri kullanılan dilimli simetrik yaprak motifi olup, adını Yunanca (Palma) kelimesinden almaktadır³⁰⁷.

Türk süsleme sanatının her döneminde ve her dalında görülebilen bu süslemeleri Bursa'daki bazı çeşmelerde de görmek mümkündür. Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi su teknesi üzerinde palmet motifini hatırlatan bir görünüm içerisinde ele alınan aşağı bakar şekilde düzenlenmiş motiflere yer verilmiştir. Bursa Kız Lisesi I Çeşmesinin iki yanındaki bloklar üzerinde, akant yaprakları arasında palmet motifi görülmektedir. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesinde ise çeşme etrafını bir taç gibi çevrelemiştir.

³⁰⁰ Barışta, 1991, s.74; Geyik, 2007, s.155.

³⁰¹ Karademir, 2007, s.209.

³⁰² Tanışık, 1949, s.79; Ayla Ödekan, "Bereketzade Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 156.

³⁰³ Tanışık, 1943, s.52.

³⁰⁴ Barışta, 1991, s.74.

³⁰⁵ Pilehvarian, 2000, s.101.

³⁰⁶ Altun, 1981, s.443.

³⁰⁷ Şeyda Yavuz, *Türk Süsleme Sanatlarında Rumi Motifi ve Tarihsel Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2008, s.7.

4.5.1.1.7. Kıvrıkdal Motifi ve Bitkisel Kompozisyonlar

Belirli bir düzen içinde birbirine yada kendi içinde dolanan bitki dalları biçimindeki bezeme pek çok üslupla biçimlendirilmiş geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Bu motife, Anadolu çeşmelerinde XVI. ve XX. yüzyıl başına kadar rastlanmaktadır. İstanbul'da ise XVIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan bu motif kıvrık dallar, akantus yaprakları biçiminde düzenlenmiştir³⁰⁸.

Bursa'da ki çeşmelerde de yoğun olarak kullanılan bu motifin örneklerine; Abdal Camii Çeşmesi, Beşir Ağa Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Kayabaşı Caddesi Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi ve Çinili (Münir Paşa) Çeşme'de rastlanmaktadır.

Abdal Camii Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I, Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi, Kayabaşı Caddesi Çeşmesinin cephelerinde kıvrık dallardan oluşan bezeme hakimdir. Beşir Ağa Çeşmesinin ayna taşında ise mermer üzerine kabartma kıvrık dallardan oluşan zengin bir bitkisel kompozisyon dikkat çekmektedir.

Fatma Hanım Çeşmesinin ayna taşı ortasında kıvrık dallardan oluşan zengin bitkisel kompozisyon, çeşme cephesine bir taç gibi yerleştirilmiştir. Çeşmenin su teknesi ve dinlenme sekileri üzerinde yaprak ve karanfil motiflerinden bir bezeme uygulanmıştır.

Kurtbasan Çeşmesinde ayna taşının iki yanında asma dallarından oluşan bezeme görülmektedir.

Münir Paşa Çeşmesinde ise farklı olarak bu süsleme çini üzerine uygulanmıştır.

Çinili (Münir Paşa) Çeşme su tekneleri üzerinde daha kalın şekilde birbirine dolanan kıvrık dallar ve bitkisel öğeler bulunmaktadır.

Bu yoğun bezeme unsurunun bazı örnekleri şunlardır; Karaman İbrahim Bey İmareti Çeşmesi (XV. yüzyıl)³⁰⁹, Tire Çatal Çeşme (XVI. yüzyıl)³¹⁰, İstanbul Mehmet Emin Ağa Sebili Çeşmesi (1740), İstanbul Saadettin Efendi Sebili (1741), İstanbul Yahya Efendi Çeşmesi (1788)³¹¹ (Krş.Res.41), Afyon Taşpınar Çeşmesi (XVIII.

³⁰⁸ Pilehvarian, 2000, s.67.

³⁰⁹ Denктаş, 2000, s.19.

³¹⁰ Gül, 2007, s.27.

³¹¹ Kanlıçay, 2010, s.70.

yüzyıl), Afyon Burmalı Çeşme (XIX. yüzyıl)³¹², Elazığ/Ulukent Hacı Muharrem Paşa Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonu)³¹³ dir.

4.5.1.2. Nesneli Motifler

4.5.1.2.1. İstiridye Kabuğu Motifi

Darüssaade Ağası Çeşmesi ve Hacılar Çeşmesinde bu motif uygulanmıştır.

Barok ve Rokoko üslubunun kendini hissettirdiği ıstiridye kabuğu motifi³¹⁴, 1740'lardan başlayarak otuz sene kadar çeşmelerde doğala yakın görüntüsüyle kilit taşında ve kartuşlarda uygulanmıştır. İlerleyen dönemlerde yaprak motifiyle kaynaşmıştır³¹⁵. İstiridye formu ilk olarak 1741 tarihli İstanbul'da Mehmet Emin Ağa Sebili sütun başlıklarında uygulanmıştır. Bundan sonraki ıstiridye formunun İstanbul dışındaki ilk uygulamasını Bursa Hacılar Çeşmesinde görmekteyiz³¹⁶. Bu kemer formuyla oluşturulan bir diğer çeşme ise Darüssaade Ağası Çeşmesi'dir. Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723), Taksim'deki I.Mahmut Çeşmesi (1732), İstanbul Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1735)³¹⁷, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (1731) (Krş.Res.42), Kaptan Hacı Hüseyin Çeşmesi (1732), İstanbul Kemankeş Çeşmesi (1732)³¹⁸ (Krş.Res.43) cephelerinde de ıstiridye motifi ile uygulanmış kemer düzenlemesi görülür.

4.5.1.2.2. Perde ve Püskül Motifi

Ampir üslubun etkisindeki dönemin tüm yapılarında olduğu gibi çeşme yapılarında da görülen diğer bir dekoratif süsleme perde ve püskül motifleridir³¹⁹.

³¹² Karasu, s.78-82.

³¹³ Aktaş, 2009, s.282.

³¹⁴ Kanlıçay, 2010, s.58; Demet Coşansel, *19.Yüzyıl Mimarlığı İçinde Dolmabahçe Sarayı'nın Yeri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1991, s.46; "İstiridye", *Meydan Larousse*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1992, X, 113; Nurhan Atasoy, "Barok", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, 82-83; Doğan Kuban, "Barok Mimari", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 61-65.

³¹⁵ Kanlıçay, 2010, s.61;

³¹⁶ Salih Yılmaz, *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005, s.22.

³¹⁷ Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.1-19-32; Tanışık, 1949, s.54-98.

³¹⁸ Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.1-25-51.

³¹⁹ Pilehvarian, 2002, s.249.

Akant yaprağı ile bütünleşmiş püskül motifi Fransız rokocosunda sık kullanılan bir bezemdir. Püskül her zaman aşağı sarkar vaziyette değil, Batılı örneklerin kullanımına benzer şekilde, aynı zamanda yukarı, sağa ve sola bakar konumda da kullanılmıştır³²⁰.

Bursa çeşmelerinde püskül motifinin kullanıldığı çeşmeler; Beşir Ağa Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi ve Kavaklı Camii Çeşmesidir.

Beşir Ağa Çeşmesi ve Darüssaade Ağası Çeşmesinin ayna taşı üzerinde tasnişinin altında aşağı bakar şekilde püskül motifine yer verilmiştir. Kavaklı Camii Çeşmesinde ise yine ayna taşı üzerinde bitkisel öğelerle yoğunlaştırılmış yan yana püskül motifleri bulunmaktadır.

Perde motifi ise, Hocaalizde Çeşmesi ayna taşında, iki yandan kurdela ile bağlanmış şekilde düzenlenmiştir. Aynı motifi Kurtbasan Çeşmesinin ayna taşı üzerinde ay yıldız motifinin kenarlarında aşağı sarkar şekilde görülmektedir.

Bu süsleme motiflerinin örneklerine; Üsküdar Saadettin Efendi Çeşmesi (1741), İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755) (Krş.Res.44), İstanbul Bilal Ağa Çeşmesi (1796), Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1791)³²¹ ve İstanbul Yusuf Efendi Çeşmesi³²²,nde rastlanmaktadır.

4.5.1.2.3. Ay - Yıldız Motifi

Bursa'da ay-yıldız motifi, Kurtbasan Çeşmesi ve Buski Çeşmesi'nde görülmektedir. Kurtbasan Çeşmesi ayna taşı üzerinde ay yıldız motifi sekiz yapraklı çiçek biçiminde düzenlenmiştir.

Ay-yıldız motifi İstanbul'da XIX. yüzyılda, Anadolu'da ise XIX. ve XX. yüzyıllarda görülmektedir³²³.

Bu motifin Anadolu ve İstanbul'daki örnekleri arasında; İstanbul Mahmut Ağa Çeşmesi (1831), İstanbul Bab-ı Ali Çeşmesi (1848)³²⁴, İzmir Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesi (1893)³²⁵ (Krş.Res.45), Karaman Halil Efendi Çeşmesi (1906)³²⁶, Kilis Salih Ağa Çeşmesi (1855), Kilis Küçük Çarşı Çeşmesi (1933)³²⁷ verilebilir.

³²⁰ Kanlıçay, 2010, s.69.

³²¹ Kanlıçay, 2010, s.16-22.

³²² Ödekan, 1994, s.490.

³²³ Aktaş, 2009, s.285.

³²⁴ Pilehvarian, 2000, s.156-178.

³²⁵ Geyik, 2007, s.100.

³²⁶ Denктаş, 2000, s.127-129.

³²⁷ Dündar, 2000, s.533-534.

4.5.1.2.4. Volüt

İyon düzeninde tek eksene göre simetrik sütun başlığının ayırt edici ögesi olan spiral biçimli kıvrımdır. Yunan-Roma sanatında yoğun olarak kullanılmıştır³²⁸.

Barok dönemde alt bölümle üst bölüm arasında geçişi sağlayan büyük kıvrımlar olarak tanımlanabilir. Çeşme süslemesinde özellikle motiflerin sonlarında sütun başlıklarında ve kemerlerde kullanılmıştır.

Bursa'da, Hacılar Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I ve Münir Paşa Çeşmelerinde bezemenin uygulamaları görülmektedir.

Hacılar Çeşmesinin kitabeliğini çevreleyen çerçevede içe doğru kıvrılan volüt görülmektedir. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I'nde iki yandan çeşmeyi sınırlayan bloklar üzerinde bitkisel motifler arasında volütler görülmektedir. Münir Paşa Çeşmesinde ise yüzeysel kemerde ince kıvrımlı olarak düzenlenmiştir. Bezemenin uygulandığı örnekler arasında; Üsküdar Saadettin Efendi Çeşmesi (1741) (Krş.Res.46), İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755), İstanbul Abdülhamit Çeşmesi (1782), Üsküdar Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1791)³²⁹, 'ni verebiliriz.

4.5.1.2.5. Balık Pulu Motifi

Bursa Çeşmeleri arasında balık pulu motifini sadece Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesinin kemer köşeliklerinde görmekteyiz.

4.5.1.3. Geometrik Motifler

4.5.1.3.1. S ve C Kıvrımı

XVIII. yüzyıldan itibaren yeni bezeme üslubunun gelişmesinde Fransız rokocosunun etkisini açıkça gösteren motiflerin başında S ve C kıvrımları gelir³³⁰. Motifin çeşme tasarımlarında yaprak motifine benzer ya da kaynaşmış görünümleri yüzeylerde gelişimi izlenebilen bir çeşitlilikle karşımıza çıkmaktadır³³¹.

Bursa Beşir Ağa Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi ve Münir Paşa Çeşmelerinde S ve C kıvrımları kemer formunu belirlemiş, Kavaklı Camii Çeşmesinde ise üçgen alınlıkla yaprak motifine dönüşen bir kompozisyon içerisinde ele alınmıştır.

³²⁸ Kanlıçay, 2010, s.63.

³²⁹ Kanlıçay, 2010, s.64.

³³⁰ Kuban, 1994, s.63; Hatice Aksu, "Rokoko", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, XXXV, 159-160.

³³¹ Kanlıçay, 2010, s.45.

XVIII. yüzyıl çeşme mimarisinin değişen motif anlayışı içerisinde bazen tek tek bazen birleştirici özelliği kullanılarak uygulanan S ve C kıvrımlı örnekler arasında; İstanbul Nuruosmaniye Çeşmesi (1756)³³², Kaptan Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (1780), III. Selim Çeşmesi (1790), Kadıköy Halit Paşa Çeşmesi (1794), Beyazıt Seyyid Hasan Paşa Sebili (1745) (Krş.Res.47), Silahtar Yahya Efendi Çeşmesi (1788)³³³ sayılabilir.

4.5.1.3.2. Kartuşlar

Osmanlı sanatında geleneksel rozetin yerini alan ve daha sonra kullanım alanı çeşitlenen bezemesel bir ayrıntıdır. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru daha küçük boyutlu ve yassı alçak kabartma kartuşlar rokoko üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Gelişimini daha plastik bir görüntüye kavuşarak devam ettiren kartuşlar, I. Abdülhamit döneminde (1774-1789) biraz daha büyümüş ve üçüncü boyut vurgusu artmıştır³³⁴.

Bursa'da, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Kavaklı Camii Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi, Münir Paşa Çeşmelerinde kartuş uygulaması görülmektedir.

Hacılar Çeşmesi kemer köşeliklerinde, dekoratif iki kartuş bulunmaktadır. Yine aynı çeşmede çerçeve şeklinde ve kitabeliğin yerleştirildiği daha büyük hacimli bir kartuş dikkat çekmektedir.

Kavaklı Camii Çeşmesinde ise üçgen alınlık içerisinde tam ortaya yerleştirilmiş oval biçimde ve etrafının yapraklarla çevrelendiği kartuş görülmektedir. Kitabelik ise bordürler halinde dikdörtgen kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir.

Darüssaade Ağası Çeşmesi, Fatma Hanım Çeşmesi, Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi ve Münir Paşa Çeşmelerinde dikdörtgen ve yanlarda dilimli şekilde düzenlenmiş içerisine kitabenin yerleştirildiği kartuşlar görülmektedir.

Kartuşun Osmanlı çeşmelerinde görülmeye başladığı İstanbul Mehmet Emin Ağa Sebili (1740) (Krş.Res.48) ve Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi (1741)'dir. Yine Hamidiye Sebili (1777), I. Abdülhamit Çeşmesi (1782) ve Sineperver Valide Sultan Çeşmesi (1780)³³⁵ uygulamanın örneklerinden sadece birkaçıdır.

³³² Ödekan, 1994, s.490.

³³³ Kanlıçay, 2010, s.52-53.

³³⁴ Kuban, 1994, s.63.

³³⁵ Kanlıçay, 2010, s.64-65.

4.5.1.3.3. Arabesk Motifi

Geometrik ve geçmeli tarzı olan arabesk, Rokokonun Osmanlı sanatına girdiği dönemde çeşme motifleri arasına girmiştir³³⁶.

Bursa çeşmelerinde; Hacılar Çeşmesi ve Kavaklı Camii Çeşmesinde bu motif uygulanmıştır.

Hacılar Çeşmesinin ayna taşında bulunan, yüzeysel dekoratif kemerin köşelerinde görülmektedir.

Kavaklı Camii Çeşmesinin ayna taşını sınırlayan kemerin, üç köşesini çevreler şekilde yerleştirilmiştir. Yine, kitabeliğin alt kısmında iki kartuş içerisinde arabesk motifi görülmektedir.

Bu motifin örneklerine; İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755) ve İstanbul Yusuf Efendi Çeşmesi (1757)³³⁷ de rastlanmaktadır.

4.5.1.3.4. Plasterler (Sütun)

Çeşme kemerini taşıyan ve cephede mimari bir unsur olan plasterler (sütun) Osmanlı mimarisinde sıkça kullanılmıştır.

Çeşmelerde sütun biçimleri rokoko panoların yuvarlak çita profillerine uyacak şekilde genellikle ince ve yuvarlaktır. Gömme sütun I. Abdülhamit devrinden sonra sıklıkla kullanılmaya başlamış, konsollar önem kazanmıştır³³⁸. 1770'ler de ikili, üçlü sütunlar sık uygulanmış ve buna bağlı olarak profillerde çoğalma görülmüştür³³⁹.

Bursa'da incelenen çeşmelerden; Beşir Ağa Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I, Fatma Hanım Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Hocaalızade Çeşmesi, Münir Paşa Çeşmesi, Tophane Çeşmesi I, Ulu Cami (Münir Paşa) Avlu Çeşmesi, Çinili (Münir Paşa) Çeşme ve Zeyniler Çeşmesinde plasterleri görmekteyiz.

Beşir Ağa Çeşmesi ve Tophane Parkı Çeşmesi I'de kemeri taşıyan plasterler ince, yuvarlak ve korint başlıklı şekilde düzenlenmiştir. Ulu Cami Avlu Çeşmesi, Çinili Çeşme'de ise cephe aralarında yer almıştır.

³³⁶ Kanlıçay, 2010, s.77.

³³⁷ Kanlıçay, 2010, s.78.

³³⁸ Ayla Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)", *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, III, 346-435; A. Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975, s.23.

³³⁹ Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954, s.72.

Zeyniler Çeşmesinde yine kemerin iki yanında düzenlenmiş plasterler ince ve üst üste yerleştirilen V motifiyle gövdeye hareket kazandırılmıştır.

Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesinde cepheleri ayıran plasterlerin gövdesi sarmal şekilde olup uçlarına yaprak motifi yerleştirilmiştir.

Bursa Kız Lisesi Çeşmesinin cephesinde bulunan plasterler da hafif dışa yansıtılmıştır. Fatma Hanım Çeşmesinin iki yanındaki kare plasterler gövdede yivlerle hareketlendirilmiş ve kaide başlıklarında silmelerle tamamlanmıştır.

Hacılar Çeşmesinde nişi iki yandan sınırlayan plasterler barok cephelerin görünümünde kat kat etkisi uyandıran profilleri ile dikkat çekmektedir.

Bursa dışında uygulamanın bazı örnekleri şunlardır; İstanbul I. Abdülhamit Çeşmesi (1778), Nur-u Osmaniye Çeşmesi (1786) ve Davutpaşa Hazine Dar Ustası Çeşmesi (1792)³⁴⁰ (Krş.Res.49)'dir.

4.5.1.3.5. Rozet ve Madalyon

Üsluplaştırılmış yuvarlak bezeme öğeleri³⁴¹ olan rozete, Armutlu Meydan Çeşmesi, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Hacılar Çeşmesi, Kurtbasan Çeşmesi ve Zeyniler Çeşmesi'nde rastlanmaktadır.

Armutlu Meydan Çeşmesi su teknesi üzerinde iki, Darüssaade Ağası Çeşmesinin su teknesi üzerinde ise bir adet aynı türden ortada yıldız, çevresine oturtulan üç sıra gül yaprağından meydana gelmiş rozetler bulunmaktadır.

Hacılar Çeşmesinin su teknesi üzerinde üç, Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II su teknesi üzerinde üç, iç kısımda ise biri tam, ikisi yarım bırakılmış rozetler yer almaktadır. Zeyniler Çeşmesinin musluk taşında bir adet dilimli rozete rastlanmaktadır.

XIX. ve XX. yüzyılda ışınsal yada dilimli şekilde adlandırılan madalyonlar, çeşmeler dışında mezar taşlarında da sıkça kullanılmıştır³⁴². Bursa'da Kurtbasan Çeşmesi su teknesinin ortasına ışınsal bir madalyon yerleştirilmiştir.

Bu rozetlerin benzer örnekleri; Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723), İstanbul Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1735), İstanbul I. Mahmut Çeşmesi (1732)³⁴³'dir.

³⁴⁰ Kanlıçay, 2010, s.23; Enis Karakaya, "Hazine Dar Ustası Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IV, 37.

³⁴¹ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, (6. Basım), İstanbul 1995, s.120.

³⁴² Çal-İltar, 2011, s.40; Halit Çal-Özlem Ataoğuz Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Ankara 2008, s.26.

³⁴³ Barışta, 1988, s.1-19-32.

Işınsal madalyonlar ise, İstanbul Silivrikapı Perestu Kadı Çeşmesi (1895)³⁴⁴ (Krş.Res.50), Topkapı Sarayı Şehzadeler Hamamı Çeşmesi (XIX. yüzyıl)³⁴⁵ cephelerinde bulunmaktadır.

4.5.1.4. Çini Süslemeler

İlk devir Bursa çinilerinde Selçuklu çinilerinin renkleri biraz daha mat şekilde devam etmiş sarı ve yeşil renkleri çok kullanılmıştır. Bursa'da dikkat çeken diğer bir unsurda mavi-beyaz çinilerin yaygın olmasıdır³⁴⁶.

Münir Paşa Çeşmesi, Çinili (Münir Paşa) Çeşme ve Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi'nde çini kullanılmıştır.

Münir Paşa Çeşmesinin cephesi dikdörtgen şeklinde çini bordürlerle çevrilidir. Renkli sır tekniğindeki kompozisyonda mavi, yeşil, sarı ve beyaz renklerle rumi ve kıvrık dallarla oluşturulan bitkisel bezeme uygulanmıştır.

XX. yüzyıl yapısı olan Çinili Çeşme'de zengin bir süsleme özelliği görülmektedir. Çeşmenin ayna taşı üzerinde; lacivert, beyaz, kırmızı, mavi, yeşil ve firuze renklerinde düzenlenen lale, çiçek ve sarmal motifli Kütahya çinilerine rastlanmaktadır. Bunun dışında yine çini rozetlerde görülmektedir.

Kiremitçi Sinan Bey Çeşme cephesinde; lacivert, yeşil, sarı, kırmızı ve beyaz renklerinin kullanıldığı beş adet çini tabak bulunmakla beraber bunlar, XX. yüzyıl süsleme anlayışını göstermektedir.

³⁴⁴ Egemen, 1993, s.686.

³⁴⁵ Kuban, 1994, s.64.

³⁴⁶ Zeynep Akbaş Uyanık, *Çinilerde Kullanılan Kütahya Çini Desenleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.10.

SONUÇ

İnsanlar için vazgeçilmez unsurlardan biri olan su ögesi, insan hayatını ve çevresini etkilemekle beraber mimaride de farklı yapıların (çeşme, sebil, şadırvan, hamam, vb...) imar edilmesine sebep olmuştur. Mimaride bu özellik sadece su sağlamak ya da ihtiyaç gidermek anlamında değil, dekoratif unsurlu şehir süsü olarak adlandırılan meydan çeşmelerinin yapılması ile sonuçlanmıştır.

Türklerde her dönemde su, mimari yapıların vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Yayıldıkları kültüre yerleşerek imaret ettikleri her yerde, yaptıkları kültür ve sanat eserleri arasında su ile ilgili yapılar çok önemli bir yer tutar. Bu eserler çok sayıda ve birbirinden farklı hizmetlere uygun sanat eseri biçimleri, gerekse bu eserlerin yapım ve kullanımları ile ilgili inanç ve gelenekleri ile yüzyıllar boyunca zengin, muhteşem bir Türk Su Medeniyeti meydana getirilmiştir.

Çalışma konumuzu oluşturan Bursa, su ögesi bakımından geçmiş tarihlerden beri önemli ve özel bir yere sahiptir. Bursa'nın su ile anılmasını "Bursa sudan ibaret olan bir şehrimizdir" diyerek en iyi şekilde nitelendiren Evliya Çelebi'dir.

İncelenen Bursa çeşmeleri, Osmanlı döneminde hayır ve dua kazanma, halkın su ihtiyacını karşılama amacı ve dönem içinde yenilik ve mimari değişimlere paralel olarak inşa edilmiştir. Bu yüzden dekoratif özellikleri ve süsleme açısından zengindir.

Bu çalışma kapsamında Bursa merkezde yer alan kırk altı çeşme incelenmiştir. Bunlardan Kırkodalar Anibal Çeşmesi II. yüzyıl'a ait bir çeşmedir. Diğerleri ise XIV., XV., XVI., XVII., XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllara ait Osmanlı dönemi ve sonrasında yapılan çeşmelerdir.

Bursa çeşmeleri, konumlarına göre, cephe kompozisyonlarına, plan tiplerine, malzeme-teknik, süsleme ve yapı elemanlarına göre değerlendirilmiş ve benzerleri ile karşılaştırılmıştır. Bunlardan otuz altısı bağımlı, on tanesi bağımsız çeşme grubundadır.

Cephe sayısına göre Bursa Çeşmeleri, iki çeşme iki cepheli, iki çeşme dört cepheli, diğerleri de tek cepheli olarak düzenlenmiştir.

Çeşmelerin esas biçimini oluşturan kemer formu, sivri kemer, yuvarlak kemer, düz kemer, dekoratif kemer, dilimli kemer, çok kemerli ya da nişsiz düz ayna taşından oluşan düzenleme ile karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı dönemi yapıları olan Bursa çeşmelerinde kitabelerde bulunmaktadır. Kitabe, hem klasik devrin hem batılılaşma devrinin vazgeçilmez öğelerindedir. Katalogdaki çeşmelerden on sekiz tanesinin kitabesi mevcuttur.

Bursa'da incelenen çeşmelerin bir diğer dikkat çeken özelliği de tas nişi ve dinlenme sekilerine sahip oluşlarıdır. Beşir Ağa Çeşmesi, Darüssaade Ağası Çeşmesi, Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi, İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi, Muradiye Medrese Çeşmesi ve Üftade Çeşmesinde tas nişi bulunmaktadır. On dokuz çeşmede dinlenme sekisi, kırk iki çeşmede ise su teknesine yer verilmiştir.

Üst örtü bakımından üçgen alınlıklar dikkat çeker. Altı adet çeşmenin üçgen alınlığı bulunmaktadır. Bu alınlık yağmur suyunun kolayca akıp gitmesi çeşmeye zarar vermemesi anlamında da düşünülmüş ve uygulanmıştır. Yine kiremit çatı ve düz mermer plaka halinde örtülerde görülür. Ayrıca duvara giydirilmiş çeşmelerin üst örtüleri yoktur.

Malzeme olarak on çeşme tamamen mermerden yapılmıştır. Diğer çeşmelerde mermerle beraber taş, tuğla ya da çini malzeme kullanılmıştır.

Süsleme açısından incelediğimiz çeşmeler, erken tarihlerde inşa edilenlerde taş ve tuğlaların farklı dizilmesiyle oluşan bir hareketlilik ve kirpi saçakla süsleme oluşturulurken, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bitkisel motiflerle süslenmiştir. Süslemenin en yoğun hissedildiği ayna taşında da devrin en güzel örneklerini görmek mümkündür.

Bursa şehir merkezinde Osmanlı döneminden kalan çeşmeler, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu ve Buski'nin emekleriyle, yapılan restorasyonlarla ve çevre düzenlemeleriyle yaşatılarak halen kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acun, Hakkı, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Akkaya, Ayça Sibel, *Musluk Tasarımının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Güncel Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Aksu, Hatice, "Rokoko", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, XXXV, 159-160.
- Aktaş, Azime Ferya, *Elazığ İli Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Aktaş, H. Ersin, *Konya Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum 2000.
- Akmaydalı, H.-Sönmez M., "Konya Çeşmeleri", *Röleve ve Restorasyonlar Dergisi*, S.VI, Ankara 1987.
- Aladağ, Gülden, *Manisa'nın Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum 1999.
- Altun, Ara, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumununun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-82, 171-700.
- Arel A., *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1975.
- Arseven, C. Esat, "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, I, 389-390.
- ....., *Türk Sanat Tarihi*, İstanbul 1954.
- Aslanapa, Oktay-Diez, Ernest, *Türk Sanatı*, İstanbul 1955.
- Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949.
- ....., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1986.

- Atalay, İbrahim-Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1997.
- Atasoy, Nurhan, “Barok”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, V, 81-83.
- Ataş, Musa, *Bursa Kılavuzu*, Cumhuriyet Matbaası, Bursa 1944.
- Aytöre, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1962, 45-68.
- Aynur, Hatice-Karatepe Hakan, *III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, XX, İstanbul 1995.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Mimari Çağının Menşe’i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1407)*, Baha Matbaası, I, İstanbul 1966.
- ....., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri (1403-1451)*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- ....., *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481)*, Baha Matbaası, III, İstanbul 1973.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı- Yüksel, İ.A., *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976.
- Baltacı, Cahit, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, Teşkilat Tarihi Yayınları, İstanbul 1976.
- Barışta, Örcün, “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı Dönemi Çeşmeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, 242-246.
- ....., *İstanbul Çeşmeleri, Bereketzade Çeşmesi*, Acar Matbaacılık, İstanbul 1989.
- ....., *İstanbul Çeşmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- ....., *İstanbul Çeşmeleri, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi-Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi-Kemankeş Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

- Bayhan, Ahmet Ali, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar*, Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, Erzurum 2003.
- Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa Aysan Matbaası, Bursa 1950.
- ....., *Bursa'da Ulu Camii*, İstanbul 1950.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- Bulut, Lale-Aydoğan Demir (Ed.), *Akdeniz'de İslam Sanatı, Erken Osmanlı Sanatı, Beyliklerin Mimarisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- “Bursa”, *Meydan Larousse*, İstanbul 1973, II, 650-655.
- ....., *Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, VIII, 450-457.
- ....., *Görsel Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, 275-284.
- ....., *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, III, 1623-1624.
- Bursa Eski Eserleri Sevenler Hizmet Albümü*, 1946-85
- Bursa İl Yıllığı*, Coğrafya Bölümü, Bursa 1973.
- Bursa İl Yıllığı*, Tarih Bölümü, Bursa 1973.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Bursa 1973 İl Yıllığı*, Bursa 1973.
- Coşansel, Demet, *19. Yüzyıl Mimarlığı İçinde Dolmabahçe Sarayı'nın Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.
- Çal, Halit-İltar Gazanfer, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara 2011.
- Çal, Halit-Çal Ataoğuz Özlem, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Ankara 2008.
- Çeçen, Kazım, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları*, İstanbul 1999.

- ....., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi*, İSKİ, İstanbul 1999.
- Çerkez, Murat, "Ayaş Yunak ve Çeşmeleri", *Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2-3 Mayıs 1997*, Ayaş, 199-233.
- Çetin, Yusuf, *Sakarya ve İlçelerindeki Sivil Mimari Eserler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD., Erzurum 2006.
- ....., "Sakarya Çeşmeleri", *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S.XIV, Erzurum 2008, 125-131.
- Çetintaş, Sedat, "Türkler'de Su, Çeşme, Sebil", *Güzel Sanatlar Dergisi*, İstanbul 1944, 125-147.
- ....., *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da Murad I ve Beyazid I Binaları*, İstanbul 1952.
- Çiftçi, Fazıl, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995.
- Çodur, Dursun Ali-Yıldız Süha, *İstanbul'da Suyun Serüveni*, İSKİ, İstanbul 1996.
- Çuhadar, Özlem, *Bursa Çeşmelerinde Revak*, Bursa 2011.
- Darkot, Besim, "Bursa", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1973, V, 412-417.
- Denктаş, Mustafa, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, VII, 873.
- ....., *Divriği Çeşmeleri*, Laçın Yayınları, Kayseri 2004.
- ....., *Karaman Çeşmeleri*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1999.
- ....., "Kayseri Büyük Büründüz Köyündeki Türk Anıtları" *Vakıflar Dergisi*, S.XVII, Ankara 1998, 168-170.
- ....., *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*, Kayseri 2000.

- ....., *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1994.
- Demiralp, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Diez, Ernest, "Bursa", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1949, II, 800-811.
- Diez, Ernest- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul 1955.
- Doğan, M. Sabri, *İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları*, Konya 2004.
- Doğan, Nermin Şaman, "Eski Uluborlu'da ki Hamam ve Çeşmeler", *Vakıflar Dergisi*, S.XVIII, Ankara 2004, 265-270.
- Dündar, Abdülkadir, *Kiliste'ki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 2000.
- Erçağ, Beyhan, "İstanbul Su Mimarisinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler", *İlgi Dergisi*, S.49, İstanbul 1987, 2-5.
- Egemen, Affan, *İstanbul Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993.
- Ertuğ, Necdet, (Ed.), *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, İSKİ, I, İstanbul 2008.
- ....., *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, İSKİ, II, İstanbul 2008.
- ....., *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, İSKİ, III, İstanbul 2008.
- Eyice, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006.
- ....., "Çeşme", *TDVİA.*, İstanbul 1993, VIII, 284-287.
- ....., "Çukur Çeşme", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 537.
- ....., "III. Ahmet Meydan Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, I, 192-193.
- ....., "Hüdavendigâr Külliyesi", *TDVİA.*, İstanbul 1998, XVIII, s.291-295.
- Gabriel, Albert, *Une Captale Turgue Brousse*, Paris-E.De Boccard 1958.

- .....,“Bursa’da I. Murad Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşe’i Meselesi”,
Vakıflar Dergisi, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Ankara 1942, 37.
- ....., *Bir Türk Başkenti Bursa*, Paris 1958, (Çeviri: Neslihan Er-Hamit Er-
Aykut Kazancıgil), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2008.
- Geyik, Gül, *Çeşme’nin Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Seminer Çalışması), Atatürk
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006.
- ....., *İzmir Su Yapıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- Günaydın, Nurşen - Kaplanoğlu, Raif, *Seyahatnamelerde Bursa*, Bursa Ticaret Borsası
Yayınları, Bursa 2000.
- Gündoğdu, Hamza, “Üzümlü İlçesi ve Çevresindeki Tarihi ve Kültürel Kalıntılar”,
Erzincan Üzümlü, Erzincan 2004, 125.
- İlter, Figen, *Anadolu Kenti İskilip*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- İnalcık, Halil, “Bursa”, *TDVİA.*, İstanbul 1992, VI, 445-452.
- “İstiridyе”, *Meydan Larousse*, Sabah Yayınları, İstanbul 1992, X, 113-116.
- Kanlıçay, Sevinçtav Sinem, *Barok- Rokoko Yorumlu XVIII. yy. İstanbul Çeşmelerinde
Kompozisyon, Motif ve Terimler (1740-1797)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans
Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Karademir, Murat, *Edirne Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Karakaya, Enis, “Hazinadar Usta Çeşmesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IV,
37-38.
- Karasu, Gülay, *Afyon Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Karpuz, Haşim, *Şebinkarahisar*, Ankara 1989.
- ....., “Trabzon’un Tarihi Yapıları”, *Trabzon*, İstanbul 1996, 103-142.

- Kaplanoğlu, Raif, *Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*, Yenigün Yayınları, Bursa 1994.
- ....., *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, Bursa Ticaret Borsası Yayınları, Bursa 1996.
- Kazancıgil, Rahmi, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi*, İstanbul 1992.
- Koyunluođlu, A.M. Turgut, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935.
- Köylüoğlu, N.M., *Edirne'de Osmanlı'dan Günümüze Su Yapıları*, Edirne 2001.
- Kuban, Doğan, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İTÜ. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954.
- ....., "Barok Mimari", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, s.61-65.
- Kumbaracılar, İzzet, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938.
- Kuran, Abdullah, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Camii*, Ankara ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara 1964.
- Kürkçüoğlu, A. Cihat, *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- Martal, Abdullah, "XVI. yy. Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten*, I, Ankara 1988.
- Mülayim, Selçuk, "Nevşehir'de Türk Dönemi", *Nevşehir*, Ankara 1996, 124-143.
- Nirvan, Sadi Nazım, *İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti*, İstanbul 1953.
- Ödekan, Ayla, "Çeşme", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, II, 490-503.
- ....., "Ahmet III. Sebili ve Çeşmesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, I, 116-117.
- ....., "Bereketzade Çeşmesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 156.
- ....., *Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)*, *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, S.III, İstanbul 1995.

- Öney, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı 14. 15. Yüzyıl, Türkiye Teşkilat Yayınları*, Ankara 1989.
- Önge, Yılmaz, “Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadırvanları”, *Uluslar arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989)*, Ankara 1997, s.2.
- ....., “İstanbul’un Namazgahlı Çeşmelerinden Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi” *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları*, TTOK, İstanbul 1992, 189-200.
- ....., *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997.
- ....., “Vakıf Müessesesinde Su ve Önemi”, *Birinci Vakıf Haftası*, Ankara 1983, 23-26.
- Özdeniz, Engin, *İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul 1995.
- Özer, Arif Selçuk, *Geçmişten Günümüze Bursa Çeşmeleri*, Buski Yayınları, Bursa 2010.
- Öziş, Uzal, *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye’de ki Eski Su Yapıları*, Ankara 1994.
- Özkan, Ertuğrul, *İstanbul’da Bizans Devri Su Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, İstanbul 1989.
- Özkan, Haldun, “Torul Çeşmeleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.I, Erzurum 2005, V, 125-126.
- Özkarıcı, Mehmet, “Niğde Fertek’de Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (9-13 Eylül 2002)*, Ankara 2005, II, 124.
- Özkul, Nurşen Fındık, “Hekimhan Çeşmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.9, Erzurum 2006, 112.
- Öztürk, Şehabettin, *Bitlis Su Mimarisi*, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya 2004.

- Pilehvarian, Nuran Kara, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*, Yem Yayınları, İstanbul 2000.
- ....., "Osmanlı Çeşme Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XII, 247-251.
- Sözen, Metin-Tanyeli, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 2005.
- Sözmez, M.-Akmeýdalı H., "Konya Çeşmeleri", *Rölöve ve Restorasyonlar Dergisi*, S.VI, Ankara 1987, 135-167.
- Süslü, Azim, *Tarihi Bursa*, Ankara 1980.
- Tanışık, İ. Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul 1943.
- ....., *İstanbul Çeşmeleri II*, İstanbul 1949.
- Tansuğ, Sezer, "XVIII. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 2006, VI, 94-98.
- Topçu, Sultan, *Develide'ki Türk Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.
- Turani, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, (6. Basım), İstanbul 1995.
- Turyan, Hasan, *Bursa Evliyaları ve Tarihi Eserleri*, Merve Yayınları, Bursa 1997.
- Türkiye Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, VGMV., Ankara 1983, III, (Özet Kısım).
- Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim tarihi: 20 Şubat 2011, <http://www.tuik.gov.tr>
- Uluçam, Abdüselam, "Arapkir'deki Osmanlı Dönemi Yapıları", X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (22-26 Eylül 1986), Ankara 1986, V, 568.
- Uyanık, Zeynep Akbaş, *Çinilerde Kullanılan Kütahya Çini Desenleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Uysal, Ali Osman, "Bolvadin'de Bir Lale Devri Eseri Ağılönü Çeşmesi", *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, S.XII, Ankara 1988, XXXII, 35.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yayınları, S.I, Ankara 1947.

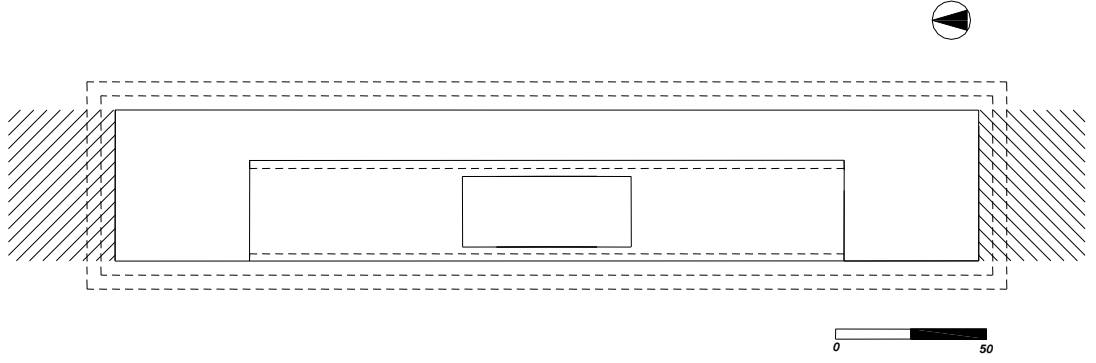
- Ülkü, Osman, *Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi ABD, Erzurum 1998.
- ....., *Lale Devri Çeşme ve Sebilleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Erzurum 1991.
- Yalılı, Melike-Solmaz, Seval Kutlu Akal, "Su Temini Tesislerinin Tarihsel Gelişimi Sürecinde Bursa İli", *Uludağ Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, S.I, Bursa 2004, IX, 171-181.
- Yalman, Bedri, *Bursa*, İstanbul 1977.
- Yavaş, Doğan, "Bursa'da Kitabeli Osmanlı Çeşmeleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.II, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Bursa 2000, 25-40.
- ....., "Muradiye Külliyesi", TDVİA., İstanbul 2006, XXXI, 197.
- Yavuz, Şeyda, *Türk Süsleme Sanatlarında Rumi Motifi ve Tarihsel Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2008.
- Yeşilbaş, Evindar, *Diyarbakır'da Su Mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Yıldırım, Savaş, *Erken Osmanlı (1300-1453) Yapılarında Çini Süsleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Yılmaz, Salih, *Osmanlı Mimarisinde İstiridyeye Formu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Yosunkaya, Büke, *Bursa ve İznik'deki Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Yörükoğlu, Ömer, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1987.

Yurttaş, Hüseyin-Özkan, Haldun, *Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları*, Erzurum 2002.

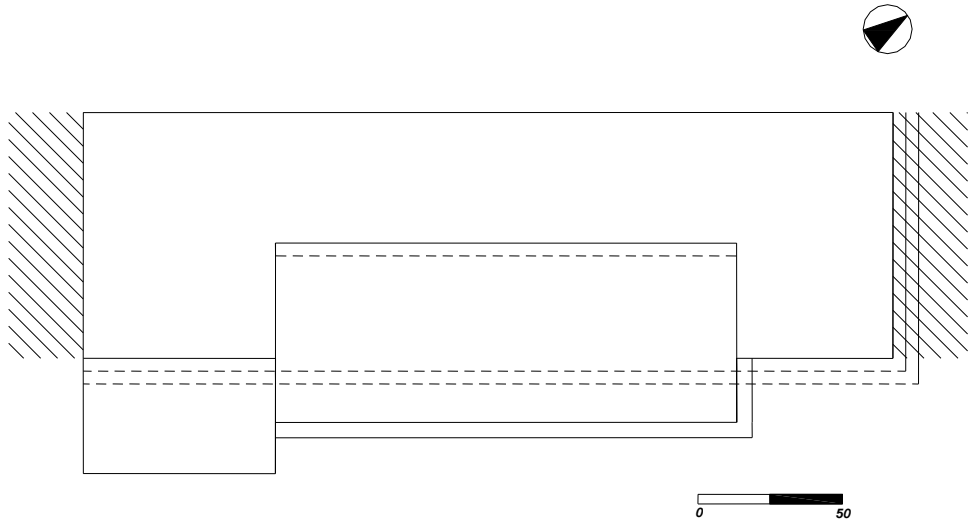
Yurttaş, Hüseyin, “Hacı Dede Ağa Çeşmesi”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.V, Erzurum 1999, 193-199.

Yurttaş, Hüseyin - Özkan, Haldun - Köşklü, Zerrin - Kındığılı, Muhammet Lütfü, “Erzurum’un Tarihi Eserleri”, *Bir Şehir Var Yayılda Erzurum*, Erzurum 2011, 91-208.

(21. *Enbiya*: 30.)

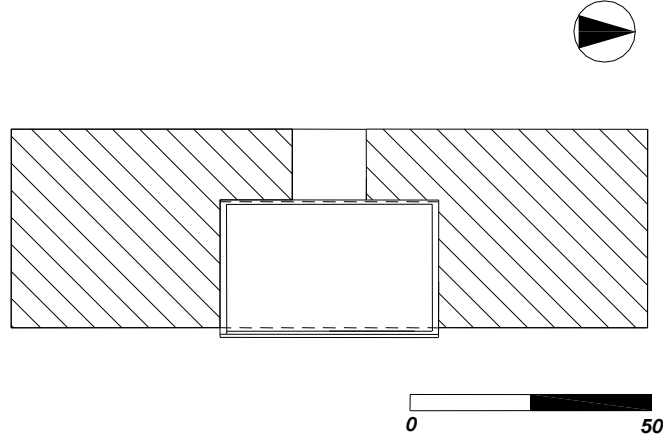

Plan 1. Alaaddin Camii Çeşme Planı

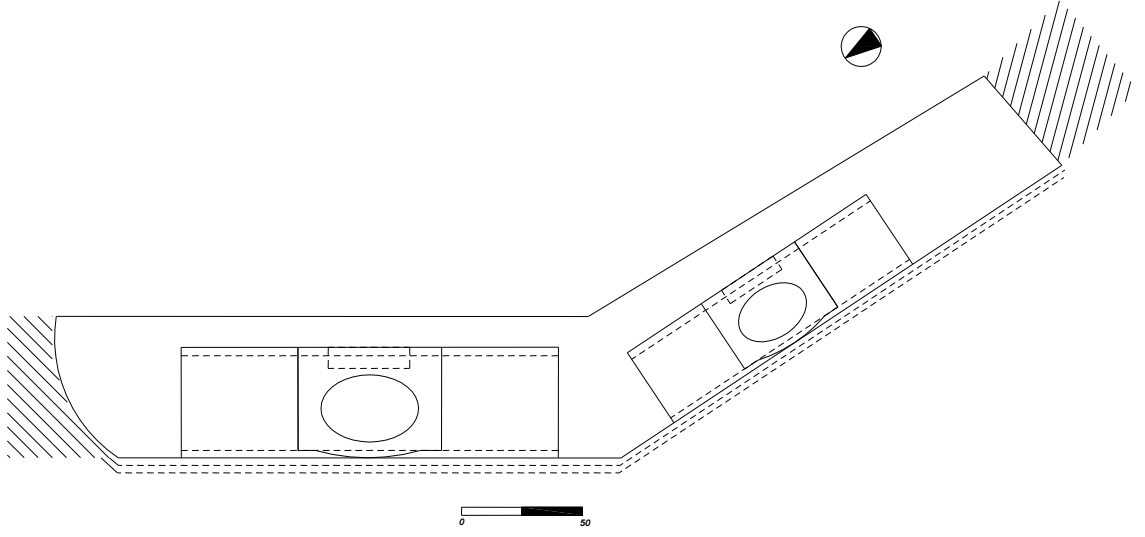

Plan 2. Hüdavendigâr Camii Çeşme Planı

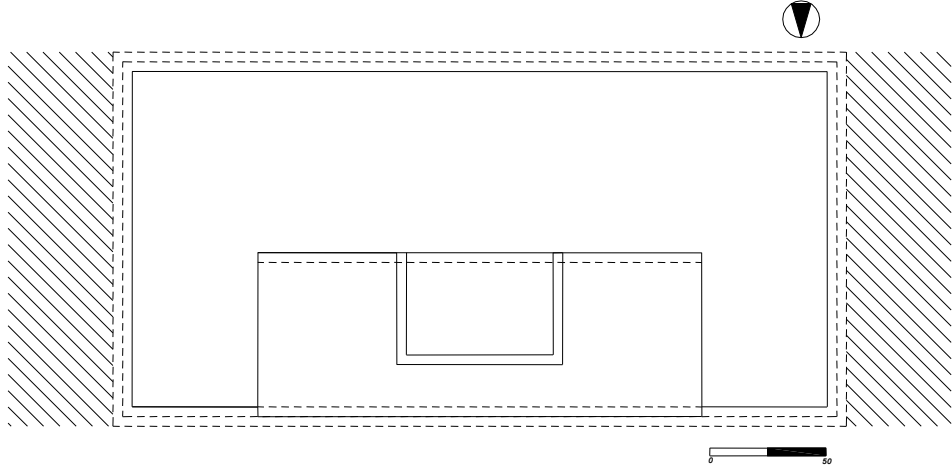

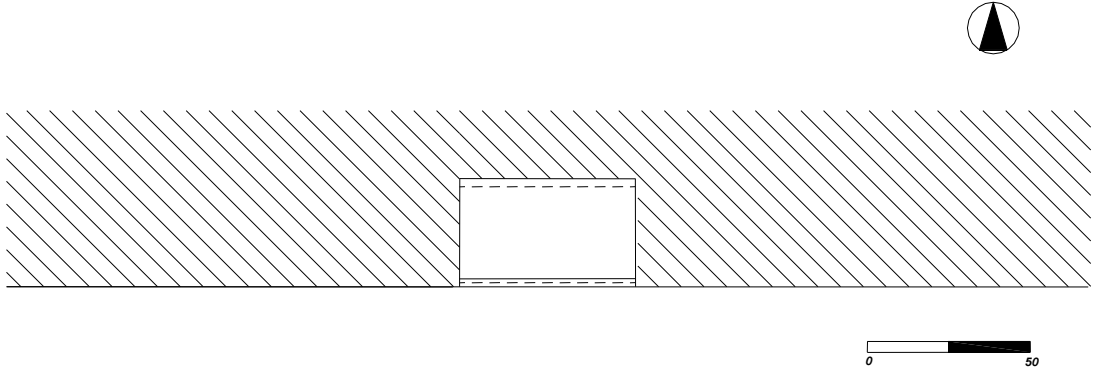
Plan 3. Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi Planı

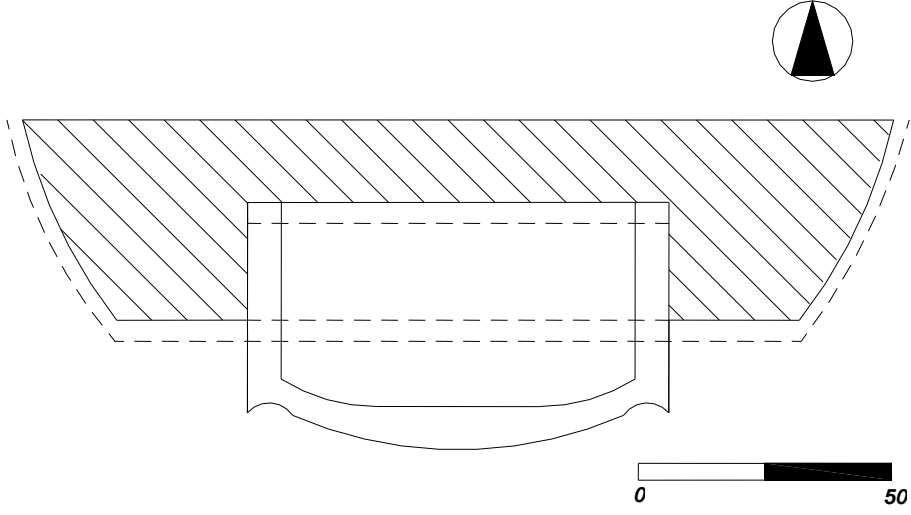
Plan 4. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Planı

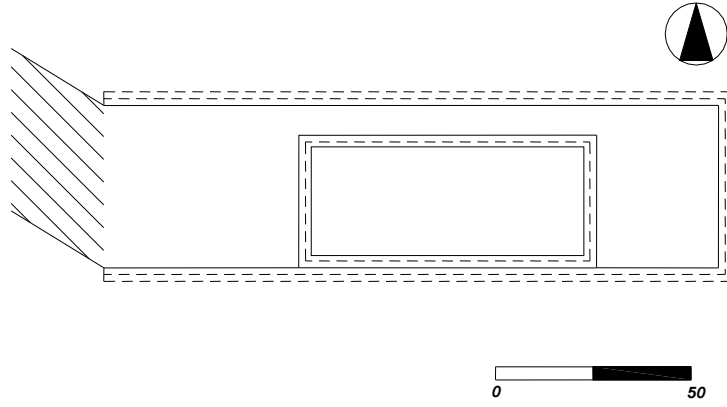
Plan 5. Bedrettin Camii Çeşme Planı

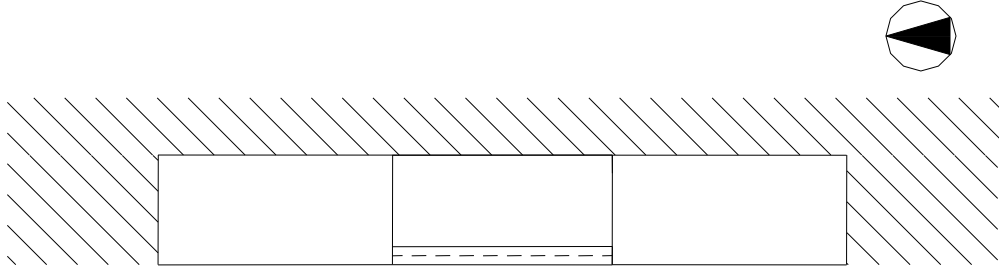
Plan 6. Beşikçiler Camii Çeşme Planı

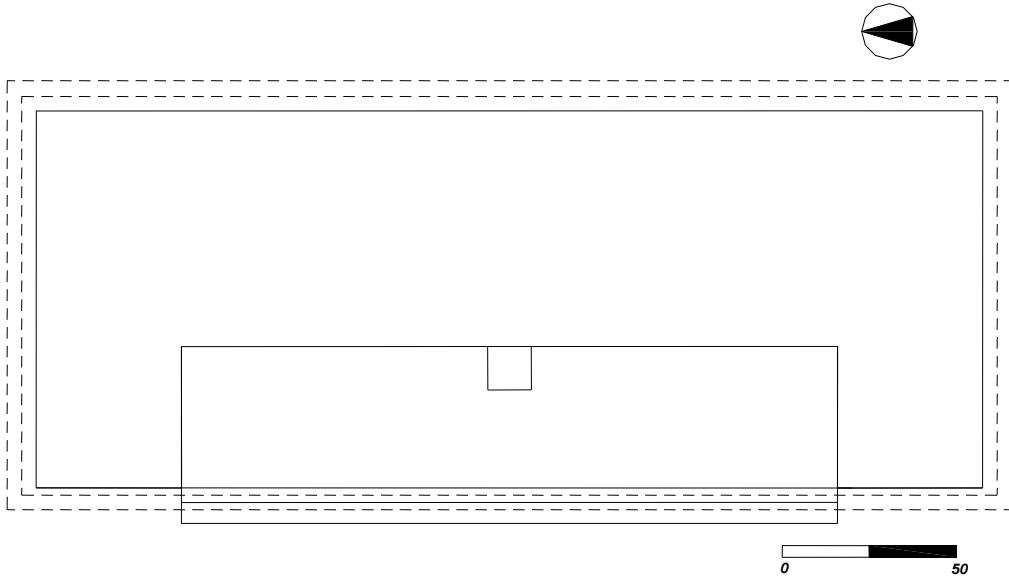
Plan 7. İbn-i Bezzaz Camii Çeşmesi

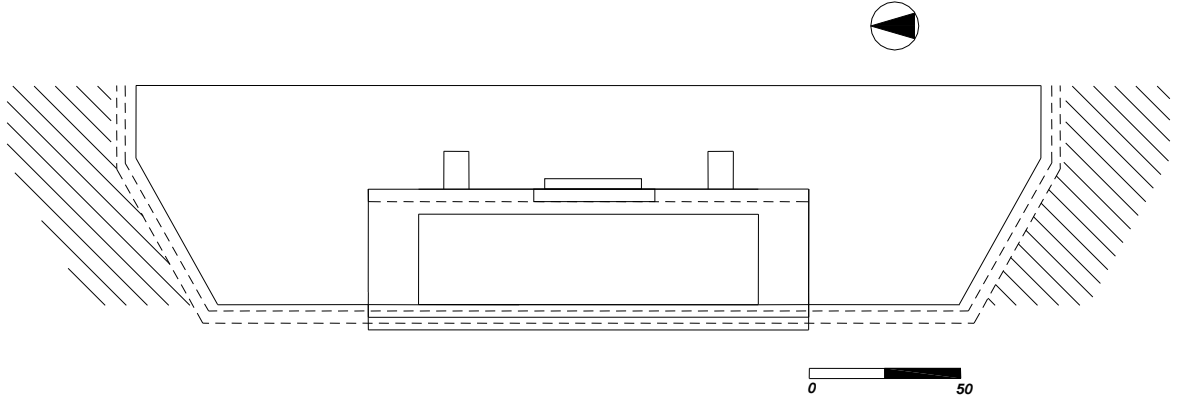
Plan 8. İsa Bey Fenari Camii Çeşme I Planı

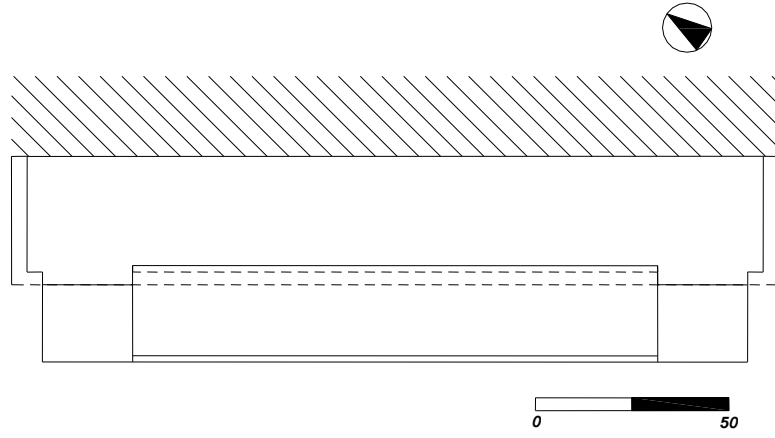
Plan 9. İsa Bey Fenari Camii Çeşme II Planı

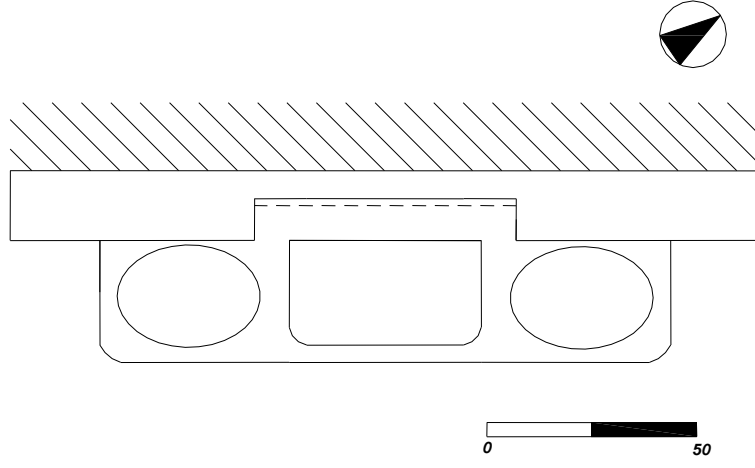
Plan 10. Kız Yakup (Sitti Hatun Camii) Çeşme Planı

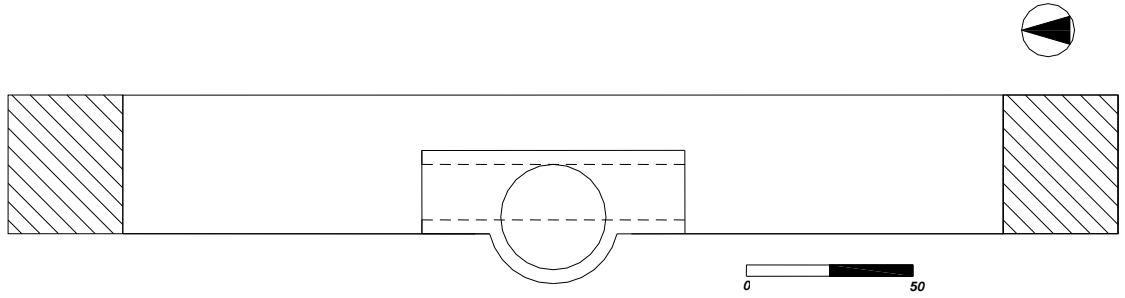
Plan 11. Muradiye Medrese Çeşme Planı

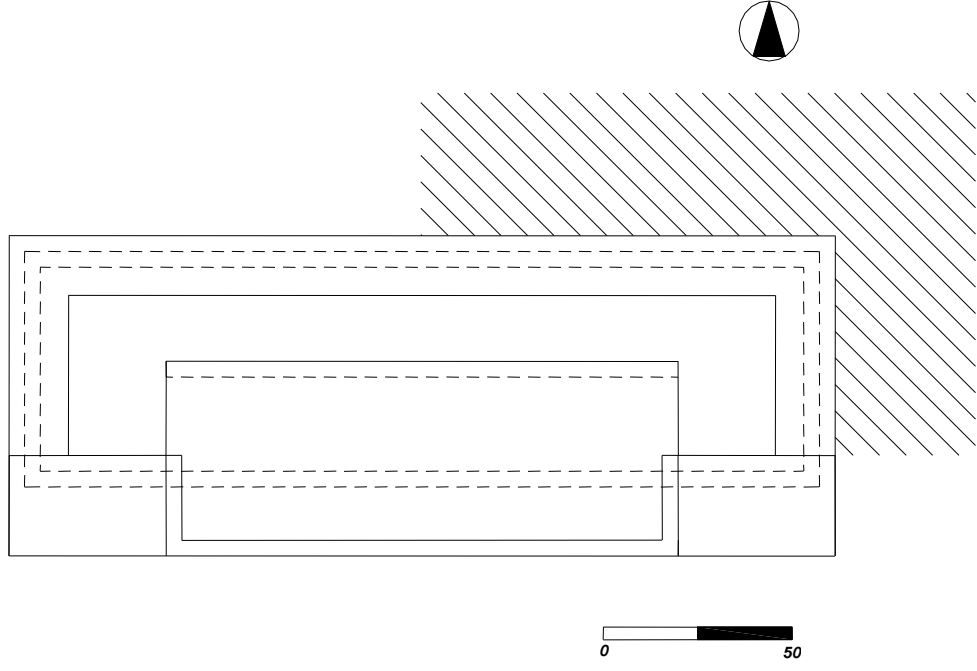
Plan 12. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşme Planı

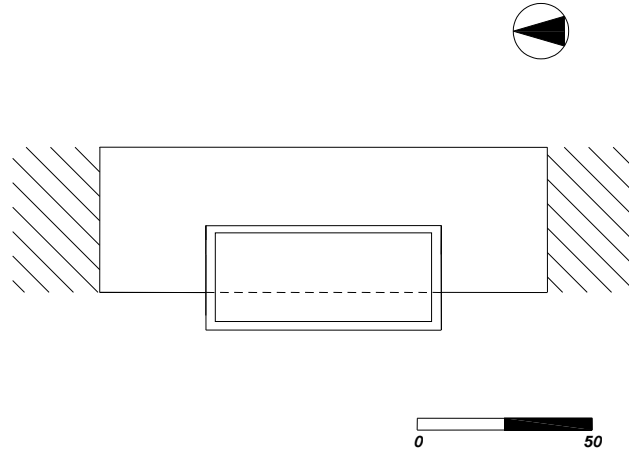
Plan 13. Zeyniler Çeşme Planı

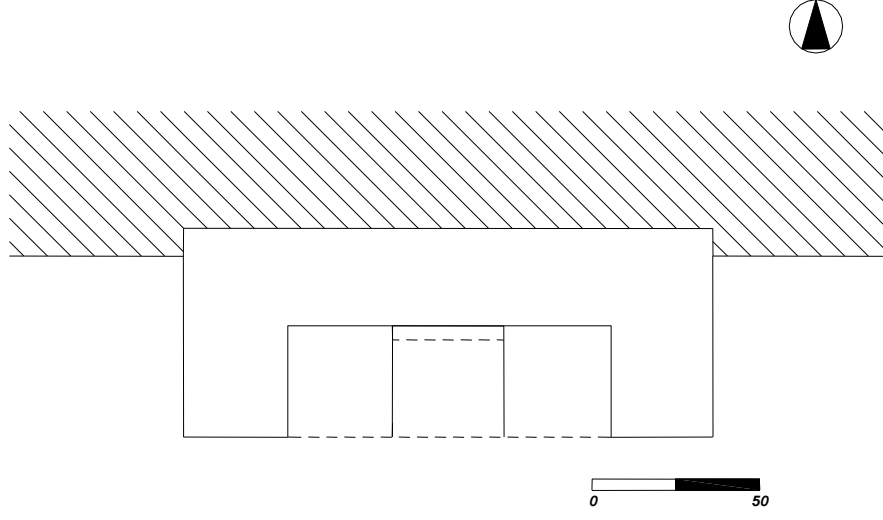
Plan 14. Umurbey Camii Çeşme Planı

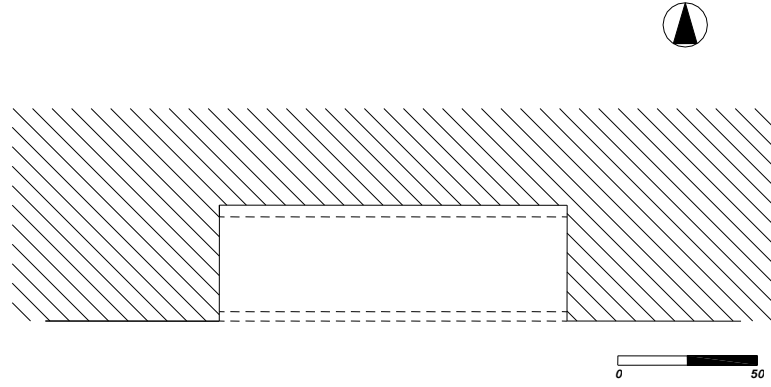
Plan 15. Armutlu Meydan Çeşme Planı

Plan 16. Altıparmak Camii Çeşme Planı

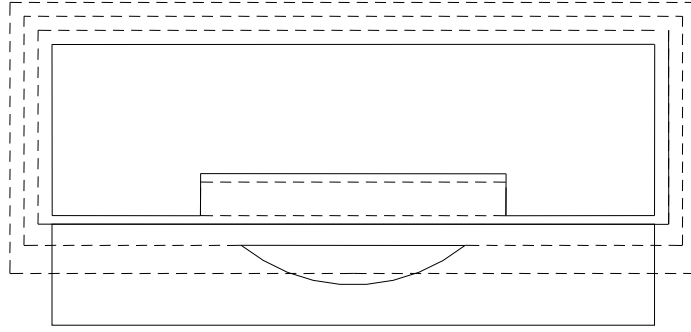

Plan 17. Meydancık Çatal Çeşme Planı

Plan 18. Hüsamet'in Tekke Çeşme Planı

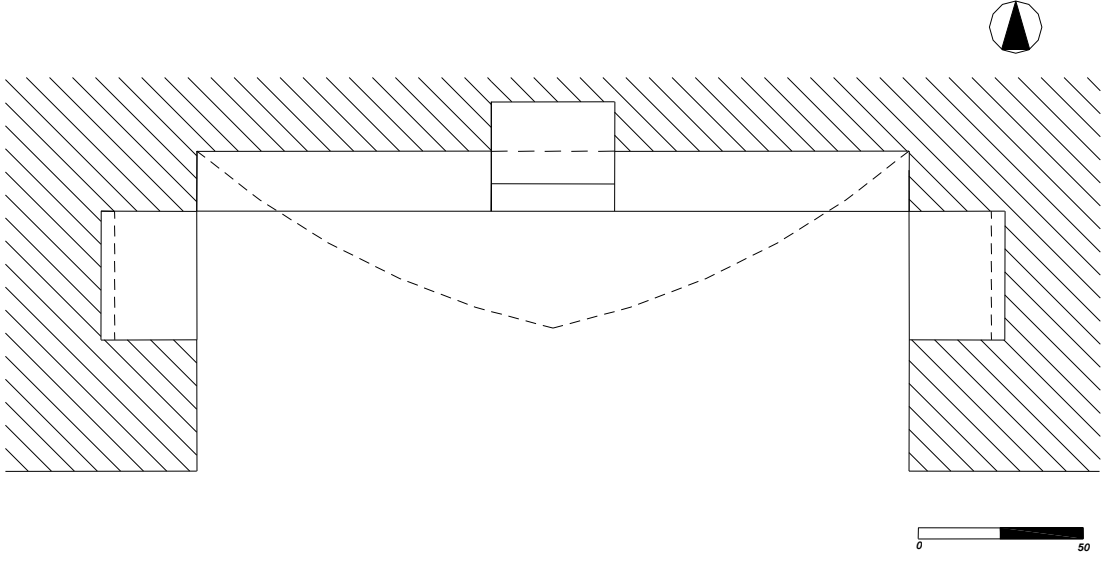

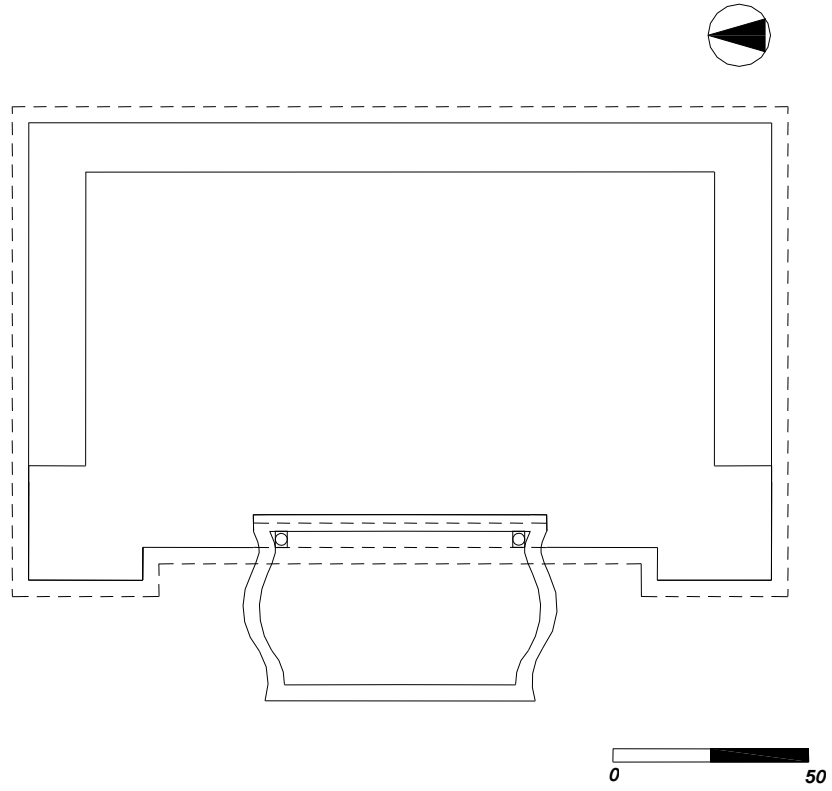
Plan 19. Abdal Camii Çeşme Planı

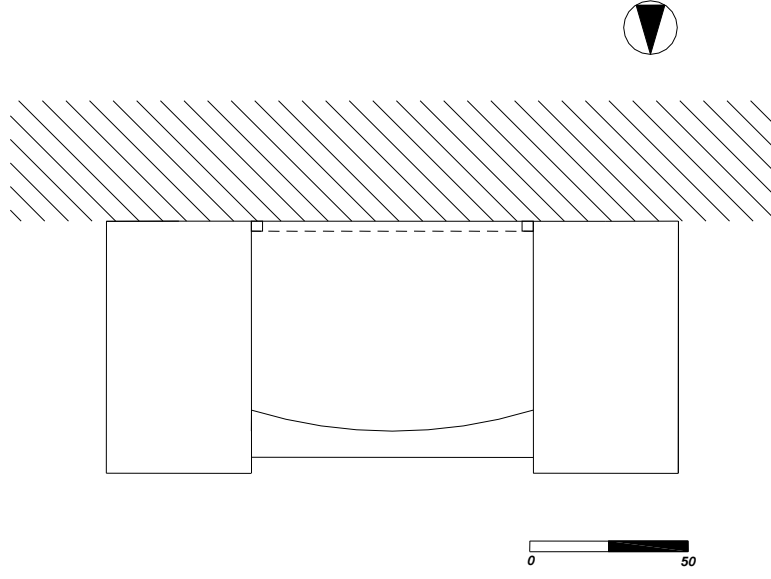
Plan 20. Karakadı Mescidi Çeşme Planı

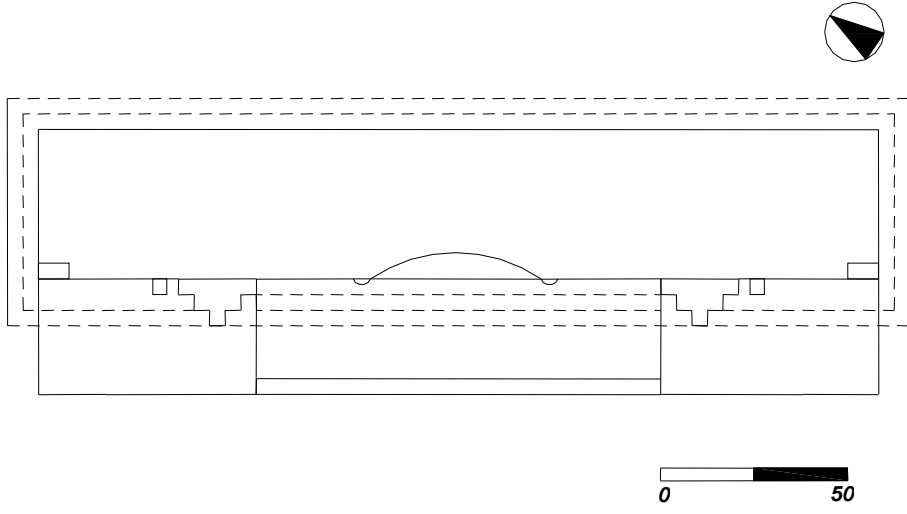
Plan 21. İsmail Hakkı Tekke Çeşme Planı

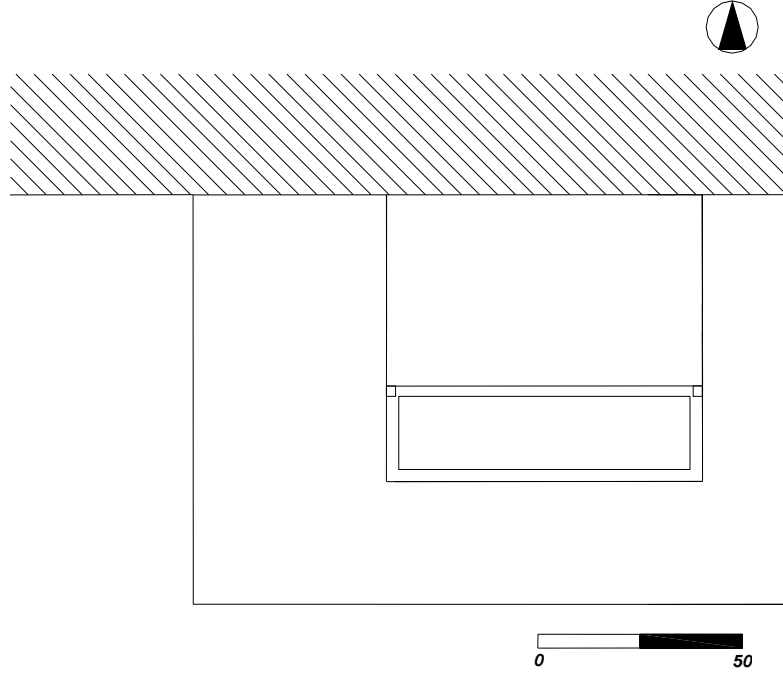
Plan 22. Beşir Ağa Çeşme Planı

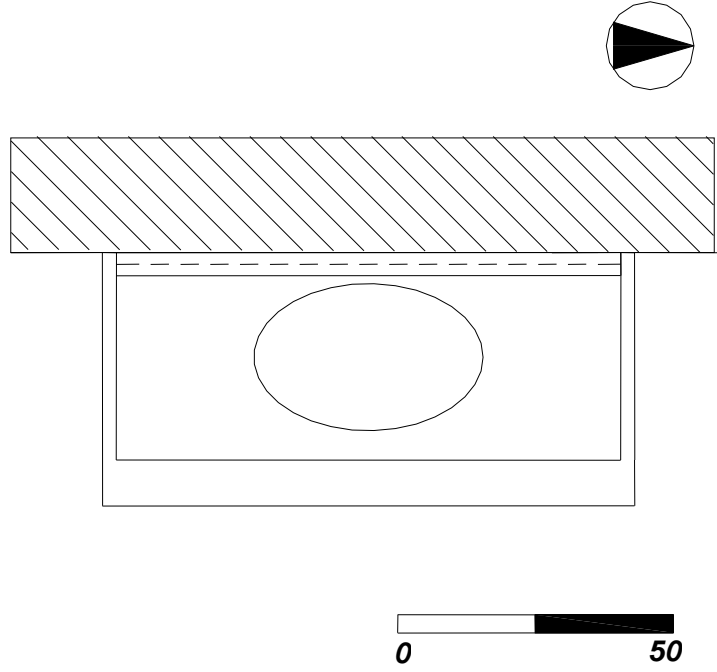
Plan 23. Darüssaade Ağası eşme Planı

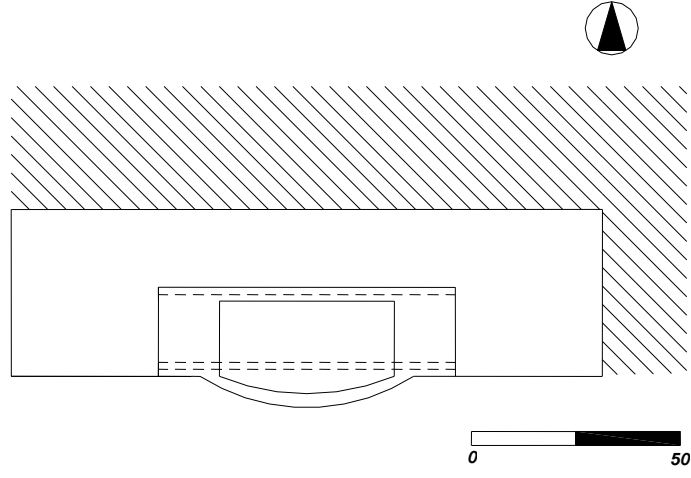
Plan 24. Hacılar eşme Planı

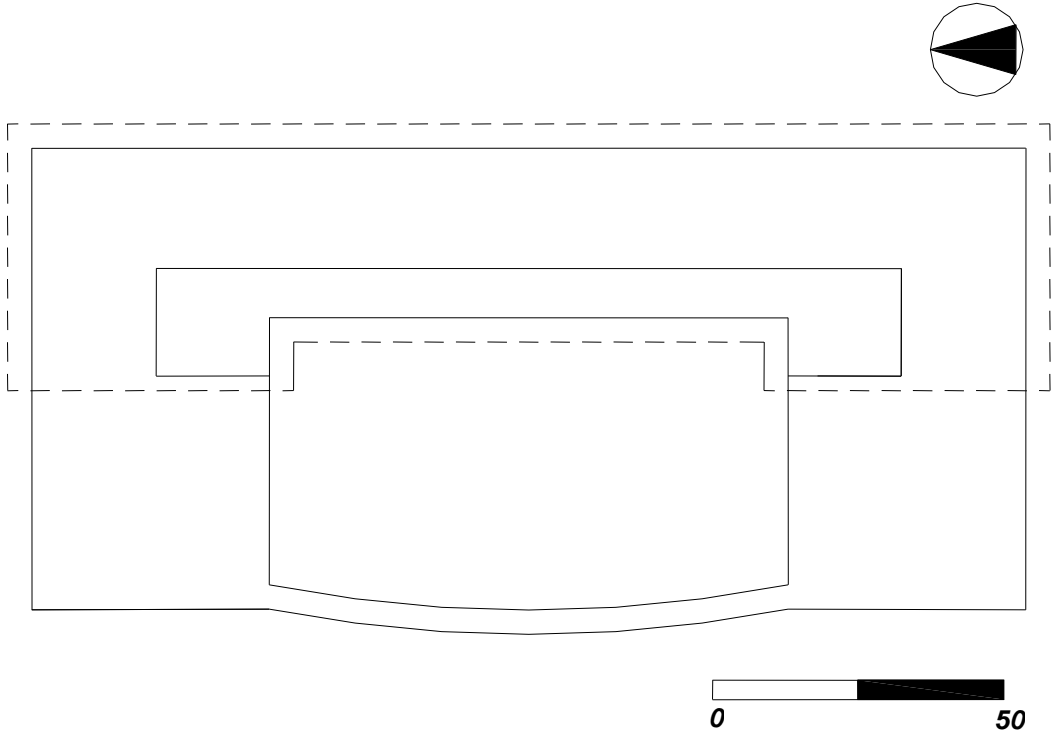
Plan 25. Kavaklı Camii Çeşme Planı

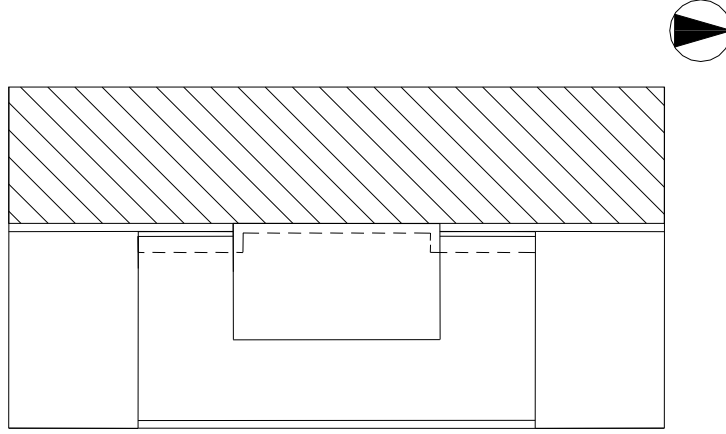
Plan 26. Yer Kapı Karaali Camii Çeşme Planı

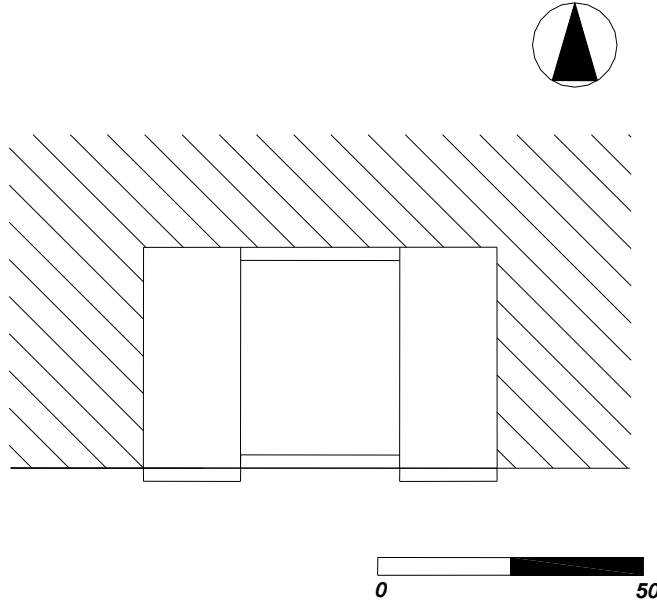
Plan 27. Kayabaşı Caddesi Çeşme Planı

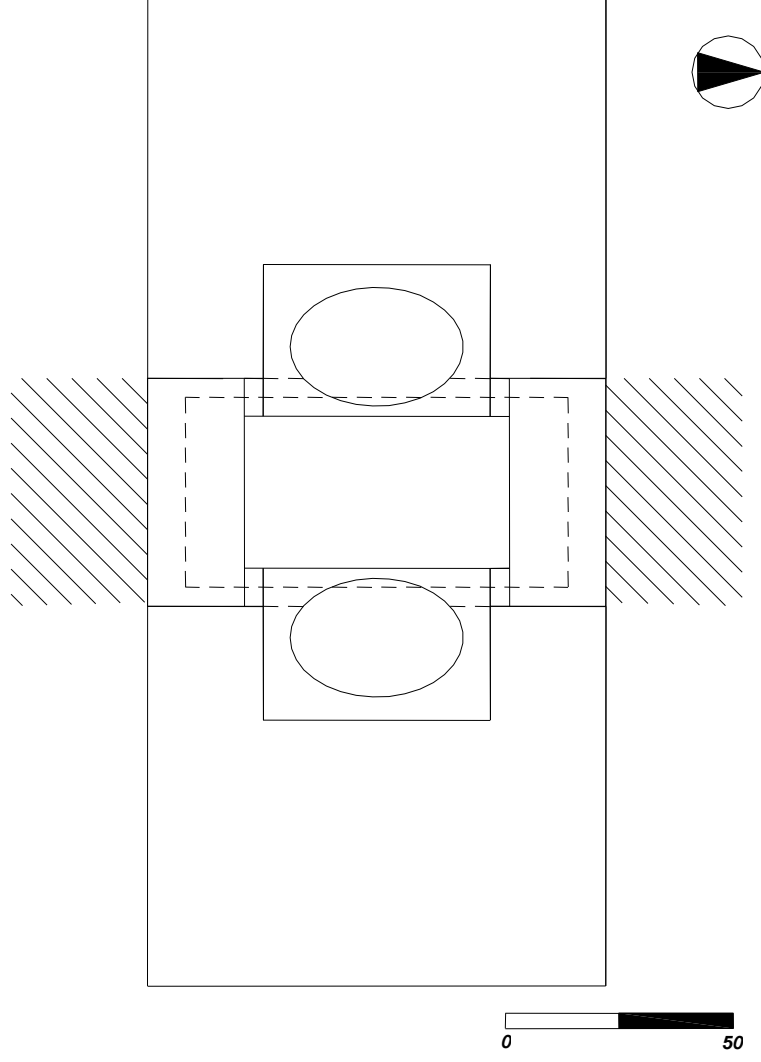
Plan 28. Fatma Hanım Çeşme Planı

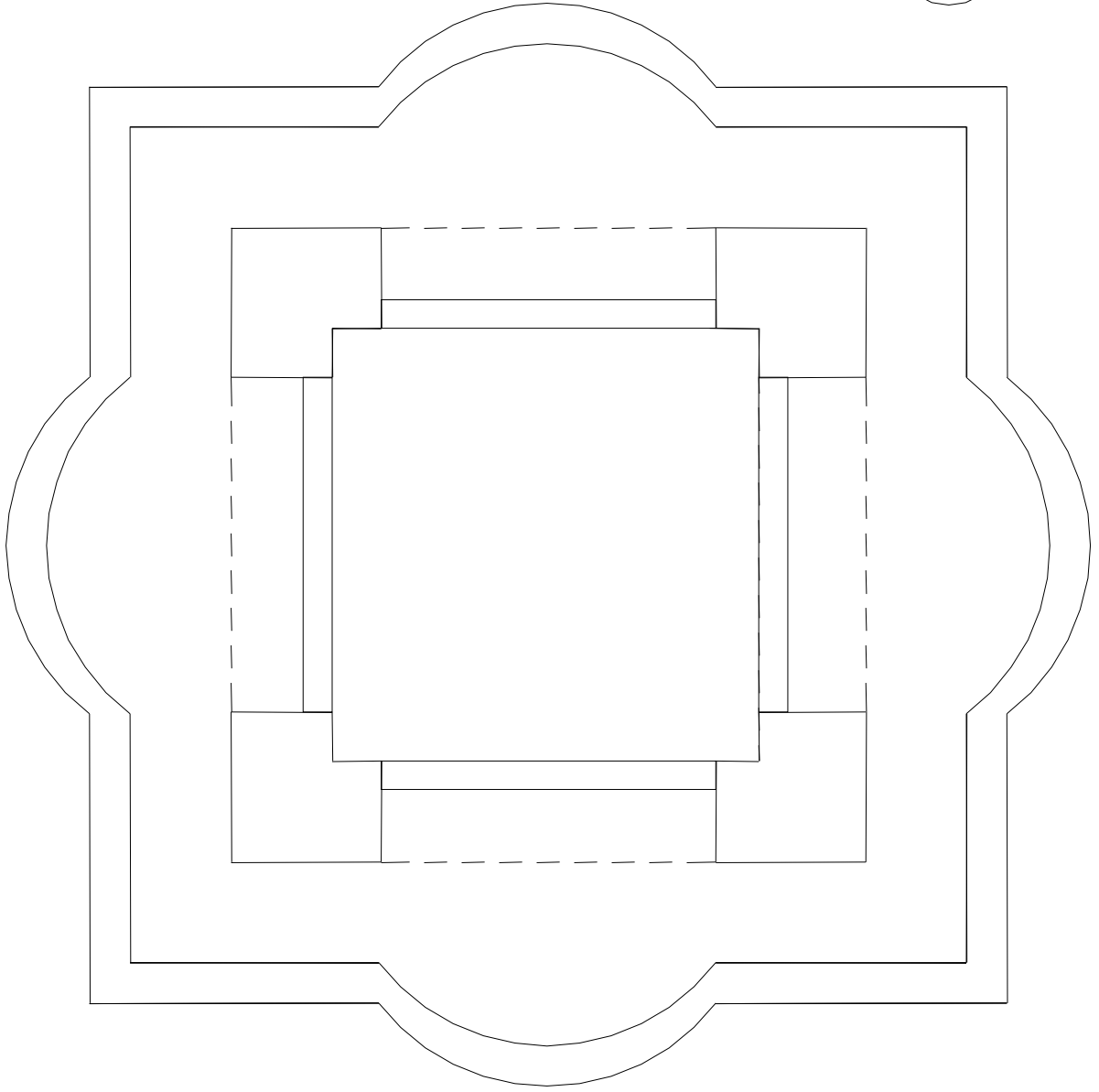
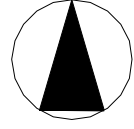
Plan 29. Hocaalızade Çeşme Planı

Plan 30. Kurtbasan Çeşme Planı

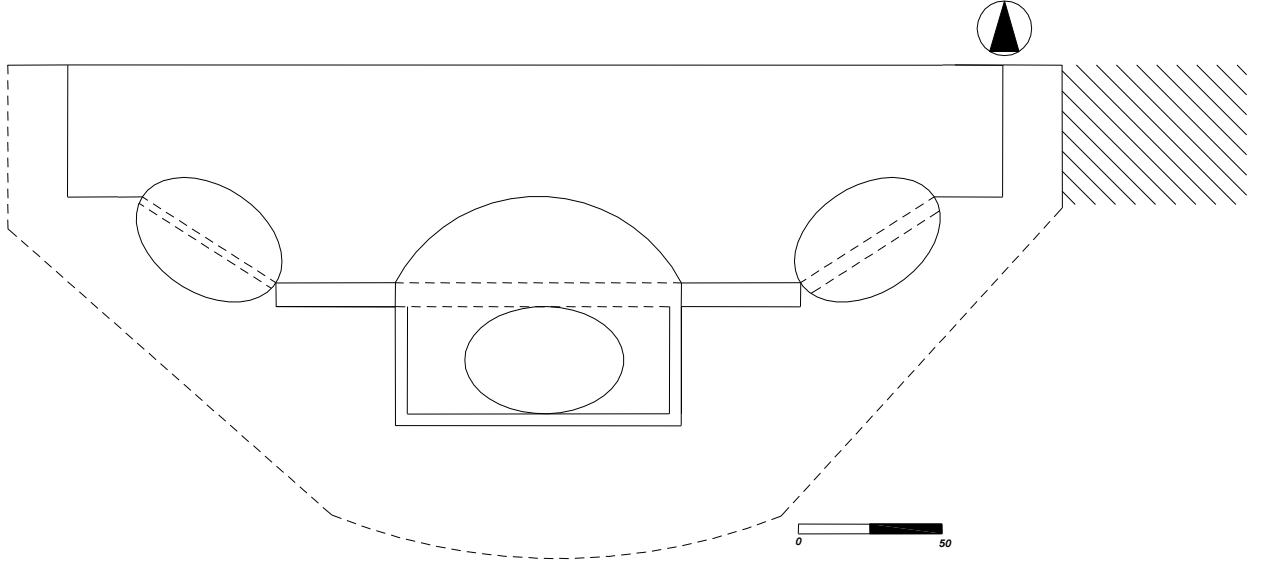

Plan 31. Mûnir Paşa Çeşme Planı

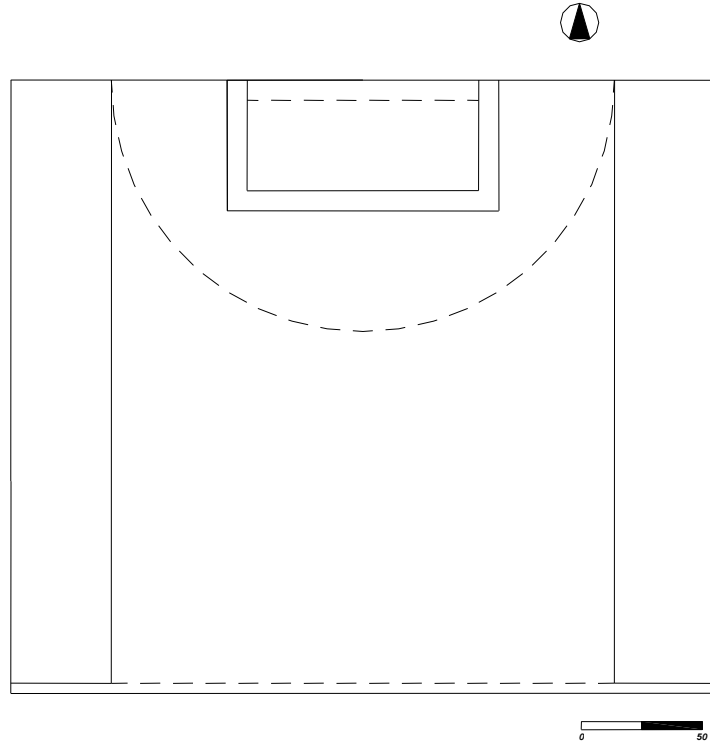

Plan 32. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşme Planı

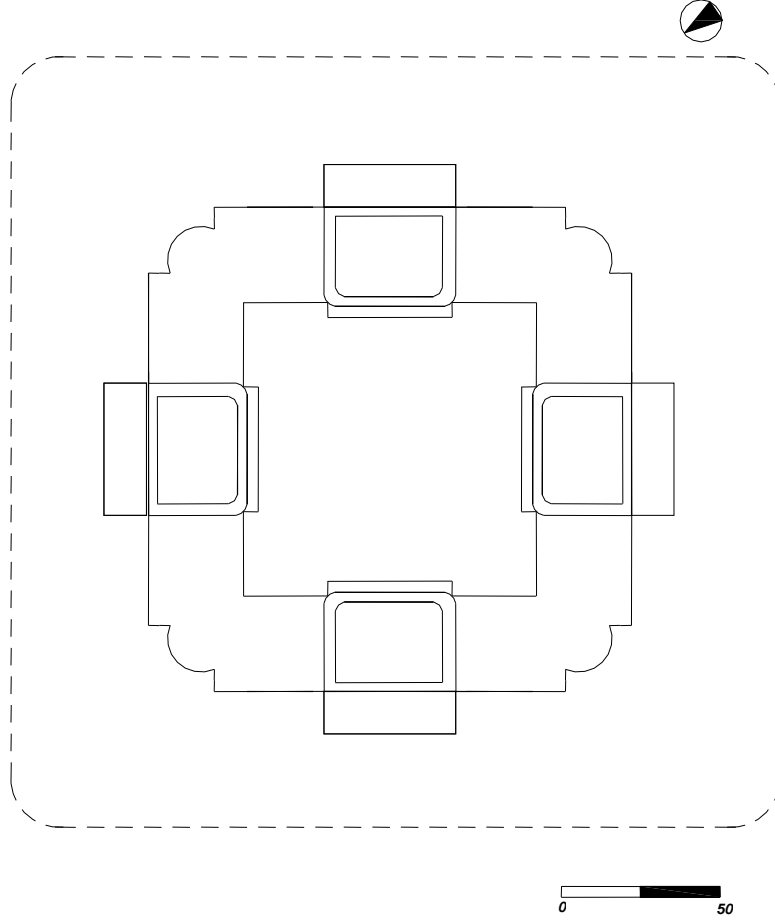

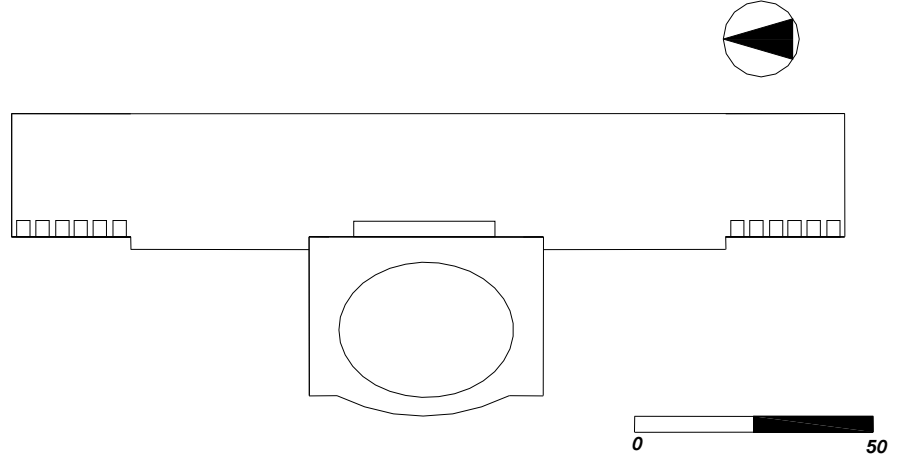
Plan 33. Muradiye Camii Çeşme Planı

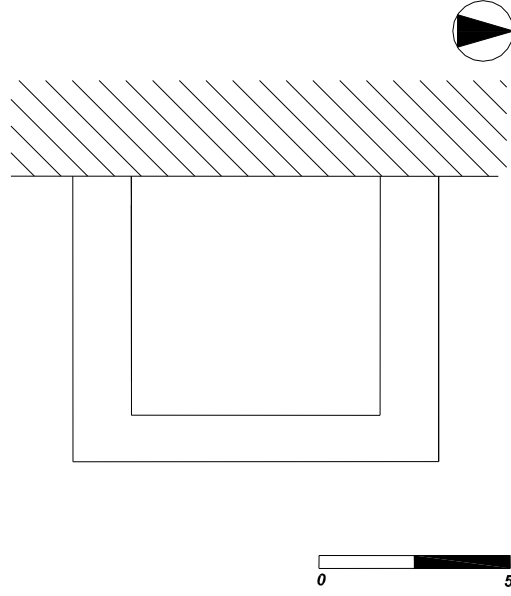
Plan 34. Hamidiye Çeşme Planı

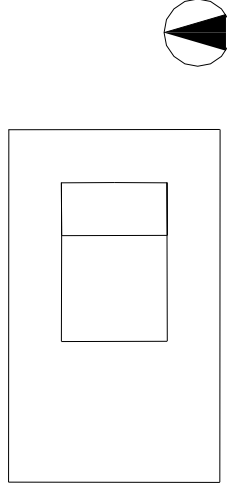
Plan 35. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Planı

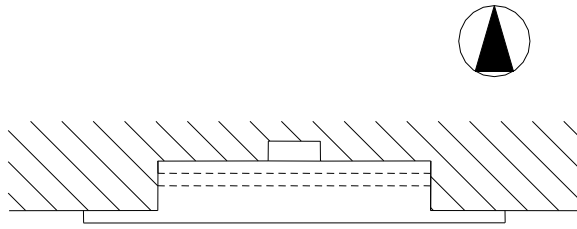
Plan 36. Bursa Kız Lisesi Çeşme I Planı

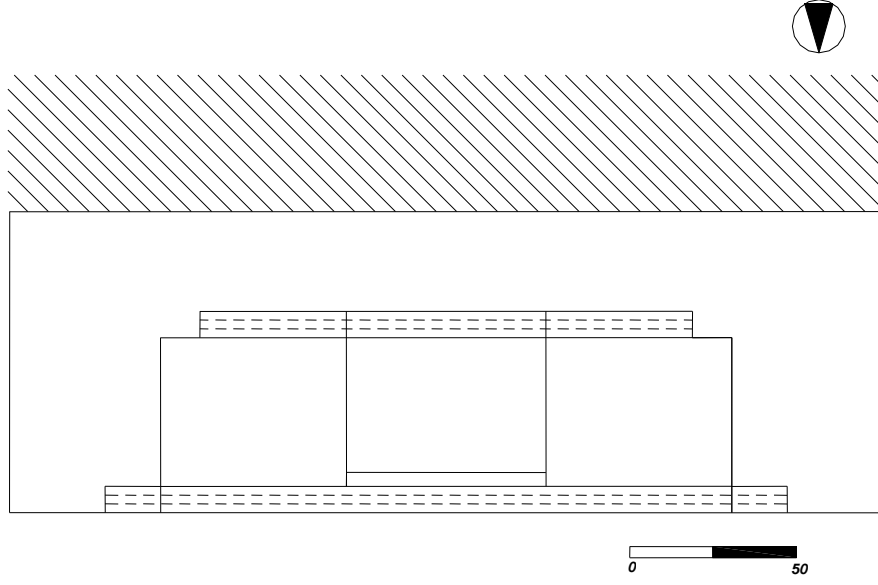
Plan 37. Bursa Kız Lisesi Çeşme II Planı

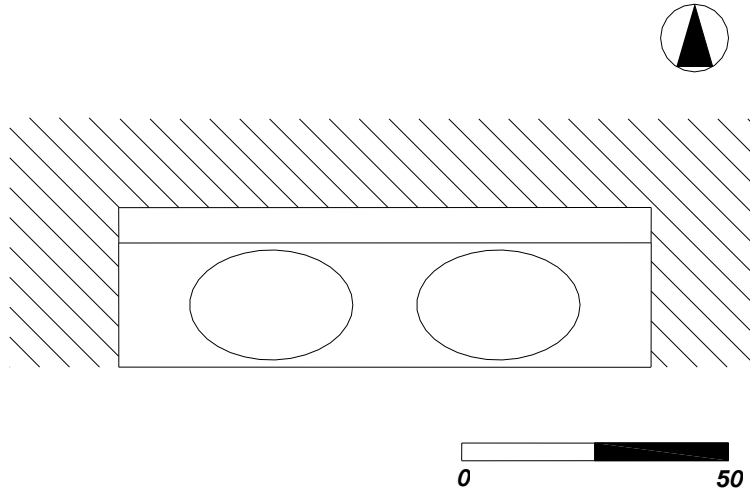
Plan 38. Buski (Fransız) Çeşme Planı

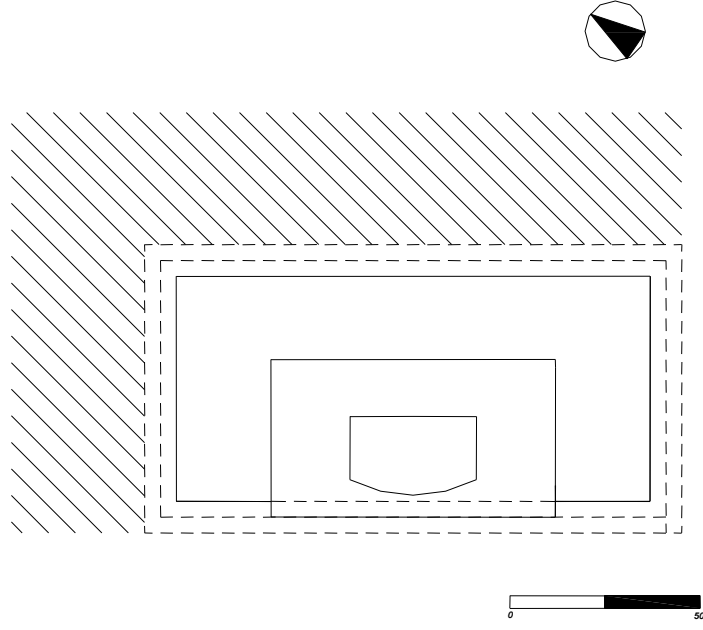
Plan 39. Üftade Camii Çeşme Planı

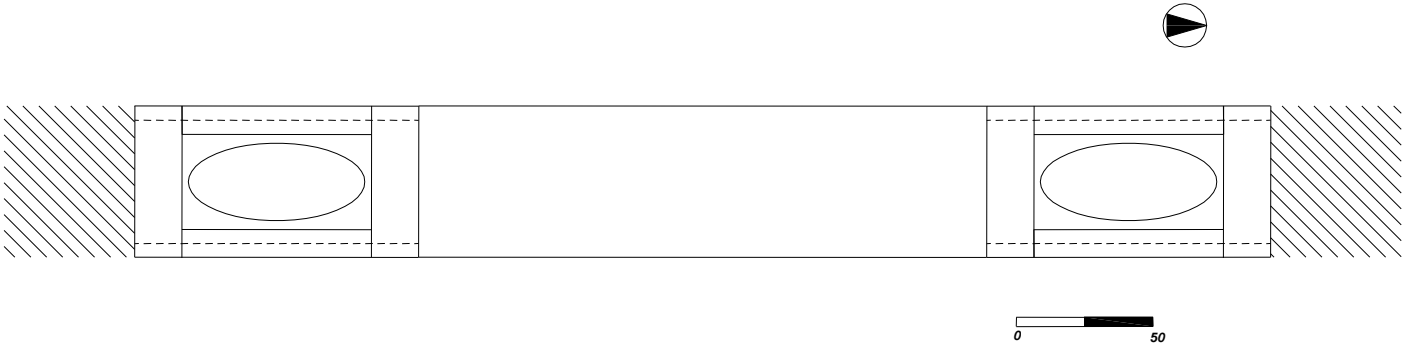
Plan 40. Veled-i Yaniç Çeşme Planı

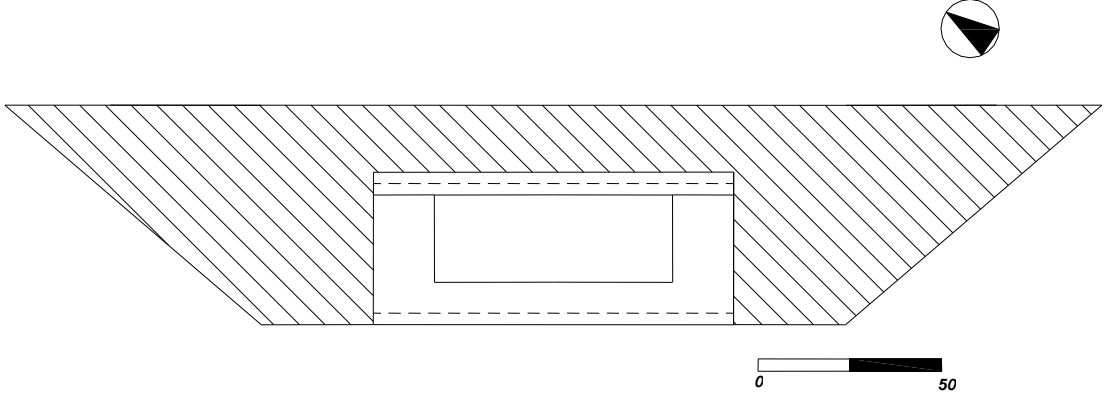
Plan 41. Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşme Planı

Plan 42. Piremir Çeşme Planı

Plan 43. Tophane Parkı Çeşmeleri Planı

Plan 44. Molla Arap Camii Çeşme Planı

Resim 1. Kırkodalar Anibal Çeşmesi Konumu

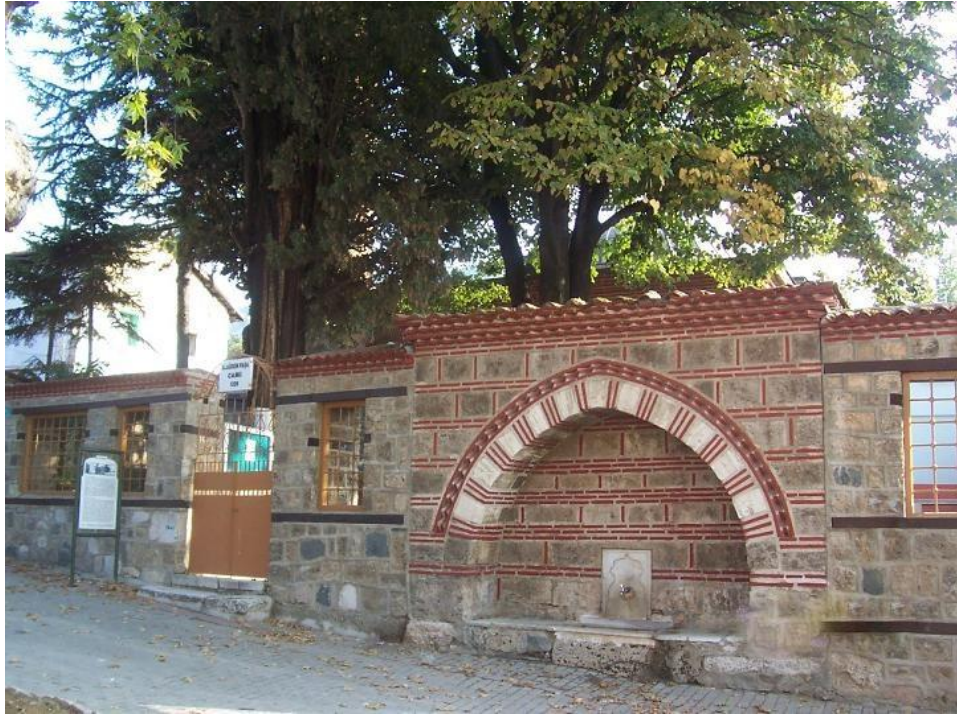

Resim 2. Kırkodalar Anibal Çeşmesi'ne iniş merdivenleri

Resim 3. Kırkodalar Anibal Çeşmesi Görünümü

Resim 4. Alaaddin Camii Çeşmesi Genel Görünüm

Resim 5. Alaaddin Camii Çeşme Cephesi

Resim 6. Hüdavendigâr Camii Çeşmesi Genel Görünüm

Resim 7. Hüdavendigâr Camii Çeşmesi Cephesi

Resim 8. Hüdavendigâr Camii Çeşmesi Su Teknesi

Resim 9. Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 10. Subaşı Eynebey Medrese Çeşmesi Taslık Kısmı

Resim 11. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 12. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Batı Cephesi

Resim 13. Selçuk Hatun Camii Çeşmesi Güney Cephesi

Resim 14. Bedrettin Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 15. Bedrettin Camii Çeşmesi Cephesi

Resim 16. Beşikçiler Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 17. Beşikçiler Camii Çeşmesi Cephesi

Resim 18. Beşikçiler Camii Çeşmesi Su Teknesi

Resim 19. İbn-i Bezzaz Camii Çeşmesi Genel Görünüm

Resim 20. İbn-i Bezzaz Camii Çeşme Cephesi

Resim 21. İsabey Fenari Camii Çeşmesi I Genel Görünümü

Resim 22. İsabey Fenari Camii Çeşmesi II Genel Görünümü (Arif Özer'den)

Resim 23. İsabey Fenari Camii Çeşmesi II Cephesi

Resim 24. Kız Yakup Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 25. Kız Yakup Camii Çeşmesi Cephesi

Resim 26. Kız Yakup Camii Çeşmesi Lüle ve Su Teknesi

Resim 27. Muradiye Medrese Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 28. Muradiye Medrese Çeşmesi Eski Fotoğrafı (Albert Gabriel'den)

Resim 29. Muradiye Medrese Çeşmesi Nişi

Resim 30. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 31. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi Nişi

Resim 32. Veled-i Vezir (Üç Kurnalar) Camii Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı

Resim 33. Zeyniler Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 34. Zeyniler Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)

Resim 35. Zeyniler Çeşmesi Günümüzdeki Görünümü ve Bursa Kemer

Resim 36. Umurbey Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 37. Umurbey Camii Çeşmesi Kitabesi

Resim 38. Umurbey Camii Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 39. Armutlu Meydan Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 40. Armutlu Meydan Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)

Resim 41. Armutlu Meydan Çeşmesi Su Teknesi

Resim 42. Altıparmak Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 43. Meydanlık Çatal Çeşme Genel Görünümü

Resim 44. Hüsamettin Tekke Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 45. Abdal Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 46. Abdal Camii Çeşme Kitabesi

Resim 47. Abdal Camii Çeşme Cephesi

Resim 48. Abdal Camii Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 49. Karakadı Mescidi Çeşmesi Cephe Görünümü

Resim 50. İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi Kitabesi

Resim 51. İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 52. İsmail Hakkı Tekke Çeşmesi Su Teknesi

Resim 53. Beşir Ağa Çeşme Kitabesi

Resim 54. Beşir Ağa Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 55. Beşir Ağa Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 56. Beşir Ağa Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı

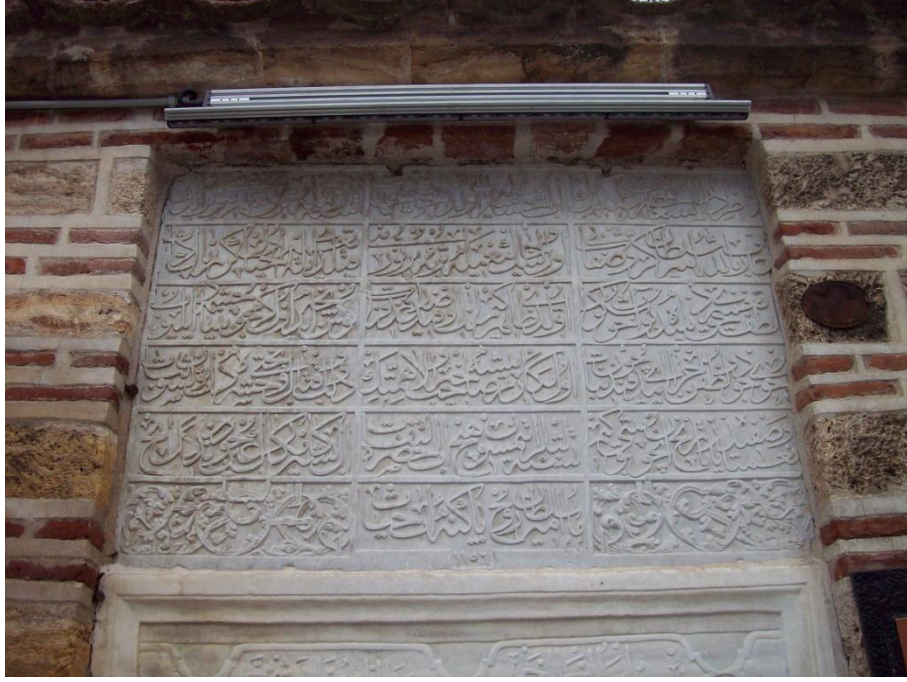

Resim 57. Beşir Ağa Çeşmesi'nin 1938'deki Görünütüsü (Albert Gabriel'den)

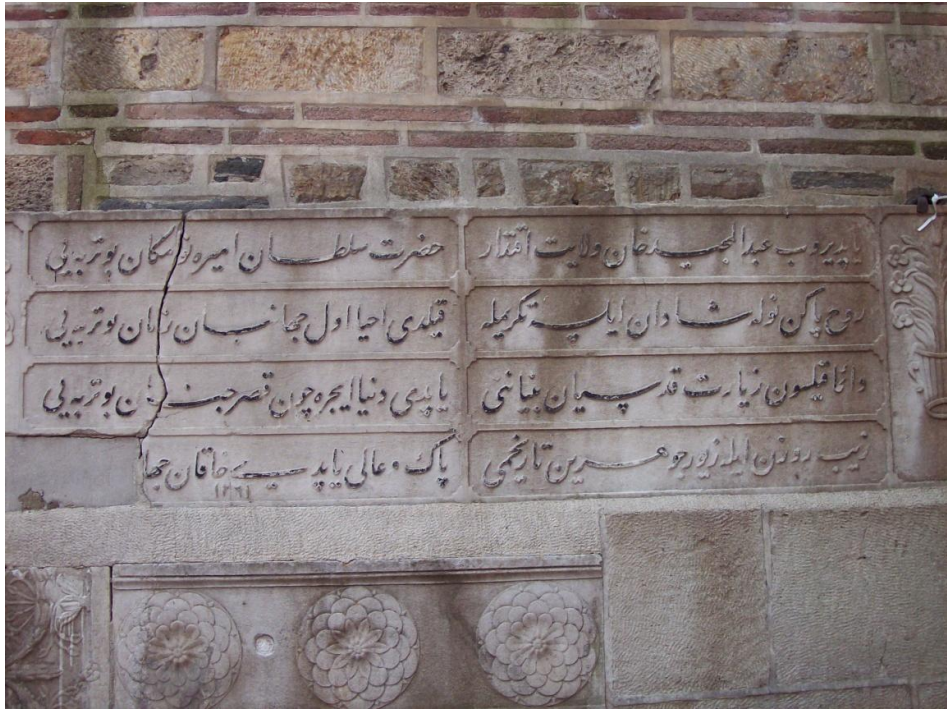

Resim 58. Beşir Ağa Çeşmesi Kemer Formu ve Süslemeleri

Resim 59. Darüssaade Ağası Çeşme Kitabesi

Resim 60. Darüssaade Ağası Çeşmesi Arka Cephesinde Bulunan Kitabe

Resim 61. Darüssaade Ağası Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 62. Darüssaade Ağası Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 63. Darüssaade Ağası Çeşmesi Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Resim 64. Darüssaade Ağası Çeşmesi Arka Cephedeki Süslemeler

Resim 65. Hacilar Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)

Resim 66. Hacilar Çeşmesi Kitabesi

Resim 67. Hacılar Çeşmesi Cephe Görünümü

Resim 68. Hacılar Çeşmesi Kemer ve Ayna Taşı

Resim 69. Hacilar Çeşmesi Su Teknesi

Resim 70. Hacilar Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri

Resim 71. Kavaklı Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 72. Kavaklı Camii Çeşmesi Kitabesi

Resim 73. Kavaklı Camii Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 74. Kavaklı Camii Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısım ve Süslemeleri

Resim 75. Yer Kapı Karaali Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 76. Kayabaşı Caddesi Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 77. Kayabaşı Caddesi Çeşmesi Kitabesi

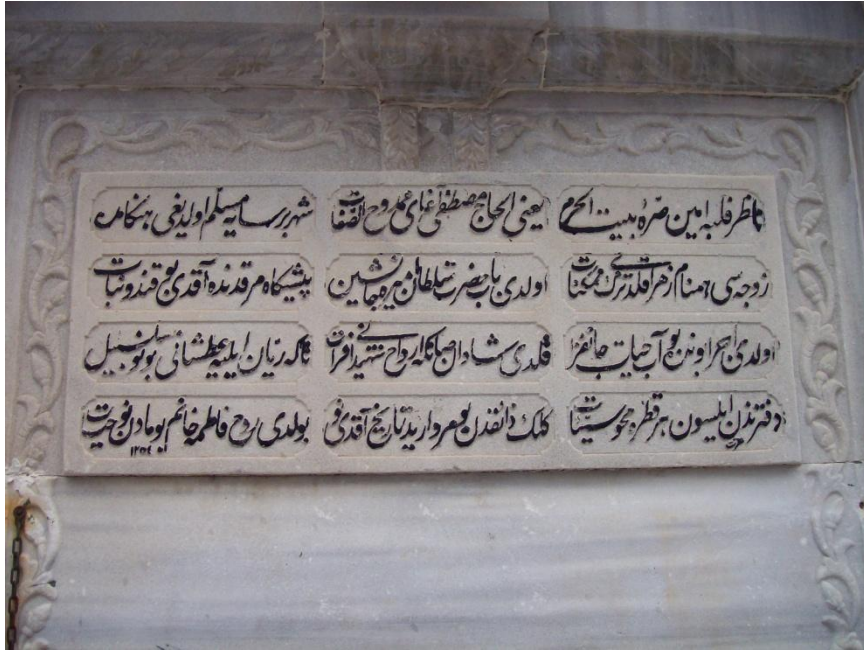

Resim 78. Kayabaşı Caddesi Çeşmesi Ayna Taşı ve Su Teknesi

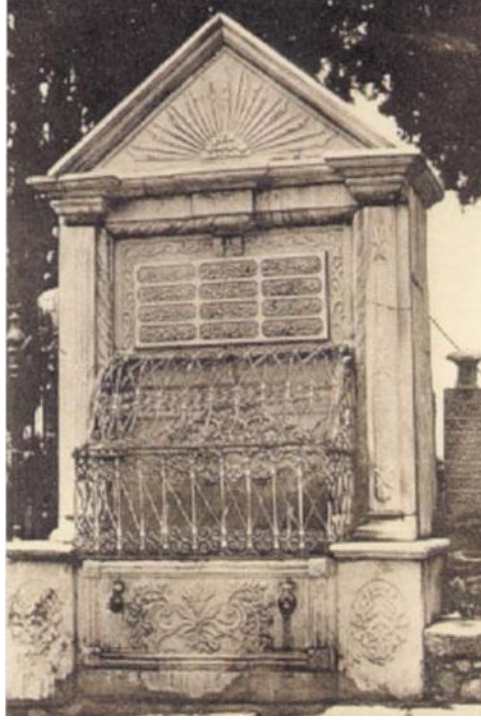
Resim 79. Fatma Hanım Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 80. Fatma Hanım Çeşmesi Kitabesi

Resim 81. Fatma Hanım Çeşmesi Cephesi

Resim 82. Fatma Hanım Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)

Resim 83. Fatma Hanım Çeşmesi Ayna Taşı Üzerinde Bulunan Bitkisel Motif

Resim 84. Fatma Hanım Çeşmesi Su Teknesi ve Dinlenme Sekileri

Resim 85. Fatma Hanım Çeşmesi Üçgen Alınlık Kısmı

Resim 86. Hocaalizade Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 87. Hocaalizade Çeşmesi Kitabesi

Resim 88. Hocaalizade Çeşmesi Cephesi

Resim 89. Hocaalizade Çeşmesi Ayna Taşı Süslemeleri

Resim 90. Kurtbasan Çeşmesi Kitabesi

Resim 91. Kurtbasan Çeşmesi Cephesi

Resim 92. Kurtbasan Çeşmesi Su Teknesi Üzerindeki Madalyon

Resim 93. Kurtbasan Çeşmesi Ayna Taşı Çevresinde Bulunan Asma Dalları

Resim 94. Münir Paşa Çeşmesi Kitabesi

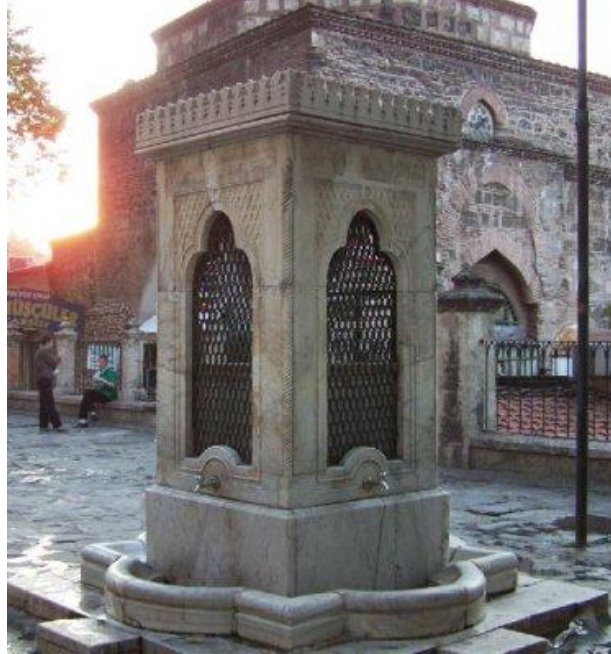
Resim 95. Mûnir Paşa Çeşmesi Batı Cephesi

Resim 96. Mûnir Paşa Çeşmesi Yüzeysel Kemer

Resim 97. Münir Paşa Çeşmesi Doğu Cephesi

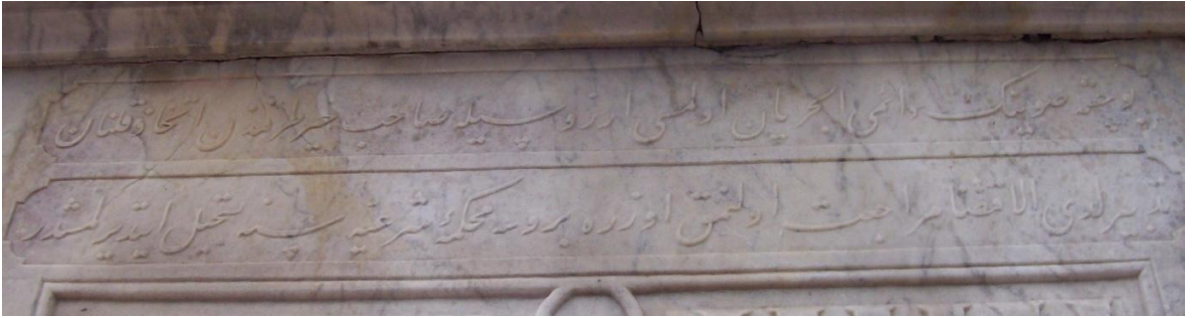

Resim 98. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Genel Görünümü (Arif Özer'den)

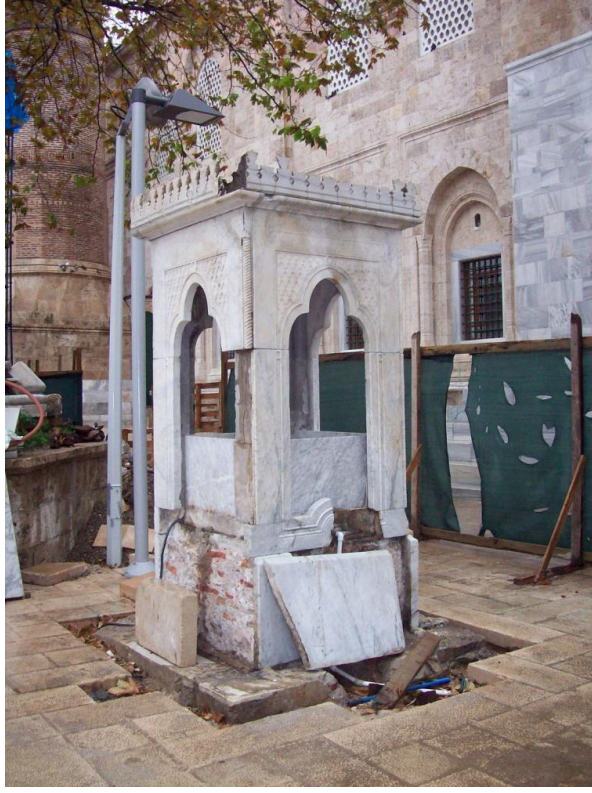
Resim 99. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi

Resim 100. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi

Resim 101. Ulu Cami Avlu (Münir Paşa) Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi

Resim 102. Ulu Cami Avlu (Mûnir Paşa) Çeşmesi Günümüzdeki Görüntüsü

Resim 103. Ulu Cami Avlu (Mûnir Paşa) Çeşmesi Kemerı

Resim 104. Muradiye Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 105. Muradiye Camii Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)

Resim 106. Muradiye Camii Çeşmesi Nişleri

Resim 107. Muradiye Camii Çeşmesi Üst Örtüsü

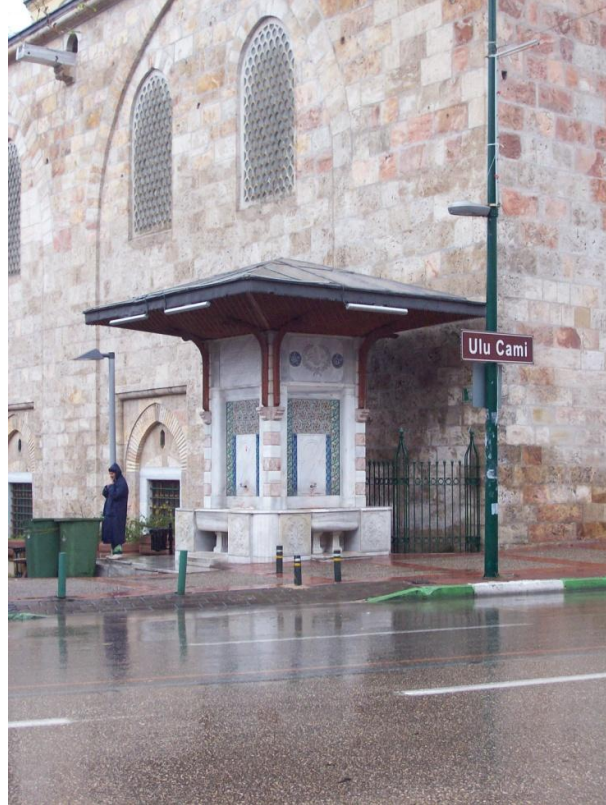
Resim 108. Hamidiye Çeşmesi Cephesi

Resim 109. Hamidiye Çeşmesi Eski Görünümü (Arif Özer'den)

Resim 110. Hamidiye Çeşmesi Onarım Görmeden Önceki Görüntüsü (Arif Özer'den)

Resim 111. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Genel Görünümü

Resim 112. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Kitabesi

Resim 113. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Güney Cephesi

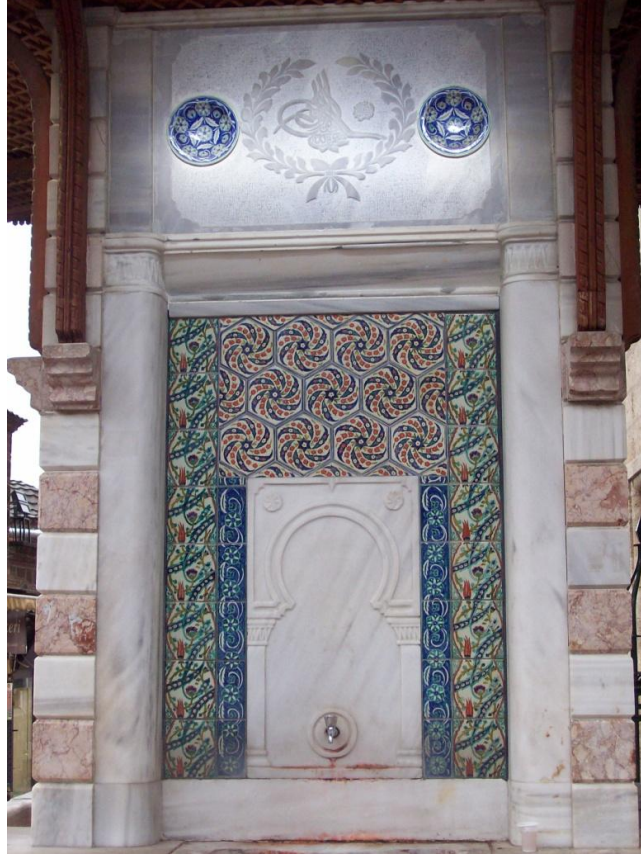

Resim 114. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Kuzey Cephesi

Resim 115. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Batı Cephesi

Resim 116. Çinili (Münir Paşa) Çeşme Cephelerinde Görülen Çiniler

Resim 117. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I Kitabesi

Resim 118. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I Cephesi

Resim 119. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi I Süslemeleri

Resim 120. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II Genel Görünümü

Resim 121. Bursa Kız Lisesi Çeşmesi II Kitabesi

Resim 122. Bursa Kız Lisesi eşmesi II Su Teknesi Üzerinde Bulunan Rozetler

Resim 123. Buski (Fransız) eşmesi Genel Görünümü

Resim 124. Üftade Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 125. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi Genel Görünümü

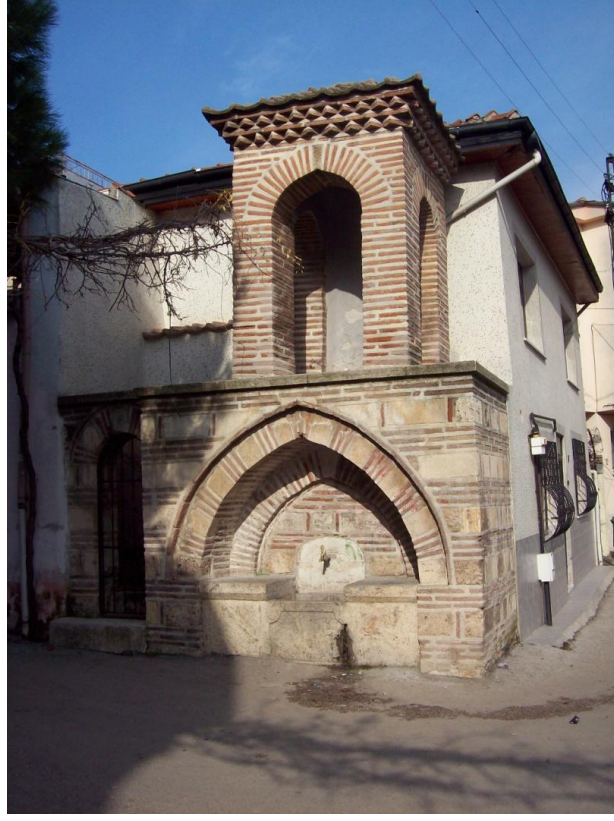

Resim 126. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi Ayna Taşı ve Kitabesi

Resim 127. Kiremitçi Sinan Bey Çeşmesi Eski Görünümü (Albert Gabriel'den)

Resim 128. Veled-i Yaniç Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 129. Veled-i Yaniç Çeşmesi Ayna Taşı Üzerinde Bulunan Kitabesi

Resim 130. Veled-i Yaniç Çeşmesi Niş ve Kemer

Resim 131. Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi Kitabesi

Resim 132. Şerafettin Paşa (Ahmet Faik Efendi) Çeşmesi Cephesi

Resim 133. Piremir Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 134. Tophane Parkı eşmeleri Genel Görünümü

Resim 135. Tophane Parkı eşmeleri Cephesi

Resim 136. Molla Arap Camii Çeşmesi Genel Görünümü

Resim 137. Molla Arap Camii Çeşmesi Ayna Taşı ve Su Teknesi

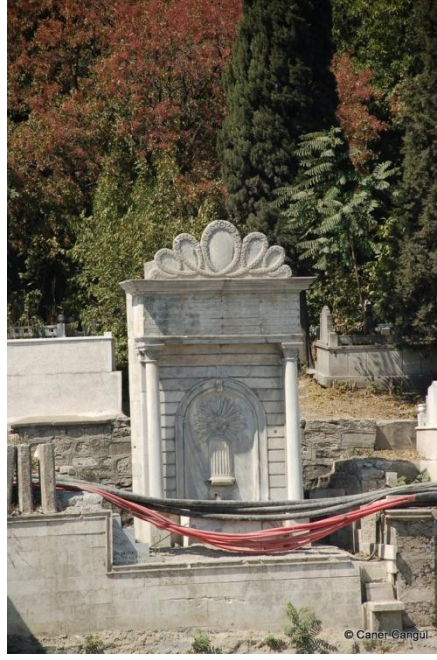

Krş. Resmi 1. İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)

Krş. Resmi 2. Erzurum Ağvan Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)

Krş. Resmi 3. İstanbul Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (www.panoramio.com)

Krş. Resmi 4. Silivrikapı'da Valide Saliha Sultan Çeşmesi (www.wow.turkey)

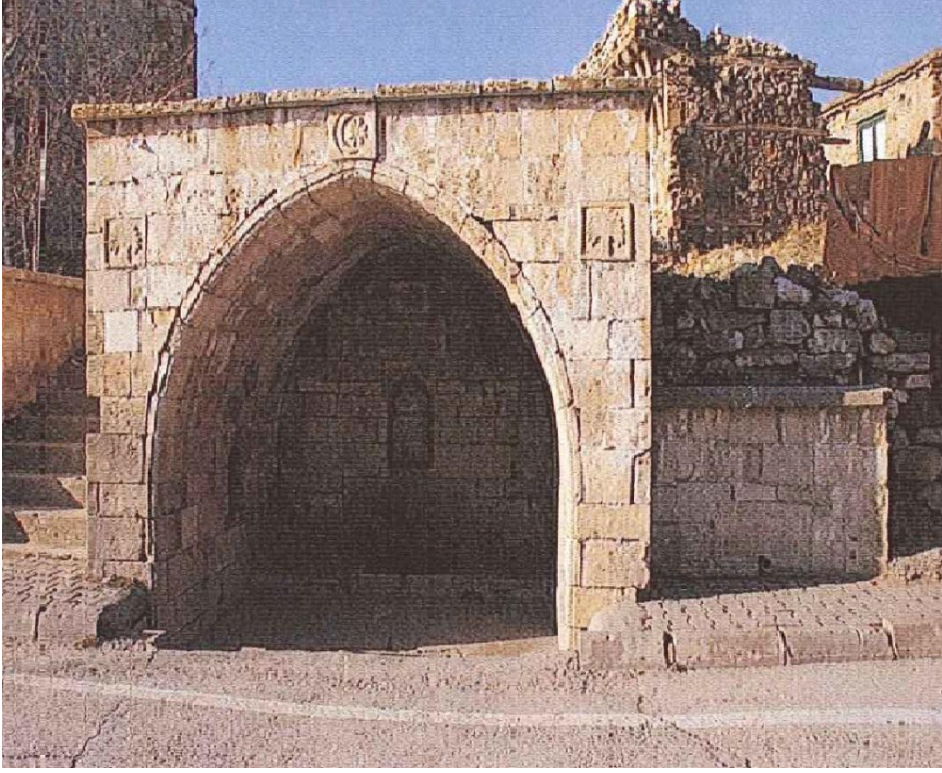

Krş. Resmi 5. İstanbul III. Ahmet Çeşmesi (www.wow.turkey)

Krş. Resmi 6. İzmir Yeğenağa Çeşmesi (Gök Geyik'den)

Krş. Resmi 7. Harput Üç Lüleli Çeşme (Azime Ferya Aktaş'dan)

Krş. Resmi 8. Diyarbakır Zinciriye Medrese Çeşmesi (Evindar Yeşilbaş'dan)

Krş. Resmi 9. İzmir Yeşil İmaret Çeşmesi (Gül Geyik'den)

Krş. Resmi 10. Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (Murat Karademir'den)

Krş. Resmi 11. İstanbul Katip Muslihüddin Camii Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)

Krş. Resmi 12. Giresun Pertevnihal Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)

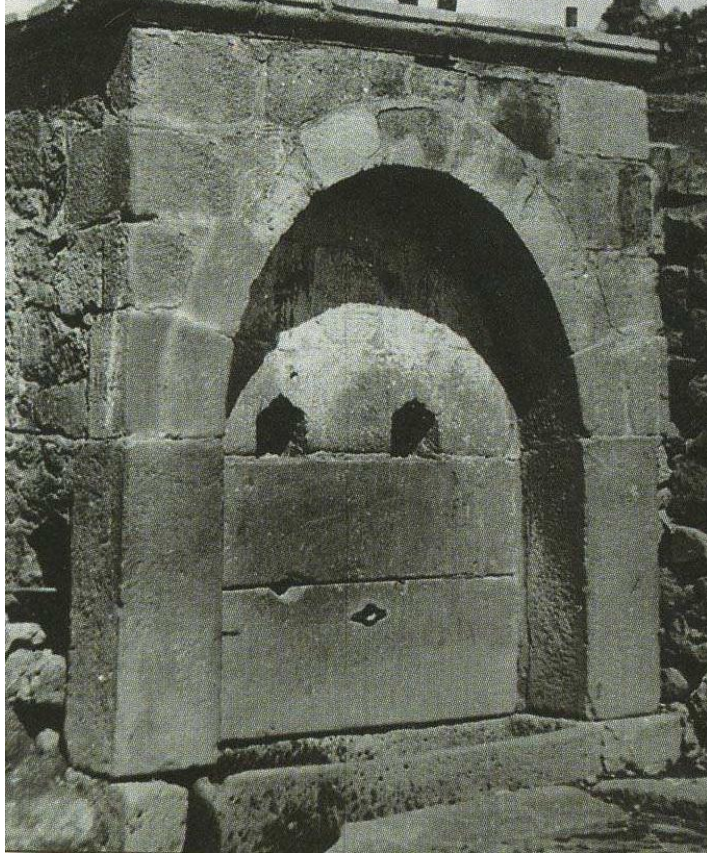

Krş. Resmi 13. Afyon/Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (www.wow.turkey)

Krş. Resmi 14. İzmir Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (Gül Geyik'den)

Krş. Resmi 15. Erzurum Emirkuşbu Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)

Krş. Resmi 16. İstanbul Ahmet Paşa Çeşmesi (www.wow.turkey)

Krş. Resmi 17. İzmir Kemeraltı Çeşmesi (Gül Geyik'den)

Krş. Resmi 18. Erzurum Mahmudiye Camii Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)

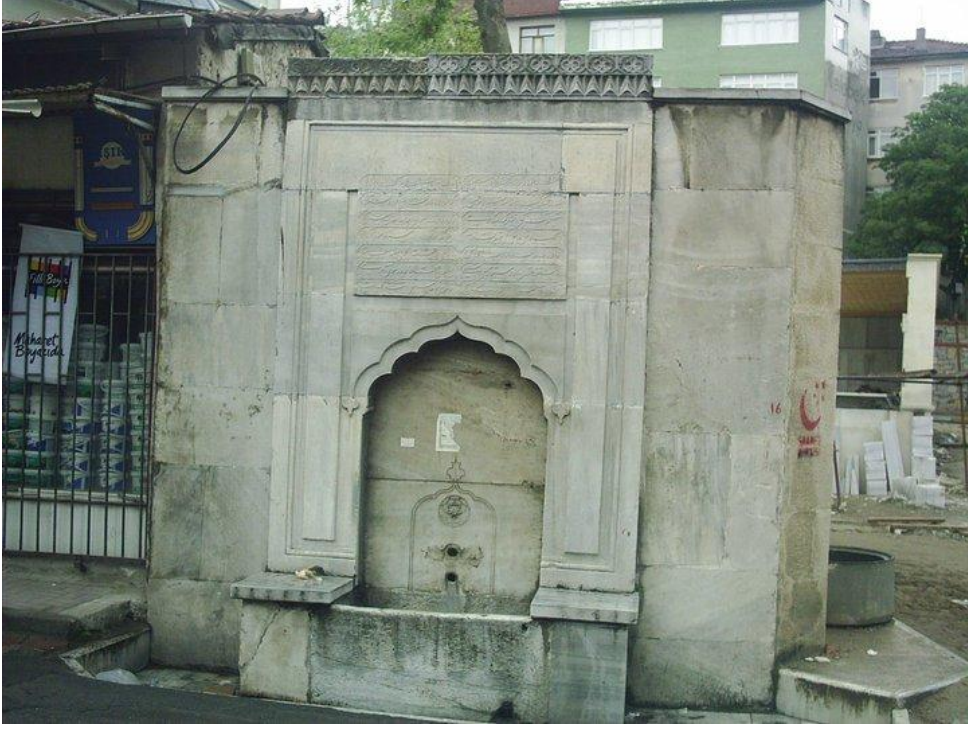

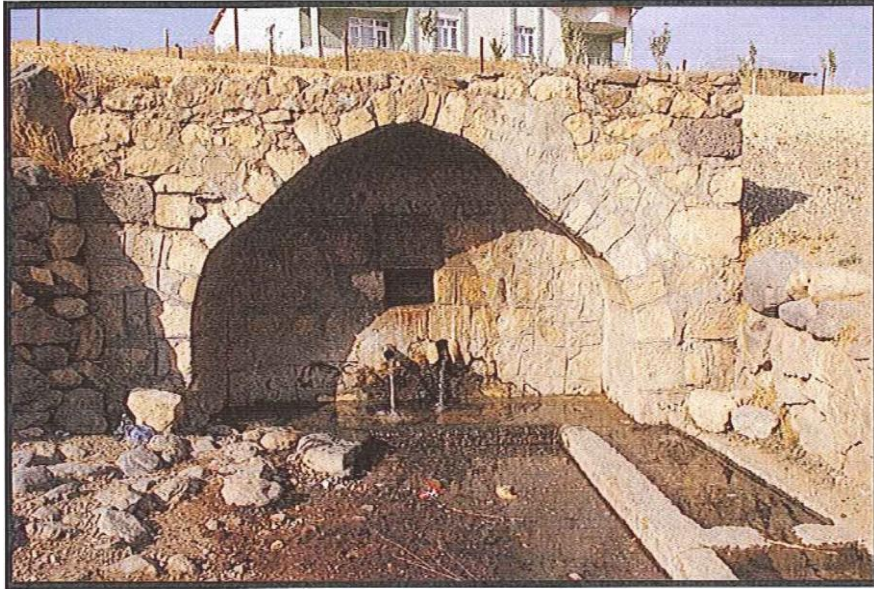
Krş. Resmi 19. İstanbul Nuru Osmaniye Çeşmesi (Ayla Ödekan'dan)

Krş. Resmi 20. İstanbul Esmâ Sultan Çeşmesi (www.wow.turkey)

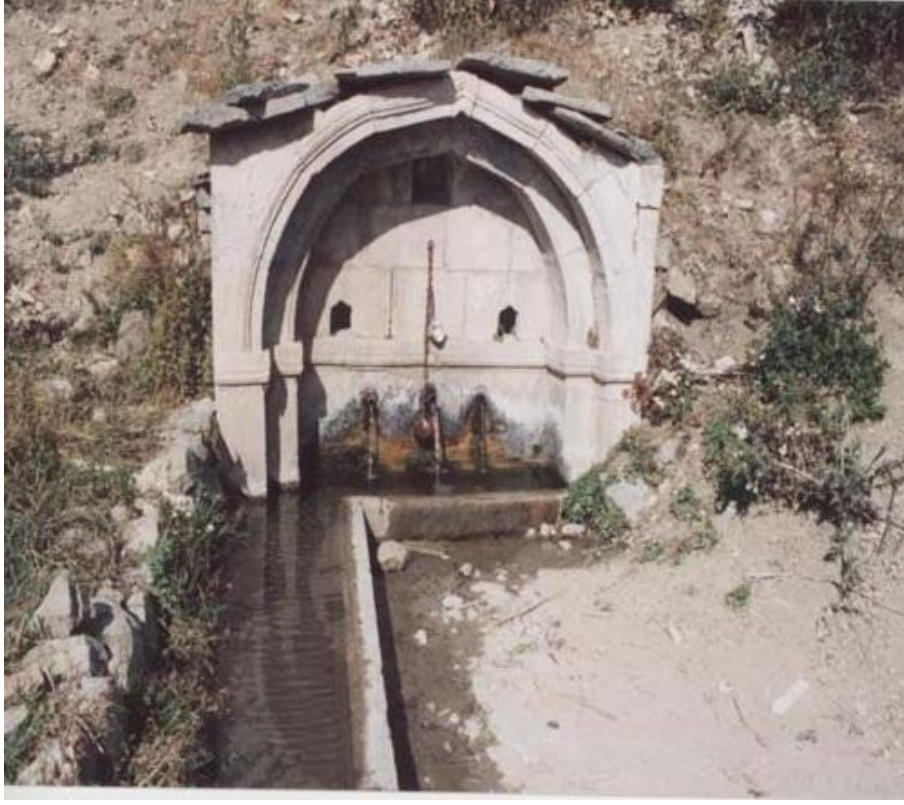

Krş. Resmi 21. İstanbul Genç Mehmet Paşa Çeşmesi (www.kulturenvanteri.gov.tr)

Krş. Resmi 22. Elazığ/Karasungur Muhammed Narullah Çeşmesi (Azime Ferya Aktaş'dan)

Krş. Resmi 23. Gümüşhane/Torul Güzeldük Köyü Çeşmesi (Haldun Özkan'dan)

Krş. Resmi 24. İzmir Çatal Çeşme (Gül Geyik'den)

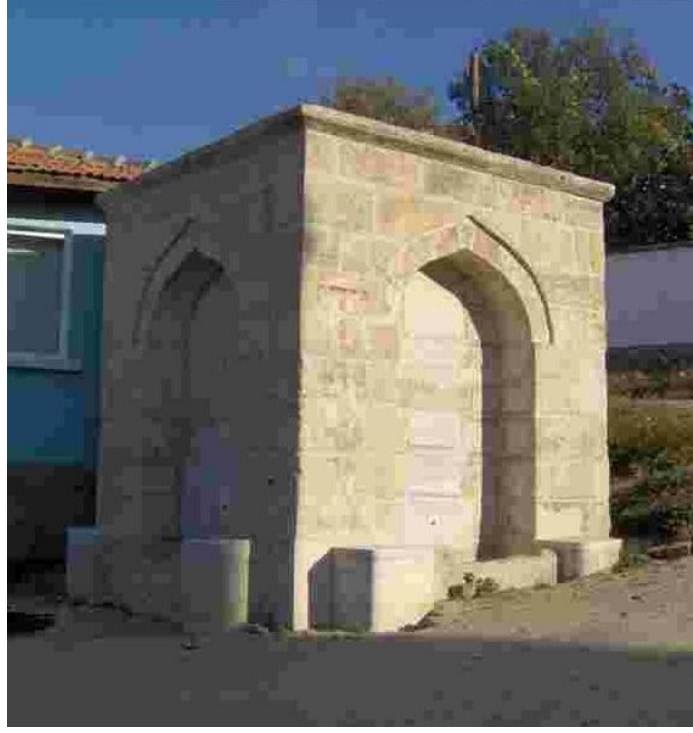

Krş. Resmi 25. İstanbul Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphane Çeşmesi (www.kültür.gov.tr)

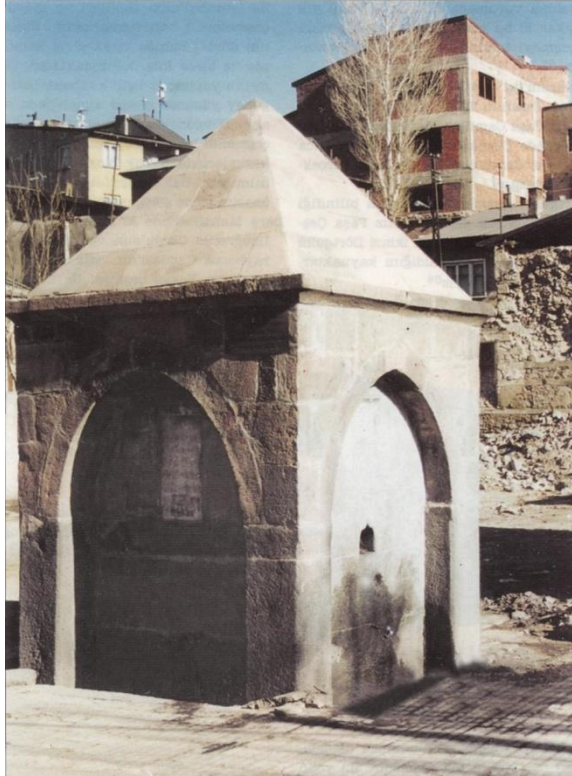

Krş. Resmi 26. İstanbul/Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (www.yapi.com.tr)

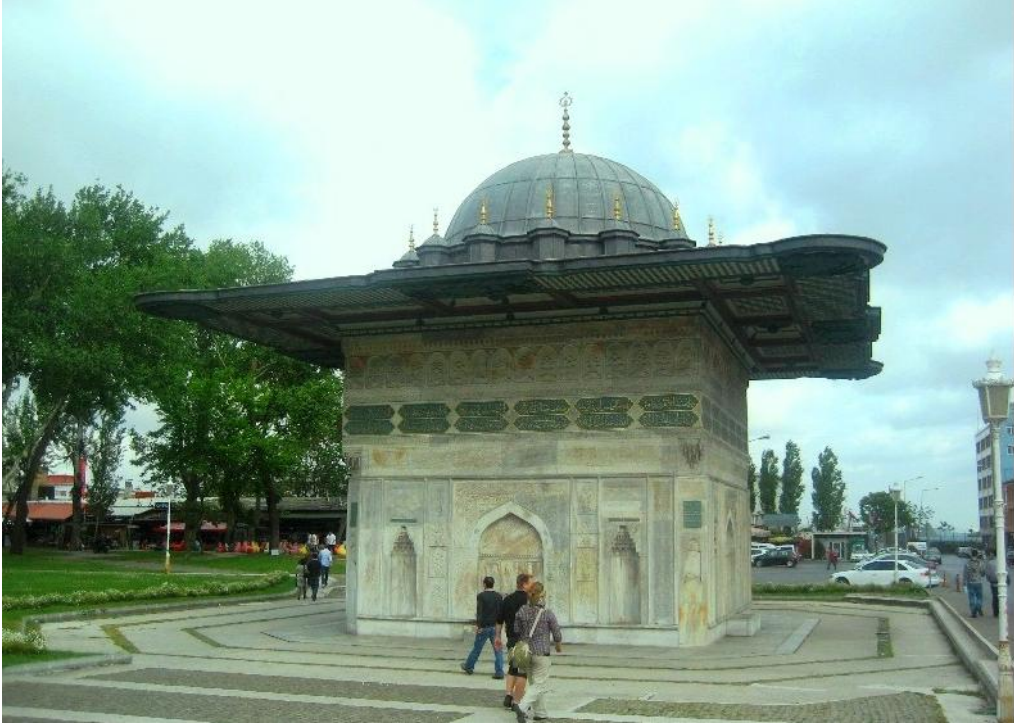

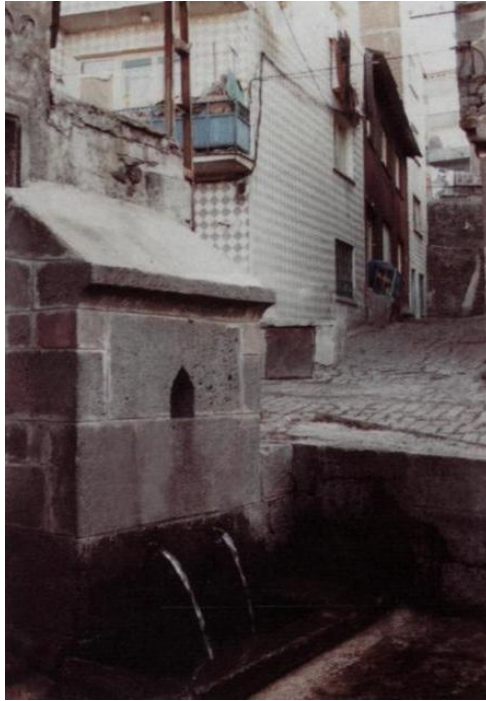
Krş. Resmi 27. Edirne Afife Hatun Çeşmesi (Murat Karademir'den)

Krş. Resmi 28. Erzurum Dörtgüllü Çeşmesi (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)

Krş. Resmi 29. Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi (www.wow.turkey)

Krş. Resmi 30. Erzurum Kırkçeşme (H. Yurttaş-H. Özkan'dan)

Krş. Resmi 31. Edirne Hacer Hanım Çeşmesi (Murat Karademir'den)

Krş. Resmi 32. Sivas Gök Medrese Çeşmesi (www.gokmedrese.com.tr)

Krş. Resmi 33. İstanbul Defterdar Çeşmesi (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr)

Krş. Resmi 34. Kilis Salih Ağa Çeşmesi (www.kilis.com.tr)

Krş. Resmi 35. Harput Meydan Çeşmesi (Azime Ferya Aktaş'dan)

Krş. Resmi 36. İstanbul Ayşe Hatun Çeşmesi (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr)

Krş. Resmi 37. Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi Süslemesi (www.çesmeler.gen.tr)

Krş. Resmi 38. İstanbul Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (www.kulturenvanteri.gov.tr)

Krş. Resmi 39. İstanbul Bereketzade Çeşmesi (www.bereketzade.com)

Krş. Resmi 40. Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (www.forumgercek.com.tr)

Krş. Resmi 41. İstanbul Yahya Efendi Çeşmesi (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr)

Krş. Resmi 42. Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)

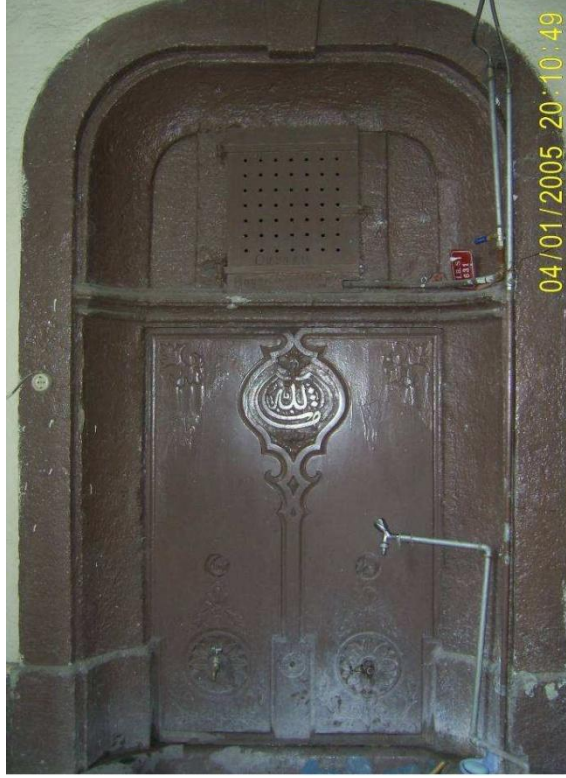

Krş. Resmi 43. İstanbul Kemankes Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)

Krş. Resmi 44. İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (www.wow.turkey)

Krş. Resmi 45. İzmir Sahlebicioğlu Medrese eşmesi (Gül Geyik'den)

Krş. Resmi 46. Üsküdar Saadettin Efendi eşmesi Süslemesi (Sinem Sevinç Kanlıçay'dan)

Krş. Resmi 47. Beyazıt Seyyid Hasan Paşa Sebili (www.mustafacambaz.com)

Krş. Resmi 48. İstanbul Mehmet Emin Ağa Sebili (www.wow.turkey)

Krş. Resmi 49. Davutpaşa Hazinedar Usta Çeşmesi (www.suvakfi.org.tr)

Krş. Resmi 50. İstanbul Silivrikapı Perestu Kadı Çeşmesi (www.çesmeler.gen.tr)

ÖZGEÇMİŞ

28.12.1983 yılında Erzurum’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Erzurum’da tamamladı. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünü kazandı ve 2007’de mezun oldu. 2009-2010 eğitim yılında Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi Türk İslam Sanatları bilim dalında Yüksek Lisansa başladı. “Bursa Çeşmeleri” adlı tez çalışmasını 2012 yılında tamamladı.

Ebru ÇETİNKAYA